

วารสารธรรมเพื่อชีวิต Journal of Dhamma for Life

(Peer-reviewed & Open Access Journal)

ปีที่ 28 ฉบับที่ 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2565)

VOLUME 28 NO. 4 (OCTOBER-DECEMBER 2022)

มูลนิธิพุทธศาสนศึกษา
วัดบูรณศิริมตยาราม

ธรรมะเปลี่ยนชีวิต

ทำความดี
ละเว้นความชั่ว
ทำจิตใจให้บริสุทธิ์

สารจากบรรณาธิการ

วารสารฉบับนี้ เป็นปีที่ 28 ฉบับที่ 4 ของการดำเนินงานวารสารธรรมเพื่อชีวิต ซึ่งวารสารได้ดำเนินการรับใช้สังคมด้วยการเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนา และส่งเสริมองค์ความรู้ด้านการศึกษา และวิชาการ เพื่อเป็นแหล่งเผยแพร่ส่งเสริมและสนับสนุนให้คณาจารย์ นักวิจัย นักวิชาการ และนิสิตนักศึกษาตลอดจนบุคคลภายนอกที่สนใจ ได้มีโอกาสนำผลงานวิชาการและงานวิจัยในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์อีกทั้งแขนงวิชาที่เกี่ยวข้องได้แก่ พระพุทธศาสนา ปรัชญา ศิลปะ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ นิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การจัดการบริหารธุรกิจ พัฒนาสังคมและการศึกษา และสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และ เพื่อเป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยนเรียนรู้งานด้านวิชาการ ประสบการณ์และเป็นแหล่งอ้างอิงในการเผยแพร่บทความของนักวิจัย นักวิชาการ นิสิต นักศึกษาและบุคคลทั่วไปที่สนใจ

ขอขอบคุณสมาชิกทุกท่านที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของวารสารธรรมเพื่อชีวิต เป็นอย่างดีทั้งผู้แต่งที่ส่งบทความงานวิจัยและงานวิชาการเข้ามาเพื่อเผยแพร่ ผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณาสละเวลาในการประเมินบทความงานวิจัยและงานวิชาการ เพื่อให้เกิดการปรับปรุงคุณภาพของงานให้ดียิ่งขึ้น ทั้งหมดนี้มีส่วนเป็นอย่างมากในการพัฒนาผลงานวิชาการและช่วยให้ผลงานได้รับการเผยแพร่อย่างมีคุณภาพทางวิชาการ ต่อไป

พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.

บรรณาธิการบริหาร

วัตถุประสงค์ของวารสาร (Aims of the Journal)

วารสารธรรมเพื่อชีวิตเป็นวารสารวิชาการมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อเผยแพร่สาระธรรมของมูลนิธิพุทธศาสนศึกษา 2) เพื่อพัฒนาวารสารให้มีคุณภาพทางด้านวิชาการและเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานของศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) 3) เพื่อเป็นวารสารที่ได้มาตรฐานสำหรับตีพิมพ์ผลงานของสมาชิกมูลนิธิและบุคคลทั่วไป

ขอบเขตเนื้อหาการตีพิมพ์ (Scope of the Journal)

ขอบเขตเนื้อหาที่วารสารเปิดรับ ได้แก่ 1) ด้านพระพุทธศาสนา 2) ด้านปรัชญา ภาษา ศิลปวัฒนธรรม 3) ด้านรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ นิติศาสตร์ 4) ด้านเศรษฐศาสตร์ บริหารธุรกิจ 5) ด้านศึกษาศาสตร์ ครุศาสตร์ รวมถึงสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

รูปแบบการการตีพิมพ์ (Process of Publication)

กองบรรณาธิการให้ความสำคัญต่อกระบวนการจัดทำวารสาร ตั้งแต่การคัดเลือกบทความ การประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยอย่างน้อยบทความละ 3 ท่าน ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานทางวิชาการ โดยเป็นการประเมินในรูปแบบการปกปิดชื่อผู้ประเมินและผู้เขียน (Double-blind Peer Review) และบทความต้นฉบับต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากกองบรรณาธิการหรือผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น

ภาษาที่รับตีพิมพ์ (Languages)

ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

การกำหนดตีพิมพ์ (Publication Frequency)

กำหนดเผยแพร่ปีละ 4 ฉบับ (ราย 3 เดือน)

ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม

ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน

ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน

ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม

กองบรรณาธิการ

บรรณาธิการ

พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร. มุลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม

กองบรรณาธิการ

พระมหาจักรพล อาจารย์สุโก, ดร.	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาสุทธิชัย มนต์ชัย, ดร.	มุลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม
พระมหาวิรัชชัย วีระชัย	มุลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม
ผศ. ดร.สมบุรณ์ วัฒนะ	วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ. ดร.สุณี เวชประสิทธิ์	คณะพยาบาลศาสตร์และการุณย์ มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช
ผศ. ดร.ฉัตรวิญญู องค์กรสิงห์	วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต
ผศ.จรงค์ ศุภกิจเจริญ	มุลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม
อ. ดร.เพ็ญศรี บางบอน	คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยชินวัตร
อ. ดร.ประภาส แก้วเกตุพงษ์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
อ. ดร.สุรัชย์ พุดชู	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
อ.สุประภา ศรีทอง	มุลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม

ฝ่ายประสานงานและจัดการ

พระมหาจักรพล อาจารย์สุโก, ดร. คณะศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ฝ่ายกฎหมาย

นายเกริกชัย สัมเขียวหวาน มุลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม

ฝ่ายออกแบบปกและจัดรูปเล่ม

พระมหาจักรพล อาจารย์สุโก, ดร.	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาวิรัชชัย วีระชัย	มุลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม
อ. ดร.สุรัชย์ พุดชู	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สารบัญ (Content)

สารจากบรรณาธิการ

a

สารบัญ

d

บทความวิชาการ

1. ■ สันติสุขตามหลักพุทธปรัชญา
พระมหาสมใจ ปญญาทีโป (โสดาชัย)
Peace Based on Buddhist Philosophy
Phramaha Somjai Panyathepo Sodachai 1-13
2. ■ โลกธรรม : การสนองตอบในสังคมปัจจุบัน
พระมหาชวน ชวนปัญโญ อัศวภูมิ
Worldly Conditions: The Society's Response
Phramaha Chuan Chawanaphanyo Assawapoom 14-27
3. ■ พระพุทธศาสนากับความคาดหวังของสังคม
พระมหาวิริวิชญ์ ปทีปธมโม (ราชโคตร)
Buddhism and Expectations of the Society
Phramaha Werawit Padipathammo (Rajcote) 28-39
4. ■ อุเบกขาธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทต่อความสำคัญของการ
พัฒนาชีวิต
พรสวรรค์ ครองบุญ
Upekkhadhamma in Theravada Buddhist Philosophy
towards the Importance of Life Development
Phornsawan Krongboon 40-51
5. ■ ความรักตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท
พระปิยพงษ์ ธมฺมรโต
Love in Theravada Buddhism Approach
Phra Piyapong Dhammarato 52-62

สันติสุขตามหลักพุทธปรัชญา

Peace Based on Buddhist Philosophy

พระมหาสมใจ ปญญาทีโป (โสดาชัย)*

Received: 21/11/2022

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Revised: 27/12/2022

Phramaha Somjai Panyathepo Sodachai

Accepted: 29/12/2022

Mahamakut Buddhist University, Thailand.

Corresponding Author Email: Phramahasomjai999@gmail.com*

Cite: Sodachai, S. (2022). Peace Based on Buddhist Philosophy. *Journal of Dhamma for Life*, 28(4), 1-13.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสันติสุขตามหลักพุทธปรัชญา เริ่มตั้งแต่ความหมายของสันติสุขอันหมายถึงความสุขที่เกิดจากความสงบ ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า นตถิ สันติปริ สุขํ. สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี เมื่อจำแนกประเภทของสันติสุขตามหลักพุทธปรัชญาแล้ว สามารถจำแนกสันติสุขโดยหลักใหญ่ๆเป็น 2 ประการได้แก่ 1) โลกียสันติสุข คือความสุขอันเป็นวิสัยของโลก สุขที่อิงอาศัยโลกเป็นความสุขที่เกี่ยวกับภพและภูมิภพ 2) โลกุตตรสันติสุข คือความสุขอันเป็นเรื่องภายในจิตใจที่เกิดจากการปฏิบัติด้วยสติปัญญา เป็นความสงบ สันติสุขอันนี้เกิดขึ้นภายในจิตใจโดยแท้ สันติสุขมีความสำคัญในลักษณะทำให้เกิดความสบาย ความเย็นใจ ความสงบระงับ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบและสามารถพัฒนาให้ก้าวหน้าไปถึงความอิสระจากปัจจัยทั้งปวง อันเรียกว่าบรมสุข มีเป้าหมายที่ก่อให้เกิดความร่มเย็น เป็นความสุขสะอาดสงบ เป็นความสุขที่ไร้อาภิสกัฏฐ์แก่ผู้อื่นทุกคนที่เกี่ยวข้อง เป็นการพัฒนาจิตไปสู่ความอิสระแห่งการรู้แจ้งอริยสัจอันเป็นหลักสูงสุดในพุทธปรัชญา ในด้านวิธีปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตเพื่อถึงจุดหมาย คือ สันติสุขชั้นต่าง ๆ นั้น พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงสั่งสอนไว้ครบถ้วนทุกระดับ รวมเข้าอยู่ในไตรสิกขา 3 คือ ข้อที่จะต้องศึกษาฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุสันติสุขอันสูงสุด คือ พระนิพพาน

คำสำคัญ: สันติสุข; พุทธปรัชญา; ไตรสิกขา

Abstract

This article aims to study peace according to Buddhist philosophy. Starting from the meaning of peace, which means the happiness that comes from peace. As the Buddhist proverb says, Natthi Santiparam Sukham. There is no other happiness than peace. When categorizing the types of peace according to Buddhist philosophy Peace can be divided into two main principles: 1) worldly peace is the happiness that is the nature of the world of happiness that depends on the world is the happiness that is related to the world and the world. 2) Peaceful world. It is the happiness that is intrinsic to the mind that arises from the practice of wisdom, which is peace. Peace is essential in such a way that it brings comfort, calmness, and calmness. It is the happiness that arises from a state of calm and can progress to freedom from all factors. That is called Boromsuk have a goal that causes the cold It is blissful, clean and peaceful. It is a joy that has no ambition to benefit all others involved. It is the development of the mind towards the freedom of enlightenment, which is the supreme principle in Buddhist philosophy. In terms of how to practice or live in order to reach the goal, namely the various levels of peace, the Buddha has taught at all levels and included in the Thrisikkha, which is the need for further study and training of body, speech, mind, and wisdom until attaining peace. The highest one is Nirvana.

Keywords: Peace; Buddhist philosophy; three studies

1. บทนำ

ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่พยายามแสวงหาสันติสุขให้เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิต ท่ามกลางสภาวะทางสังคมปัจจุบัน ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านพื้นฐานทางเศรษฐกิจและบริบททางสังคม พร้อมกับการแพร่ระบาดของเชื้อโรคไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตค่อยๆเปลี่ยนไปตามกระแสสังคมและสภาวะทาง การดำเนินชีวิตที่เคยเรียบง่ายสงบสุขจึงค่อยๆเปลี่ยนไปด้วย เพราะต้องปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ถ้าไม่ปรับตัวการดำเนินชีวิตก็จะอยู่ยากลำบากและไม่ทันต่อโลกปัจจุบัน ที่สำคัญคือทำอย่างไรมนุษย์จะดำเนินชีวิตอย่างสงบสุขอยู่ในสังคม

ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมีการแข่งขันทางเศรษฐกิจสูง ประกอบกับการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ที่ดูสับสนวุ่นวายนี้ได้

แน่นอนว่ามนุษย์ทุกคนที่ถือกำเนิดเกิดขึ้นมาในโลกนี้แล้ว ล้วนต้องการให้เกิดความสงบสุขในการดำเนินชีวิตทั้งภายนอกและภายใน ไม่มีใครต้องการให้เกิดความขัดแย้งความวุ่นวายอันเป็นเหตุให้การดำเนินชีวิตไม่สงบสุขหรือไม่สันติสุข คำถามต่อมาคือแล้วสันติสุขคืออะไร สันติสุขมีกี่ประเภท สันติสุขมีความสำคัญอย่างไร แล้วมนุษย์ควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะดำเนินชีวิตให้เกิดสันติสุขหรือสงบสุข ดังนั้นบทความนี้จึงต้องการศึกษาว่าตามหลักพุทธปรัชญามีทัศนะอย่างไรต่อประเด็นสันติสุขดังกล่าว

2. สันติสุข

คำว่า “สันติสุข” ซึ่งประกอบขึ้นจากคำว่า สันติ 1 ศัพท์ กับ สุข อีก 1 ศัพท์ ดังนี้ คำว่า “สันติ” ในภาษาบาลีคือ “สนฺติ” สันติระงับ นิพพานความระงับเป็นไปในอรรถ คือ 1. โมกข (นิพพาน) 2. สิว (ดี, งาม) 3. สม (ความสงบ) ความสงบระงับ ระงับดับหาย ความสงบ สุข ความสบายความสำราญ ผู้พึงสงบ ระงับ ประเสริฐ คนมีปัญญา สัตบุรุษ สันติเป็นชื่อของพระนิพพาน พระนิพพาน คือ ความสงบความระงับ ความว่าง ความสงบระงับ ความราบคาบ ความดี ความงาม ความสงบ ความราบคาบ ความสงบราบคาบ สันติภาพ “สันติ” แปลว่า ความสงบอาจหมายถึง สถานะแห่งความเจียบ ภาษาสันสกฤต ศานติ แปลว่า ความสงบสันติความสงบ “สันติ” ความสงบ (มาจากศานติในภาษาสันสกฤต) เช่นอยู่ร่วมกันโดยสันติ “ศานติ” ซึ่งเป็นคำสันสกฤตเป็นภาษาที่ชาวฮินดูนิยมใช้มีความหมายเช่นเดียวกับสันติในภาษาบาลี แปลความหมายว่า “ความสงบ” แต่คำว่า “ศานติ” ในสันสกฤตยังหมายรวมถึง “การระลึกถึงพระผู้เป็นเจ้าด้วยอาการสงบ” (หลวงวิจิตรวาทการ, 2510: 98) ในพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า นตฺถิ สฺนติปรํ สุขํ แปลว่า สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี หมายถึง ความสุขเป็นสิ่งที่ทุกคนแสวงหาและปรารถนาที่จะได้มาครอบครองเป็นของตนให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะนานได้ ข้อสำคัญต้องสร้างขึ้นมด้วยตนเอง ตามขั้นตอนอย่างเป็นระบบระเบียบตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า อันกำหนดไว้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นพื้นฐานจนถึงขั้นสูงสุด จะได้สุขมาก สุขน้อย ขึ้นอยู่กับสติปัญญาของแต่ละคนที่จะพิจารณาว่าต้องการสุขแบบใด มีทั้งความสุขชั่วครั้งชั่วคราว สุขบ้าง ทุกข์บ้าง และความสงบสุขหรือสุขถาวร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยของแต่ละคน (พระพรหมคุณาภรณ์, 2552: 453)

สันติ ความสงบ ความระงับดับหายหมดไปแห่งความพลุ่งพล่านเร่าร้อนกระวนกระวาย ภาวะเรียบรึ้นไร้ความสับสนวุ่นวาย ความระงับดับไปแห่งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนวุ่นวุ่นมัว เป็นไวพจน์หนึ่งของนิพพาน (Thepa, 2019)

สุข ความสบาย, ความสำราญ, มี 2 คือ 1) กายิกสุข สุขทางกาย 2) เจตสิกสุข สุขทางใจ(สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 2561: 496)

รวมคำว่า “สันติ+สุข” คือ ความสงบ ความสบาย ความสำราญ สงบระงับดับหายหมดไปแห่งความพลุ่งพล่านเร่าร้อนกระวนกระวาย ภาวะเรียบรื่นไร้ความสับสนวุ่นวาย ความสุข ความสะดวก ความเย็น ความสุขมีหลายแบบ กล่าวคือ สุขของชาวบ้านกับบรรพชิตสุข สุขจากการบวชหรือสุขของนักบวช สุขทางกายกับสุขทางใจ สุขเกิดจากสมาธิไม่ว่าอุปจาระหรืออัปปนาก็ตาม กับ อสมาธิสุข สุขที่ไม่ถึงสมาธิ ความระงับดับไปแห่งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนวุ่นวุ่นขุ่นมัว สันติสุข ความสุขที่เกิดจากความสงบ เช่น รัฐบาลบริหารประเทศเพื่อสันติสุขของประชาชน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554, 2556: 1206)

ดังนั้น “สันติสุข” จึงหมายถึง ความสุขที่มีลักษณะแห่งความเยียบ ความสะดวก ความเย็นใจ โดยที่สุขมีหลายระดับ สุขของชาวบ้านอันเกิดจากกาม สุขจากการบวชอันปลอดโปร่งจากกาม สุขทางกาย สุขทางใจ ความระงับดับไปแห่งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนวุ่นวุ่นขุ่นมัว ความสงบระงับทางกายและทางใจ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบ

3. ประเภทของสันติสุขตามหลักพุทธปรัชญา

จากการศึกษาจึงพบว่า มีการแบ่งประเภทของสันติสุขเป็น 2 ประเภท คือ 1) โลกียสันติสุข และ 2) โลกุตตรสันติสุข ดังนี้

1) โลกียสันติสุข

โลกียสุข คือ สุขที่เนื่องด้วยโลกียธรรม หมายถึง ความสุขอันเป็นวิสัยของโลก สุขที่อิงอาศัยโลก เป็นความสุขที่เกี่ยวกับภพและภูมิภพ ในที่นี้หมายถึงโลกเป็นที่อยู่ของสัตว์ ภาวะของชีวิตของสัตว์ ภูมิ หมายถึงชั้นหรือระดับจิตใจระดับชีวิตของสัตว์ที่จะไปเกิด ซึ่งจำแนกโดยภูมิมี 3 ภพ คือ กามภพ รูปภพ และอรุภพ เป็นการแสดงให้เห็นลำดับขั้นของความสุข-ทุกข์ ในชั้นโลกียะที่เป็นรูปธรรมชัดเจน (บุญมีแท่นแก้ว, 2546: 89)

โลกียภูมิอันเป็นชั้นแห่งจิต ระดับจิตใจ ระดับชีวิตในภูมิ ดังนี้ 1) กามาวจรภูมิ ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในกาม ระดับจิตใจที่ยังปรารถนากามเป็นอารมณ์ คือ ยังเกี่ยวข้องกับกามคุณ ระดับจิตใจของสัตว์ในกามภพ ทั้ง 11 ชั้น 2) รูปาวจรภูมิ ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในรูป ระดับจิตใจที่ปรารถนารูปธรรมเป็นอารมณ์ ระดับจิตใจของท่านผู้ได้ฌานหรือผู้อยู่ในรูปภพทั้ง 16 ชั้น) และ 3) อรูปาวจรภูมิ ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในอรูป ระดับจิตใจที่ปรารถนาอรูปธรรมเป็นอารมณ์ ระดับจิตใจของท่านผู้ได้อรุณหรือผู้อยู่ในอรุภพทั้ง 4 ชั้น) ทั้ง 3 ภูมิ นี้เป็นความสุขที่จัดอยู่ในความสุขประเภทโลกียสุข มีลำดับความเข้มข้นของความสุข มีความหมาย

และความละเอียดประณีตต่างกัน สุดแต่กรรมที่แต่ละคนกระทำไว้ แต่ความสุขดังกล่าว ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตามกฎไตรลักษณ์ ไม่ทำให้พ้นทุกข์ ดังนั้น ความสุขโดยนัยนี้ ผู้ศึกษาเห็นว่า เป็นความสุขที่เป็นสุขที่เข้าข่ายสันติสุข จึงขอเรียกว่า “โลกียสันติสุข” อย่างไรก็ตาม ก็ยังคงเป็นสุขที่ยังเนื่องอยู่ในกระแสโลก ไม่ยั่งยืน จึงควรแสวงหาความสงบความสุขและสันติที่เป็นอิสระ พ้นจากสิ่งทั้งปวง อันเป็นสันติสุขที่สูงขึ้นไป

2) โลกุตตรสันติสุข

โลกุตตรสุข คือ ความสุขที่อยู่เหนือวิถีชาวโลก หมายถึง ความสุขอันเป็นเรื่องภายในจิตใจที่เกิดจากการปฏิบัติด้วยสติปัญญา เป็นความสงบ สันติอันนี้เกิดขึ้นภายในจิตใจโดยแท้ ความสุขนี้ เป็นความสงบระงับ เป็นสันติภาวะ จึงขอเรียกว่า “โลกุตตรสันติสุข” ซึ่งในระดับนี้ จะเข้าถึงได้ด้วยหลักอริยมรรคอันเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติของบุคคล เพื่อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ที่เรียกว่า “ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยมรรค ซึ่งแปลว่า มรรคหรือหนทางอันประเสริฐ (ปิ่น มุทุกันต์, 2535: 62) ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ปฏิปทาสายกลางนั้นที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกขอริยสัจ...เป็นทุกขสมุทัยอริยสัจ...ทุกขนิโรธอริยสัจ...เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา อริยสัจ คือ อริยมรรคมีองค์ 8 นี้แล” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, (ป.อ. ปยุตโต), 2561: 544) ในขั้นนี้โลกุตตรภูมิอันเป็นขั้นแห่งจิต ระดับจิตใจระดับชีวิตในภูมิ 4 ดังได้กล่าวมาแล้ว คือ ขั้นที่พ้นจากโลกระดับแห่งโลกุตตรธรรม ระดับจิตใจของพระอริยเจ้าอันพ้นแล้วจากโลกียภูมิ 3 ข้างต้น

4. ความสำคัญของสันติสุขตามหลักพุทธปรัชญา

สันติสุขมีความสำคัญในลักษณะทำให้เกิดความสบาย ความเย็นใจ ความสงบระงับ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบและสามารถพัฒนาให้ก้าวหน้า ไปถึงความอิสระจากปัจจัยทั้งปวง สันติสุข มีความสำคัญที่ต้องมีความเข้าใจ เห็นชอบถูกต้องในเรื่องโลกและชีวิต เมื่อมีความเห็นที่ถูกต้องแล้ว การดำเนินชีวิตก็จะเป็นไปอย่างถูกต้อง ความคิด คำพูด และการกระทำ ก็จะปรากฏออกมาในทางที่ดีงาม การเข้าใจในวิชาการทางโลกยังไม่จัดว่าเป็นสันติสุข ต่อเมื่อใดมีความเข้าใจในเรื่องโลก เรื่องชีวิตอย่างถูกต้อง เมื่อนั้นจึงจะเป็นสันติสุข ปรากฏว่ามีการแสดงความสำคัญของสันติสุข จึงขอนำมาแสดงไว้ 5 ข้อ (ปิ่น มุทุกันต์, 2535: 145) ดังนี้คือ

1) สันติสุข เป็นความร่มเย็น การเว้นการกระทำที่ชั่ว การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม การมีศีล คือ การสำรวมระงับยับยั้งกายวาจา การแสดงออกด้วยพรหมวิหารธรรมมีเมตตากรุณา เป็นต้น มุ่งเน้นสันติสุขความร่มเย็นเป็นสุขของสังคม ความอยู่เย็นเป็นสุขของบุคคล การประสบความเจริญก้าวหน้าใน

ชีวิตในทางโลก เช่น ลาภ ยศ เกียรติ สรรเสริญ และการไปเกิดในภพที่มีความสุข เรียกว่า อยู่ในขั้นมนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติ หรือทิฐฐัมมิกัตถะ และส่วนเบื้องต้นของสัมปรายิกัตถะ ศีลธรรมที่กล่าวนี้ก็คือ ศีล เมื่อปฏิบัติได้ปัญหาก็คงจะหมดไป (ปิยทัสสี ภิกขุ, 2540: 65)

2) สันติสุข เป็นความสุขคนทั่วไป มีความสุขพื้นฐานเป็นความสุขโดยตัวของมันเองและเป็นฐานรองรับที่ช่วยให้ได้รับความสุขจากการเสพอารมณ์ต่าง ๆ ความสุขพื้นฐานนี้ ได้แก่ ภาวะที่จิตใจปลอดโปร่งผ่องใสเจิดจ้า ไม่มีความมัวหมองวุ่นวายหรือเรื่องติดค้างกังวลใจใด ๆ มีความสะอาดสว่างสงบ อย่างไรก็ตามผู้มีภาวะจิตใจเช่นนี้ย่อมเรียกว่า เป็นผู้มีความสุข

3) สันติสุข เป็นความสงบ สันติสุขเป็นสุขที่ถูกตัดหาปรุ่งแต่ง อยู่ใต้อิทธิพลของตัณหา คือเนื่องด้วยความพอใจ ไม่พอใจที่สั่งสมไว้เป็นความเคยชิน ภาวะเช่นนี้นำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ เช่น ความขัดแย้ง ภายในจิตใจบุคคล ความกระทบกระทั่งระหว่างบุคคล เป็นต้น เป็นต้นของความยุ่งยากเดือดร้อนวุ่นวาย เป็นอันมาก ซึ่งตรงข้ามกับความสุขไร้อาฆังด้านใน เกิดแก่ใครเมื่อใดก็มีแต่เป็นคุณให้ความสบายเป็นที่พอใจ แก่ผู้นั้นทันที และเกื้อกูลแก่ผู้อื่นทุกคนที่เกี่ยวข้อง ยิ่งเป็นสุขกันได้มากคนก็ยิ่งดีมีแต่ส่งเสริมให้เป็นสุขกันยิ่งขึ้น เพราะไม่มีอะไรจะต้องแก่งแย่งช่วงชิงกัน จึงมีแต่จะนำไปสู่การระงับปัญหาและมีแต่ความสงบสุข (พระพรหมคุณาภรณ์, 2552: 154)

4) สันติสุข เป็นการพัฒนาจิตไปสู่ความอิสระจากปัจจัยทั้งปวง เมื่อคนวางใจถูกต้องต่อตาม คลายความติดพันในกามคุณ เลิกหมกมุ่นในกามสุขได้ เขาก็มีสิทธิหรือเป็นผู้พร้อมที่จะทำความรู้จักกับฌานสุขที่ประณีต ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป และฌานสุขนั้น ต้องอาศัยความตั้งงาม เมื่อเขาได้รับฌานสุขแล้วจิตของเขาจะดื่มด่ำน้อมดิ่งไปในอารมณ์ของฌานอันประณีตลึกซึ้งกว่ากันขึ้นไปตามลำดับ จนถึงขั้นสูงสุดภูมิชั้นแห่งการบรรลุเช่นนี้ นับว่า ประเสริฐสุดสูงสุด เลิศ ยากที่ใคร ๆ จะเข้าถึงได้ ผู้ที่สามารถปล่อยวางละความติดใจพัวพันในภาวะเลิศล้ำของฌานสมาบัติเหล่านี้ได้ คือ ถอนความติดในกามคุณได้ขั้นหนึ่งแล้ว ยังถอนความติดในสมาบัติได้อีก ไม่มีความเกี่ยวเกาะติดพันในสิ่งใด ๆ เลย เขาก็จะถึงภาวะหลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ นี่คือภาวะ เรียกว่า นิพพาน

5) สันติสุข เป็นเหตุปัจจัยให้กุศลธรรมอื่น ๆ ได้เกิดขึ้น สุขที่ยังเป็นสุขเวทนาหรือสุขที่ยังสวैयाอารมณ์ ล้วนเป็นทุกข์ทั้งสิ้นที่ล้วนเป็นสังขารธรรม จึงย่อมเป็นทุกข์ทั้งสิ้น เมื่อรู้เข้าใจตามความเป็นจริงว่า สุขก็ดี ทุกข์ ก็ดี อทุกขมสุขก็ดี ล้วนไม่เที่ยงตามกฎไตรลักษณ์ ต้องดับไปเป็นธรรมดาแล้ว หมดใคร่หาติดในเวทนาทั้ง 3 นั้น จนจิตหลุดพ้นเป็นอิสระได้แล้ว เมื่อนั้นจึงจะประสบสุขเหนือเวทนาหรือสุขที่ไม่เป็นเวทนาไม่อาศัยการ เสวยอารมณ์ที่เป็นขั้นสูงสุด จิตที่ปราศจากสิ่งมัวหมองรบกวนไม่มีอะไรค้างค้ำกวดไม่เกาะเกี่ยวกับอารมณ์ ที่เสวยสวैयाอย่างใด ๆ ย่อมปลอดโปร่งเปิดกว้างแผ่ออกไปได้อย่างไร้ขีดจำกัด มีลักษณะอย่างที่ท่านเรียกว่า มี จิตใจไร้เขตแดน ภาวะจิตเช่นนี้จะเป็นสุขผ่องใสเบิกบานโปร่งโล่งอย่างไร

เป็นประสบการณ์เฉพาะที่ผู้หลุดพ้น แล้วมีเป็นพิเศษ ต่างจากปุถุชนทั้งหลาย ซึ่งปุถุชนไม่เคยประสบจึงยากจะคาดคะเน แต่ก็พอจะนึกถึงได้ว่า เป็นภาวะที่เลิศล้ำอย่างหนึ่ง เสวยวิมุตติสุขที่ประเสริฐกว่า

สรุปได้ว่า ความสำคัญของสันติสุข คือ มีเป้าหมายที่ก่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นความสุขสะอาดสงบ เป็นความสุขที่ไร้อาภิสเหตุกมลแก่ผู้อื่นทุกคนที่เกี่ยวข้อง เป็นการพัฒนาจิตไปสู่ความอิสระแห่งการรู้แจ้งอริยสัจ เป็นเหตุปัจจัยให้กุศลธรรมอื่น ๆ ได้เกิดขึ้น เพราะความร่มเย็นเป็นความสุขเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่อาจนำวิถีชีวิตและสังคม มนุษย์ไปสู่ความดีความเจริญ ดังนั้น การได้ศึกษาความสำคัญของสันติสุขตามหลักพุทธปรัชญาเป็นเบื้องต้น จึงช่วยให้เกิดความเข้าใจในสันติสุข เมื่อเข้าใจแล้วก็จะเห็นความสำคัญ เมื่อเห็นความสำคัญก็จะพยายามในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นได้ตามลำดับ

5. เป้าหมายของสันติสุขตามหลักพุทธปรัชญา

สันติสุขนั้นมีลักษณะแห่งความเจียบ ความสะดวก ความเย็นใจ ความระงับดับไป ห่างจากกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนวุ่นวุ่นขุ่นมัว ความสงบระงับ สงบกาย สงบใจ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบ (พระครูปลัดสุวัฒนเมธาคุณ, 2015) อันเป็นผลจากสัมมาทิฏฐิและองค์ธรรมปฏิบัติที่เกี่ยวข้องความสุข มีที่มาได้ 2 ทาง คือ 1) ความสุขภายในเป็นความสุขเป็นความสงบสันติที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับกรรม หรือไม่มีปัจจัยภายนอกโดยตรง มักจะเป็นความสุขในระดับจิตและปัญญา และ 2) ความสุขภายนอกมักจะสัมพันธ์กับปัจจัยต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม การมีสติเมื่อรู้ตัวเองก็สามารถกำกับให้ปฏิบัติได้ถูกต้อง ทั้งทางกายทางจิต ทางสังคม และทางปัญญา หรือที่เรียกว่า ภาวนา (วริยา ชินวโรณ, 2546: 102) หรือการทำให้เจริญ 4 ประการ อันก่อให้เกิดประโยชน์สุขอย่างยั่งยืน แต่สันติภาวะที่สูงที่สุด คือ พระนิพพาน

6. แนวทางการสร้างสันติสุขอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธปรัชญา

ผู้ศึกษาได้แบ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดสันติสุขเป็น 2 ระดับ คือ 1) ปัจจัยภายนอก และ 2) ปัจจัยภายใน ดังนี้

ปัจจัยภายนอกที่ก่อให้เกิดสันติสุขตามหลักพุทธปรัชญา

สันติสุข ตามที่ได้กล่าวถึงไว้ในความหมายตามตัวอักษร หมายถึง ความสุขที่มีลักษณะแห่งความเจียบ ความสะดวก ความเย็นใจ ความระงับดับไปแห่งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนวุ่นวุ่นขุ่นมัว ความสงบระงับ สงบกาย สงบใจ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบ และโดยที่สันติสุขในระดับนี้จะเป็นความสุขสงบของฆราวาสหรือคณาธรรมา จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยคือสาราณียธรรม 6 (มหามกุฏ

ราชวิทยาลัย, 2525: ที.ปา. (ไทย) 11/317/211-212) สาราณียธรรม 6 คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง, ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน, ทำให้มีความเคารพกัน ช่วยเหลือกัน และสามัคคีพร้อมเพรียงกัน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 2561: 485)

การที่หมู่คณะหรือสังคมใดเกิดความไม่สันติสุข แยกแยก หรือมีปัญหาวุ่นวาย ก็เป็นเพราะว่าคนในหมู่คณะหรือสังคมนั้นละเลยหลักธรรมเรื่องความสามัคคี จึงทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาคือขาดความรัก ขาดความเมตตา ต่างอิจฉาริษยา นินทาว่าร้ายกัน เบียดเบียนและรังแกกัน เห็นแก่ตัวถืออภิสิทธิ์ อ้างอำนาจบาตรใหญ่ และมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน ต่างคนต่างก็ถือความคิดของตนเป็นใหญ่อยู่ตลอดเวลา

ถ้าหากทุกคนในสังคมเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เข้าอกเข้าใจซึ่งกันและกัน ยอมรับในความแตกต่างของกันและกัน เคารพในกฎกติกาเดียวกัน รู้จักแบ่งปันช่วยเหลือกัน ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน และรู้จักการให้อภัยกันอยู่ตลอดเวลา สังคมของเราก็จะมีความอบอุ่นและน่าอยู่เต็มเปี่ยมไปด้วยความสงบสุข สิ่งดังกล่าวมานี้สามารถทำให้เกิดขึ้นได้โดยการเสริมสร้างความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในสังคมเรื่องของความสามัคคีนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงหลักธรรมที่เป็นแนวทางในการเสริมสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่คณะในสังคม ไว้ 6 ประการ ซึ่งมีปรากฏในพระไตรปิฎก (ฉบับหลวง) เล่มที่ 11 สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค จัดอยู่ในหมวดธรรมที่เรียกว่าสาราณียธรรม 6 คือ

1) เมตตากายกรรม (ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง) หมายถึง สนับสนุนช่วยเหลือกันทางด้านกำลังใจ ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่าง ๆ ของหมู่คณะด้วยความเต็มใจ เช่น ช่วยถือสิ่งของ ช่วยทำความสะอาดที่อยู่อาศัย หาดอาหารให้รับประทาน ชักเสื้อผ้าให้ แสดงอาการกิริยาสุภาพต่อกัน มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน เคารพนับถือกัน รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ยกตนข่มท่าน มีสัมมาคารวะ ไม่ไปเบียดเบียนหรือใช้กำลังข่มเหงผู้อื่น ไม่ใช้กำลังในการแก้ไขปัญห ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

2) เมตตาวจีกรรม (ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง) หมายถึง การพูดแต่สิ่งที่ดีงาม พูดกันด้วยความรักความปรารถนาดี รู้จักการพูดให้กำลังใจซึ่งกันและกันในยามที่เพื่อนร่วมสังคมประสบกับความทุกข์ ความผิดหวัง หรือปัญหาต่าง ๆ ควรพูดแนะนำแต่สิ่งที่ดี แจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี พูดอย่างใดก็ทำอย่างนั้น ไม่โกหกมดเท็จ กล่าววาจาสุภาพ ใช้วาจาที่แสดงความเคารพนับถือต่อกัน เคารพกันด้วยเหตุผล ด้วยสติปัญญา ไม่ใช่โทสะเป็นต้นว่าพูดอย่างมีจิตสำนึกในผลประโยชน์สุขร่วมกันพูดจาสร้างสรรค์ หากไม่มีความสามารถที่จะพูดแนะนำอะไรใครได้ ก็ไม่ควรพูดซ้ำเติม หรือนำไปนินทาว่าร้าย หรือกล่าวร้ายเสียดสีประชดประชันกัน ไม่ว่าจะเป็นต่อหน้าหรือลับหลัง

3) เมตตามโนกรรม (ตั้งเมตตามโนกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง) หมายถึง การคิดดี มองกันในแง่ดี มีความหวังดี ปราบปรามดี มีความรักความเมตตาต่อกัน คิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน คิดพิจารณาวิจจัย คิดวางแผนต่าง ๆ โดยมุ่งทำให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน ไม่คิดทำร้าย ซึ่งกันและกัน ไม่คิดอิจฉาริษยา ไม่คิดอคติ ไม่คิดพยาบาทไม่คิดผูกโกรธแค้นเคืองกัน รู้จักให้ออกาสและให้อภัยต่อกันอยู่เสมอ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

4) สาธารณโภคี (ไม่หวงสิ่งของ ได้ของสิ่งใดมาโดยชอบธรรมก็แบ่งปันกัน) หมายถึง ได้สิ่งใดมาก็รู้จักแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ แม้เป็นของเล็กน้อยก็ยินดีแจกจ่ายให้กับทุกคนได้มีส่วนร่วมใช้หรือบริโภคทั่วกัน รู้จักแบ่งปันผลประโยชน์ต่อกันด้วยความชอบธรรม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามอัธยาศัย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน อยู่เสมอตามโอกาสอันควร รู้จักเฉลี่ยแจกจ่ายสงเคราะห์ เช่น บริจาคอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภคเครื่องใช้ เครื่องมือ ตลอดจนวิทยาการความรู้ต่าง ๆ ให้แก่เพื่อนมนุษย์ รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันโดยไม่ทำลายระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อมวลมนุษย์ มุ่งช่วยเหลือและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสาธารณะ ไม่ตระหนี่ ไม่ขี้เหนียว ไม่โลภ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนฝ่ายเดียว ไม่เอารอดเอาเปรียบใคร แม้จะมีช่องทางให้ทำได้ก็ตาม

5) สีลสามัญญตา (มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง) หมายถึง มีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับของสังคมที่ตนเองอยู่ร่วม รู้จักเคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ไม่ก้าวร้าวหน้าที่กัน ไม่บ้าอำนาจ หรือถือตนว่าตัวเองยิ่งใหญ่กว่าผู้อื่น ไม่ถืออภิสิทธิ์ใด ๆ ทั้งปวง ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ ไม่ฝ่าฝืนมติหรือหลักการของหมู่คณะอันจะก่อให้เกิดความหวาดระแวงไม่ไว้วางใจกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

6) ทิฐิสามัญญตา (มีทิฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง) หมายถึง มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นสิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกันไม่ยึดถือความคิดของตนเองเป็นใหญ่ฝ่ายเดียว เมื่ออยู่ร่วมกันในสังคม ต้องรู้จักฟังความคิดเห็นของผู้อื่นบ้าง ของสังคมโดยรวมบ้าง เมื่อความคิดเห็นของตัวเองแตกต่างจากคนหมู่มาก ก็ต้องหันมาพิจารณาดูตัวเอง ปรับมุมมอง ทศนคติของตัวให้เข้ากับคนหมู่มาก เรียกว่ารู้จักแสวงหาจุดร่วมและ สงวนไว้ซึ่งจุดต่าง ไม่สร้างข้อขัดแย้งโดยไม่มีเหตุผล ต้องมีความเข้าใจในเรื่องสิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพของแต่ละบุคคล ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องสาราณียธรรม 6 ประการนี้ให้กับพระภิกษุสงฆ์ก่อนและคลุหิสต์ตามมา ว่าให้อยู่ร่วมกันด้วยหลักของสาราณียธรรม 6 ประการนี้ แล้วจะทำให้แต่ละบุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ มีความระลึกถึงกัน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเกื้อกูลเมตตาต่อกันพร้อมที่จะให้ความร่วมมือ

ต่อกัน มีความรักสามัคคีต่อกัน เพราะตั้งแต่ทางกายก็ปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตาช่วยเหลือการทำงานต่อกัน ทางวาจาก็พูดด้วยปิยวาจาถนอมน้ำใจไมตรีต่อกัน ในจิตใจก็มีแต่ความจริงใจคิดปรารถนาดีต่อกัน ในการอยู่ร่วมกันนั้นเมื่อมีของอะไร หรือได้รับสิ่งใดมา ก็นำมาแบ่งปันต่อกัน ในการอยู่ร่วมกันของสังคมเราก็รักษาระเบียบวินัย มีศีลเสมอกันไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่กัน และปฏิบัติตามกฎกติกาของส่วนรวม ในเรื่องทฤษฎีความเชื่อก็ยึดถือและเข้าใจหลักการสำคัญของหมู่คณะร่วมกัน ตลอดจนยึดถือและเข้าใจร่วมกันในความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิตที่จะรองรับความเป็นมนุษย์ของเราไว้ด้วยกัน เพียงเท่านั้นหมู่คณะหรือสังคมก็จะอยู่กันอย่างสันติสุขและสามารถพัฒนาให้ก้าวหน้าไปบนรากฐานแห่งความสัมพันธ์อันดีงามอย่างมั่นคง (กองวิชาการมหาวิทยาลัยธรรมกาย, 2555: 81)

ปัจจัยภายในที่ก่อให้เกิดสันติสุขตามหลักพุทธปรัชญา

ความสำคัญของปัจจัยภายในตัวบุคคล ปัจจัยที่ตีงามทั้งทางสังคมและภายในตัวบุคคล ต่างก็สามารถเป็นจุดเริ่ม ซึ่งทำให้เกิดความประพฤติปฏิบัติและการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ ความจริงทั้งสองอย่างย่อมสนับสนุนซึ่งกันและกัน การปฏิบัติชอบหรือชีวิตที่ตีงาม เกิดจากการปรุงผสมผสานปัจจัยทางสังคมและปัจจัยภายในตัวบุคคลเข้าด้วยกัน สำหรับมนุษย์ทั่วไปโดยส่วนใหญ่การปฏิบัติชอบหรือชีวิตที่ตีงาม จะตั้งต้นขึ้นได้ก็ ปัจจัยตีงามทางสังคมนั้น เป็นการจุดประกายความรู้จักคิดที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ในเบื้องต้น และเป็นเครื่องประคับประคองคอยเสริมเติมและกระตุ้นการคิดพิจารณาอย่างแยบคายนั้นต่อ ๆ ไป ในด้านวิธีปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตเพื่อถึงจุดหมาย คือ สันติสุขชั้นต่าง ๆ นั้น พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงสั่งสอนไว้ครบถ้วนทุกระดับรวมเข้าอยู่ในไตรสิกขา 3 คือ ข้อที่จะต้องศึกษาฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน (หลวงวิจิตรวาทการ, 2510: 112) ดังนี้

- (1) อธิศีลสิกขา คือ ศีลอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง
- (2) อธิจิตตสิกขา คือ จิตอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง
- (3) อธิปัญญาสิกขา คือ ปัญญาอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง

นอกจากนี้ ยังมีข้อธรรมอื่นที่สนับสนุนให้เกิดสันติอีก เช่น หลักธรรมที่เป็นไปเพื่อแนวทางดำเนินอันประเสริฐของชีวิตหรือกาย วาจา ใจ เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์เรียกว่า อริยมรรค แปลว่าทางอันประเสริฐ ที่มีในพระไตรปิฎก ไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 31 สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค หน้าที่ 30 ข้อที่ 84 – 85 เป็นข้อปฏิบัติที่มีหลักไม่อ่อนแอ จนถึงกับตกอยู่ใต้อำนาจความอยากแห่งใจ แต่ก็ไม่แข็งตึงจนถึงกับเป็นการทรมานกายให้เหือดแห้งจากความสุขทางกาย เพราะฉะนั้นจึงได้เรียกว่า

มัชฌิมาปฏิปทา คือทางดำเนินสายกลาง ไม่หย่อนไม่ตึง แต่พอเหมาะเช่นสายดนตรีที่เทียบเสียงได้ที่แล้ว คำว่ามรรค แปลว่าทาง ในที่นี้หมายถึงทางเดินของใจ เป็นการเดินจากความทุกข์ไปสู่ความเป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งมนุษย์หลงยึดถือและประกอบขึ้นใส่ตนด้วยอำนาจของอวิชชา มรรคมืองค์แปด คือต้องพร้อมเป็นอันเดียวกันทั้งแปดอย่างดุจเชือกพันแปดเกลียว องค์แปดคือ

- (1) สัมมาทิฏฐิ คือ ความเข้าใจถูกต้อง
- (2) สัมมาสังกัปปะ คือ ความใส่ใจถูกต้อง
- (3) สัมมาวาจา คือ การพูดจาถูกต้อง
- (4) สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำถูกต้อง
- (5) สัมมาอาชีวะ คือ การดำรงชีพถูกต้อง
- (6) สัมมาวายามะ คือ ความพากเพียรถูกต้อง
- (7) สัมมาสติ คือ การระลึกประจำใจถูกต้อง
- (8) สัมมาสมาธิ คือ การตั้งใจมั่นถูกต้อง

การปฏิบัติธรรมทุกขั้นตอน รวมลงในมรรคอันประกอบด้วยองค์แปดนี้ เมื่อย่นรวมกันแล้วเหลือเพียง 3 คือ ปัญญา ศีล สมาธิ สรุปสั้น ๆ ก็คือการปฏิบัติธรรม(ปัญญา-ศีล-สมาธิ)ก็คือการเดินตามมรรคดังนี้

(1) สัมมาทิฏฐิ (ปัญญา) คือความเข้าใจถูกต้อง ย่อมต้องการใช้ในทุกกิจการทั่วไปทุกประเภททั้งทางโลกและทางธรรม แต่สำหรับฝ่ายธรรมชั้นสูงอันเกี่ยวกับการเห็นทุกข์หรืออัสวะซึ่งจัดเป็นการเห็นอริยสัจนั้นย่อมต้องการฝึกฝนอย่างจริงจังเป็นพิเศษ ความเข้าใจถูกต้องคือต้องเข้าใจอย่างทั่วถึงว่าทุกข์นั้นเป็นอย่างไร อย่างหยาบๆ ที่ปรากฏชัดๆ เป็นอย่างไรอย่างละเอียดที่แอบแฝงเป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร ความดับสนิทของทุกข์มีภาวะอย่างไร มีลำดับอย่างไร ทางให้ถึงความดับทุกข์คืออะไร เดินให้ถึงได้อย่างไร สัมมาทิฏฐิมีทั้งที่เป็นโลกียะคือของบุคคลที่ต้องชวนชวยปฏิบัติก้าวหน้าอยู่และสัมมาทิฏฐิที่เป็นโลกุตตระ คือของพระอริยบุคคลต้นๆ ส่วนของพระอรหันต์นั้นเรียกเป็นวิชาไปและไม่เรียกว่าองค์แห่งมรรค เพราะท่านถึงที่สุดแล้ว (Seelawimala, 2001)

(2) สัมมาสังกัปปะ (ปัญญา) คือความใส่ใจถูกต้อง คือคิดหาทางออกไปจากทุกข์ตามกฎแห่งเหตุผล ที่เห็นขอบมาแล้วข้อสัมมาทิฏฐินั่นเอง เริ่มตั้งแต่การใส่ใจที่น้อมไปในการออกบวช การไม่เพ่งร้าย การไม่ทำทุกข์ให้แก่ผู้อื่นแม้เพราะผลอ รวมทั้งความใส่ใจถูกต้องทุกอย่างที่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากสิ่งที่มีมนุษย์ไม่ประสงค์

- (3) สัมมาวาจา (ศีล) คือการพูดจาถูกต้อง ไม่เป็นโทษต่อตนเอง และผู้อื่น
- (4) สัมมากัมมันตะ (ศีล) คือการกระทำถูกต้อง ไม่เป็นโทษต่อตนเอง และผู้อื่น

(5) สัมมาอาชีวะ (ศีล) คือการดำรงชีพถูกต้อง ไม่เป็นโทษต่อตนเอง และผู้อื่น

(6) สัมมาวายามะ (สมาธิ) คือความพากเพียรถูกต้อง เป็นส่วนของใจที่บากบั่นในอันที่จะก้าวหน้า ไม่ถอยหลังจากทางดำเนินตามมรรค ถึงกับมีการอธิษฐานอย่างแรงกล้า

(7) สัมมาสติ (สมาธิ) คือการระลึกประจำใจถูกต้อง ระลึกแต่ในสิ่งที่เกื้อหนุนแก้ปัญญาที่จะแทงตลอดวิชาที่ครอบงำตนอยู่ โดยเฉพาะได้แก่กายนี้ และธรรมอันเนื่องเกี่ยวกับกายนี้ เมื่อพบความจริงของกายนี้ วิชาหรือหัวหน้าแห่งมูลทุกข์ก็สิ้นไป

(8) สัมมาสมาธิ (สมาธิ) คือการตั้งใจมั่นถูกต้อง ได้แก่สมาธิ เป็นของจำเป็นในกิจการทุกอย่าง สำหรับในที่นี้เป็นอาการของใจที่รวมกำลังเป็นจุดเดียว กล้าแข่งพอที่จะให้เกิดปัญญาทำการแทงตลอดวิชาได้ และยังเป็นการพักผ่อนของใจ ซึ่งเป็นเหมือนการหลับให้แหลมคมอยู่เสมอด้วย ฯลฯ

ปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดสันติสุขได้นั้น จะช่วยบรรเทาความโลภ โกรธ หลง ให้เบาบางลง ทำจิตใจให้ปลอดโปร่งผ่องใส รู้จักวางใจ วางท่าทีต่อโลกและชีวิตดีขึ้น จะมีความสุขมากขึ้น เป็นวิถีลดการเบียดเบียนแย่งชิงและความทุกข์ความเดือดร้อนของโลก พระพุทธเจ้าทรงจัดวางแบบไว้ คือ สังคมสงฆ์ เป็นสังคมตัวอย่างแห่งการที่แต่ละคนพยายามพัฒนาตนเองให้มีอิสรภาพทางจิตใจ และปัญญา โดยที่ชีวิตทางด้านพฤติกรรมนั้น พึงพาอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นการเกื้อหนุนกันให้ก้าวไปได้ผลแต่ยิ่งกว่าวิธียับยั้งในระดับที่เรียกกันว่า ศีลธรรม เป็นผลดีที่ทั้งแก่ตนและสังคม คนที่มีอิสรภาพทางจิตใจและปัญญาเท่านั้น จึงจะสร้างสรรค์สังคมอย่างนี้และอยู่กันด้วยดีในสังคมได้และเกิดสันติสุขสงบร่มเย็น

7. สรุป

สันติสุขความสุขที่มีลักษณะแห่งความสุขสงบ เจริญ ความสะดวก ความเย็นใจ ความระงับดับไปทางกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนวุ่นวุ่นขุ่นมัว ความสงบระงับ สงบกายสงบใจ ความสงบความสุขมีที่มาได้ 2 ทาง คือ 1) ความสุขภายใน 2) ความสุขภายนอก วัตถุประสงค์ของสันติสุขเป้าหมายของชีวิต คือ สันติสุขของบุคคล ในเป้าหมายของสังคมก็คือ สันติสุขของสังคม เพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ส่วนรวม กล่าวคือ สันติสุขย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก ความสำคัญของสันติสุขมีเป้าหมายที่ก่อให้เกิดความร่มเย็น เป็นความสุขสะอาดสงบ เป็นความสุขที่ไร้อาภิส เกื้อกูลแก่ผู้อื่นทุกคนที่เกี่ยวข้อง เป็นการพัฒนาจิตไปสู่ความเป็นอิสระ ประเภทของสันติสุขมี 2 ประเภท (1) โลภียสันติสุข คือ สุขที่เนื่องด้วยโลภียธรรม หมายถึงความสุขอันเป็นวิสัยของโลก สุขที่อิงอาศัยโลก เป็นความสุขที่เกี่ยวกับภพและภูมิภพในโลกหมายถึง โลกเป็นที่อยู่ของสัตว์ ภาวะของชีวิตของสัตว์ผู้ศึกษาเห็นว่า เป็นความสุข เป็นสุขที่เข้าข่ายสันติสุข จึงขอเรียกว่า “โลภียสันติสุข” อย่างไรก็ตามก็ยังคงเป็นสุขที่ยังเนื่องอยู่ในกระแสโลก ไม่ยั่งยืน จึงควรแสวงหาความสงบความสุขและสันติที่เป็นอิสระพ้นจากสิ่งทั้งปวง

อันเป็นสันติสุขที่สูงขึ้นไป (2) โลกุตตรสันติสุข คือ ความสุขที่อยู่เหนือวิชาวโลก หมายถึง ความสุขอันเป็นเรื่องภายในจิตใจที่เกิดจากการปฏิบัติด้วยสติปัญญา เป็นความสงบสันติอันเกิดขึ้นภายในจิตใจโดยแท้ ส่วนสันติสุขที่ยั่งยืนสามารถเกิดขึ้นได้ไม่ว่าพระสงฆ์หรือฆราวาสจะต้องยึดหลักธรรมาธิปไตย ด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา 3 มรรค 8 อันเป็นความจริงอันประเสริฐเพื่อความพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง จึงเข้าถึงสันติสุขอันเป็นความสุขอย่างยิ่ง ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า นตถิ สนฺติ ปริ สุขํ. (สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี) อันเป็นสันติสุขตามหลักพุทธปรัชญา

8. เอกสารอ้างอิง

- กองวิชาการมหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย (2555). หนังสือ PD 008 พุทธธรรม 2. ปทุมธานี : ธีรปัญญา ธิกษุ. (2535). อริยสัจเพื่อมวลมนุษย. ชลบุรี : อาศรมพุทธบุตร.
- นิത്യ จารุสร. (2537). สารธรรม. กรุงเทพมหานคร : เจริญบุญการพิมพ์.
- บุญมี แท่นแก้ว. (2546). พุทธปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์.
- ปิ่น มุกกันต์. (2535). พุทธศาสตร์ (ภาค 2). กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ปิยทัสสี ธิกษุ. (2540). วิมุตติธรรม. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
- พระครูปลัดสุวัฒนเมธาคุณ สืบกระพันธ์. (2015). พระพุทธศาสนา: ปรัชญาแห่งชีวิต. วารสารศึกษาศาสตร์ มมร, 3(2), 25-36.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554. กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน).
- วริยา ชินวรรณ. (2546). จริยธรรมในวิชาชีพ. กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2561). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย. กรุงเทพมหานคร : ผลิตัมม์.
- หลวงวิจิตรวาทการ. (2510). ศาสนาสากล. พระนคร : ลูก ส.ธรรมภักดี.
- Seelawimala, B. (2001). Samma Ditthi: Right View. *The Middle Way: Journal of the Buddhist Society*, 76, 37-52.
- Thepa, P. C. A. (2019). Niravana: the world is not born of cause. *International Journal of Research*, 6(2), 600-606. <https://citly.me/L6tdP>

โลกธรรม : การสนองตอบในสังคมปัจจุบัน

Worldly Conditions: The Society's Response

พระมหาชวน ชวนปัญญา (อัสวภูมิ)*

วัดปทุมวนาราม

Phramaha Chuan Chawanaphanyo (Assawapoom)

Pathumwanaram Monastery, Bangkok

Received: 11/12/2022

Revised: 25/12/2022

Accepted: 29/12/2022

Corresponding Author Email: shuanshai840@gmail.com*

Cite: Assawapoom, P. C. C. (2021). Worldly Conditions: The Society's Response.

Journal of Dhamma for Life, 27(1), 14-27.

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโลกธรรมในมิติของการสนองตอบในสังคมปัจจุบันในสังคมยุคปัจจุบัน โลกธรรมถือว่าเป็นธรรมประจำโลกที่มนุษย์ทุกคนจะต้องได้ประสบพบเจอ การดำรงชีวิตของคนในยุคปัจจุบัน พระพุทธศาสนามีหลักธรรมและคำอธิบายเกี่ยวกับปัญหาทางโลกที่เป็นปกติวิสัย ประสบการณ์ชีวิต สอนให้มนุษย์ต้องยอมรับสภาพและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากโลกธรรมทั้งหลายกับตนเองให้ได้ โลกธรรมทั้ง 8 ประการนี้ ฝ่ายหนึ่ง จะทำให้เกิดความอยากได้ ความอยากมี ความอยากเป็น ความพยายามที่จะให้มีให้เกิดขึ้นโดยไม่มีขอบเขตจำกัด เมื่อได้มาแล้วก็มักจะหลงมัวเมา ลืมตัวเกิดความประมาท คือ เมื่อมีลาภ มียศ มีสรรเสริญ มีความสุข ก็จะหลงมัวเมา หยิงพยองลำพองตัว ไม่รู้ประมาณของตน อีกด้าน โลกธรรมฝ่ายตรงกันข้าม คือ อนิฏฐารมณ์ เป็นสิ่งที่ไม่มีบุคคลใดปรารถนาที่จะให้เกิดขึ้นกับตน เพราะต้องการที่จะประสบความสุขเท่านั้น ธรรมประจำโลก ได้แก่ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุข และทุกข์ ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา เมื่อโลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ์เข้ามาสัมผัสกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้ว ก็ย่อมจะได้รับแต่ความทุกข์อันไม่น่าปรารถนา ถ้าโลกธรรม 8 ประการเกิดขึ้นมาสัมผัสแล้ว หากคนเราวางใจให้เป็นกลาง ไม่หลงไหลไปตามอารมณ์ของโลกธรรม ชีวิตก็ย่อมจะมีแต่ความสุข เพราะสังคมปัจจุบันต้องการโลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ์เท่านั้น เพราะได้ประสบความสุขกายสบายใจ และเลือกที่จะปฏิเสธโลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ์ เพราะเมื่อประสบเข้าย่อมมีแต่ความทุกข์กายทุกข์ใจ เมื่อคนใจยุคปัจจุบันเลือกโลกธรรมฝ่าย

อิฏฐารมณ์ และปฏิเสธโลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ์ จิตใจย่อมเศร้าหมอง อ่อนแอ การฝึกวางใจตามหลัก อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงสำคัญ เพราะจะทำให้จิตใจคนในสังคมยุคปัจจุบันมีเกาะกำบังเมื่อจิตใจประสบ โลกธรรมฝ่ายที่น่าปรารถนา

คำสำคัญ: โลกธรรม; การสนองตอบ; สังคม

Abstract

This academic article aims to study worldly conditions in term of the society's response. Today's society the ways of the world is considered to be the worldly Dharma that all human beings must experience. The life of people in modern times Buddhism has doctrinal principles and explanations about inherent worldly problems. Life experience teach human beings to accept the conditions and events that arise from all worldly things with oneself. These eight worldly things, on the one hand, will cause cravings, desires, and attempts to make them happen without limited scope. When they get it, they tend to become obsessed with forgetfulness and negligence. That is, when they have fortune, honor, praise, and happiness, they will become ignorant, arrogant and inflated. On the other hand, the worldly opposite, namely "Anitaram" is something that no person desires to happen to oneself because they want to experience happiness only. The Dhamma of the world are wealth, degradation, rank, degradation, praise, gossip, happiness and suffering. When the secular world of the undesirable nature comes into contact with the eyes, ears, nose, tongue, body, and mind, one will experience unwelcome suffering. If people trust to be neutral not obsessed with the mood of Lokadhamma will always be happy because today's society only needs the worldly morality. They have experienced happiness and chooses to reject the worldly nature because when experiencing it, there will be only physical and mental suffering. When people's denied the world of morality and adopted the secular world the mind becomes dull and weak. It is important to practice trusting according to the principle of impermanence, dukkha, and selflessness because it will make the minds of people in modern society a shelter when their minds experience the undesirable world of Dharma.

Keyword: Worldly Conditions; Response; Society

1. บทนำ

โลกธรรมถือว่ามีความเกี่ยวข้องกันกับสังคมของมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้มาทุกยุคทุกสมัย เป็นสิ่งที่ยังบุคคลให้เป็นไปตามแนวทางของหลักการนี้ ไม่ว่าจะชอบใจหรือไม่ชอบใจก็ตาม ข้อแตกต่างที่พบเห็นได้ คือ ใครจะประสบมาก จะประสบน้อย จะช้าหรือจะเร็ว สังคมในปัจจุบันนี้ที่เต็มไปด้วยการยินดีปริตาในฝ่ายอภิวรรณ คือ ฝ่ายที่เป็นที่น่าพอใจเป็นที่รักเป็นที่ปรารถนา อันตรงกันข้ามกันนั้น คือ ความเกลียดชังไม่ชอบใจในฝ่ายอนิวัตรธรรม ส่วนอาการอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของบุคคลขึ้นอยู่กับโลกธรรมเกิดขึ้นจากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วแปรเปลี่ยนตามกันไปตามเหตุปัจจัยตามเหตุการณ์ในขณะนั้น ในมงคลสูตรท่านก็กล่าวเอาไว้ว่า จิตของผู้ใดอันโลกธรรมทั้งหลายถูกต้องแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว 1 ไม่เศร้าโศก 1 ปราศจากธุลี 1 เป็นจิตเกษม 1 นี่เป็นอุดมมงคล (กรมการศาสนา, 2525: ข.ข. ไทย 25/6/3)

โลกธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายในจิตของใครแล้ว หากผู้ใดเป็นผู้มั่นคง ไม่สะทกสะท้านในโลกธรรมารมณ์แล้ว ย่อมเป็นผู้ที่มีจิตสูงวางใจเป็นกลางอุเบกขาได้ ปัจจุบันผู้คนหลงมัวเมาอยู่กับกระแสของโลกจนหลงลืมหันกลับมาพิจารณาโลกธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในสิ่งรอบ ๆ ตัวเองทุกขณะที่ใช้ชีวิต หากพิจารณาโลกธรรมที่เกิดขึ้นกับชีวิตอยู่ทุกขณะ โดยไม่หลงวิ่งไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ของตนเองจนเกินไปแล้ว หันมาศึกษาโลกธรรมและนำมาปรับใช้กับการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันก็จะเป็นประโยชน์ต่อตนเองที่เป็นคนในยุคสมัยปัจจุบัน ซึ่งต่างพากันแข่งขันมุ่งตามหาความสำเร็จตามกิเลสของตนเอง จนลืมพิจารณาโลกธรรมว่า เมื่อมีลาภก็เสื่อมจากลาภนั้นได้ มียศก็สามารถถูกถอดจากยศนั้นได้ มีคนสรรเสริญก็มีคนนินทาได้ มีความสุขก็มีความทุกข์ได้ เช่นไรก็เช่นนั้น เป็นธรรมดาของโลก

2. ความหมายของโลกธรรม

โลกธรรม แปลว่า ธรรมที่เป็นสิ่งธรรมดาของโลก, เรื่องของโลก, ความเป็นไปตามคติธรรมดา ซึ่งหมุนเวียนมาหาสัตว์โลกและสัตว์โลกก็หมุนเวียนตามมันไป ได้แก่ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา ความสุข ความทุกข์ โดยสรุปก็แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่เป็นอภิวรรณ คือ ส่วนที่น่าปรารถนา 1 ฝ่ายที่เป็นอนิวัตรธรรม คือ ส่วนที่ไม่น่าปรารถนา 1

โลกธรรมเหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นทั้งแก่ปุถุชนผู้มิได้เรียนรู้และแก่อริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ต่างกันแต่ว่า คนพวกแรกย่อมไม่รู้เห็นเข้าใจตามความเป็นจริง ลุ่มหลง ยินดียินร้าย ปลอ่ยให้โลกธรรมเข้าครอบงำอำยิจิต พุยุบเรื่อยไปไม่พ้นจากทุกข์ มีโสกะปริเทวะ เป็นต้น ส่วนอริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ พิจารณาเห็นตามเป็นจริงว่า

สิ่งเหล่านี้ย่อมใดก็ตามที่เกิดขึ้นแก่ตน ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่หลงใหล มัวเมาเคลิ้มไปตามอิฏฐารมณ์ ไม่ขุ่นมัวหม่นหมอง คลุ้มคลั่งไปในเพราะอนิฏฐารมณ์ มีสติดำรงอยู่ เป็นผู้ปราศจากทุกข์ มีโสกะ ปริเทวะ เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์, 2559:297)

อิฏฐารมณ์ แปลว่า อารมณ์ หรือสิ่งที่น่าปรารถนาน่าพอใจ ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข, ตรงข้ามกับ อนิฏฐารมณ์

อนิฏฐารมณ์ แปลว่า อารมณ์หรือสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาไม่น่าพอใจ ได้แก่ ความเสื่อมลาภ ความเสื่อมยศ นินทา ทุกข์ ตรงข้ามกับ อิฏฐารมณ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

โลกธรรม 8 หมายถึง ธรรมดาของโลก เรื่องของโลก ธรรมชาติของโลกที่ครอบงำสัตว์โลกและสัตว์โลกต้องเป็นไปตามธรรมดานี้ 8 ประการ อันประกอบด้วย โลกธรรมฝ่ายอิฏฐารมณ์ คือ พอใจของมนุษย์ เป็นที่รักเป็นที่ปรารถนา ลาภ หมายความว่า ได้ผลประโยชน์ ได้มาซึ่งทรัพย์ ยศ หมายความว่า ได้รับฐานันดรสูงขึ้น ได้อำนาจเป็นใหญ่เป็นโต สรรเสริญ คือ ได้ยิน ได้ฟัง คำสรรเสริญคำชมเชย คำยกย่อง เป็นที่น่าพอใจ สุข คือ ได้ความสบายกาย สบายใจ ความเบิกบาน บันเทิงใจเรใจ โลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ์ คือ ความไม่พอใจของมนุษย์ ไม่เป็นที่ปรารถนา เสื่อมลาภ หมายความว่า เสียลาภไป ไม่อาจดำรงอยู่ได้ เสื่อมยศ หมายถึง ถูกลดอำนาจความเป็นใหญ่ นินทาว່าร้าย หมายถึง ถูกตำหนิติเตียนว่าไม่ดี ถูกติฉินนินทา หรือถูกกล่าวร้ายให้เสียหาย ทุกข์ คือ ได้รับความทุกข์เวทนา ทรมานกาย และทรมานใจ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

คำว่า "โลกธรรม" แปลว่า ธรรมะประจำโลก แต่ถ้าแปลอย่างนี้ อาจชวนให้เข้าใจผิดคือให้เห็นไปว่า โลกธรรมเป็นข้อปฏิบัติของชาวโลก เพราะคำว่า "ธรรม" ในความรู้สึกรู้สึกของคนทั่วไปนั้น ถือว่าเป็นความดีทั้งนั้น แต่ในทางภาษาบาลีซึ่งเป็นที่มาของภาษา คำว่า "ธรรม" แปลได้หลายอย่างมาก คำว่า "โลกธรรม" นี้ ถ้าจะแปลให้ตรงกับความมุ่งหมายในที่นี้ ต้องแปลว่า "เรื่องของโลก" ซึ่งเป็นเรื่องราวอันแสนธรรมดาที่เกิดขึ้นประจำโลก ใคร ๆ ก็ต้องประสบพบเจอ จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ โปรดทำความเข้าใจอย่างนี้ก่อน คือ ตามสถานที่ต่าง ๆ นั้นมัน มีเรื่องของมันประจำอยู่แล้ว การเรียนเรื่องของโลกมีประโยชน์มากมายมหาศาล คนที่อาศัยอยู่ในโลกแต่ไม่รู้เรื่องราวที่มาของโลก ย่อมเป็นคนที่ไม่ได้ไปด้วยความทุกข์ เพราะตนเองนั้นต้องการอย่างหนึ่ง แต่โลกกลับมีอย่างหนึ่งให้ ซึ่งไม่ตรงกับความต้องการของตน หรือตนต้องการให้โลกนี้ เป็นอย่างนี้ แต่โลกกลับเป็นไปเสียอย่างนั้น หนักเข้าก็ร้องไห้เสียอกเสียใจเป็นทุกข์ และอาจจะปล่อยตนให้ตกไปในทางชั่วเสียได้ การเรียนรู้เรื่องของโลกโดยถูกต้อง เป็นทางที่จะทำให้เรามีความทุกข์น้อยลง และตั้งมั่นอยู่ในความดีได้ เพราะถ้าวางใจได้เสียแล้ว โลกธรรมที่เข้ามากระทบก็จะไม่สามารถทำจิตใจของเราให้มัวหม่นมัวหมองได้เลย

3. โลกธรรม 2 ฝ่าย

โลกธรรมฝ่ายอิฏฐารมณ์

เมื่อโลกธรรมฝ่ายที่เป็นอิฏฐารมณ์ที่น่ารัก น่าปรารถนา น่าพอใจ คือ ได้ลาภ มียศ มีสรรเสริญ และมีความสุข เข้ามากระทบ สมควรที่จะรู้จักป้องกันจิตใจของตนเอง ไม่ให้หลงไหลปิติสุขไปกับโลกธรรมฝ่ายอิฏฐารมณ์นั้นจนเกิดความหลงมัวเมาหลงลืมอนิจลักษณะ คือ ความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง แม้แต่โลกธรรมฝ่ายที่เป็นอิฏฐารมณ์ที่กำลังประสบสัมผัสอยู่ หากว่าไม่วางใจในอุเบกขาธรรม หรือสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับโลกธรรมฝ่ายอิฏฐารมณ์ดังกล่าว เมื่อโลกธรรมฝ่ายอิฏฐารมณ์มีการเปลี่ยนแปลงไป ก็อาจทำใจยอมรับได้ ทำให้จิตใจต้องกลับกลายได้รับความทุกข์ทรมานอย่างยากยิ่งจะต้านทานได้ (พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ, 2564)

โลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ์

เมื่ออนิฏฐารมณ์ ที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ คือ ความเสื่อมลาภ ความเสื่อมยศ นินทา และความทุกข์ เข้ามากระทบ ควรจะมีแนวคิดอุเบกขาธรรมเพื่อจัดการกับโลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ์เป็นหลักธรรมคู่ตรงกันข้ามกันกับโลกธรรมฝ่ายอิฏฐารมณ์ ควรนำธรรมข้ออนิจลักษณะ คือ ความไม่เที่ยงแท้เปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา มาสร้างเสริมกำลังใจให้มีกำลังใจต่อสู้กับโลกธรรมที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจที่กำลังประสบอยู่ โดยแนวคิดที่ว่านี่ก็คือ สรรพสิ่งไม่อาจจะ อยู่ได้ตลอดไป กระทั่งโลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ์ที่ตนกำลังเผชิญอยู่นี้ สักวันก็ต้องมีเปลี่ยนแปลงไปได้ (กรมการศาสนา, 2564)

ในโลกธรรม 8 ประการนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ควรพิจารณาว่าสิ่งนี้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็แต่ว่ามันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรรู้ตามความเป็นจริง อย่าให้มันครอบงำจิตใจได้ คืออย่ายินดีในส่วนที่ปรารถนา อย่ายินร้ายในส่วนที่ไม่ปรารถนา

โลกธรรมนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในโลกธรรมสูตรว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม 8 ประการนี้ ย่อมหมุนไปตามโลกและโลกย่อมหมุนไปตามโลกธรรม 8 ประการ 8 ประการเป็นไฉน คือ ลาภ 1 ความเสื่อมลาภ 1 ยศ 1 ความเสื่อมยศ 1 นินทา 1 สรรเสริญ 1 สุข 1 ทุกข์ 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม 8 ประการนี้แล ย่อมหมุนไปตามโลกและโลกย่อมหมุนไปตามโลกธรรม 8 ประการนี้ ฯ

ธรรมในหมู่มนุษย์เหล่านี้ คือ ลาภ 1 ความเสื่อมลาภ 1 ยศ 1 ความเสื่อมยศ 1 นินทา 1 สรรเสริญ 1 สุข 1 ทุกข์ 1 เป็นสภาพไม่เที่ยง ไม่แน่นอน มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แต่ท่านผู้เป็นนักปราชญ์ มี

สติ ทราบธรรมเหล่านั้นแล้ว พิจารณาเห็นว่ามีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ธรรมอันน่าปรารถนา ย่อมย้ายิจิตของท่านไม่ได้ ท่านย่อมไม่ยินร้ายต่ออนิฏฐารมณ์ ท่านขจัดความยินดีและความยินร้ายเสียได้จนไม่เหลืออยู่ อย่างหนึ่ง ท่านทราบทางนิพพานอันปราศจากธุลี ไม่มีความเศร้าโศก เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพย่อมทราบได้อย่างถูกต้อง ฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม 8 ประการนี้แล ย่อมหมุนไปตามโลก และโลกย่อมหมุนไปตามโลก ธรรม 8 ประการ 8 ประการเป็นไฉนคือ ลภ 1 ความเสื่อมลภ 1 ยศ 1 ความเสื่อมยศ 1 นินทา 1 สรรเสริญ 1 สุข 1 ทุกข์ 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม 8 ประการนี้แล ย่อมหมุนไปตามโลก และโลกย่อมหมุนไปตามโลกธรรม 8 ประการนี้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลภก็ดี ความเสื่อมลภก็ดี ยศก็ดี ความเสื่อมยศก็ดี นินทาก็ดี สรรเสริญก็ดี สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี ย่อมเกิดขึ้นแก่ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ย่อมเกิดขึ้นแก่อริยสาวกผู้ได้สดับ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในข้อนี้จะมีอะไรแปลกกัน มีอะไรผิดกัน มีอะไรเป็นข้อแตกต่างกัน ระหว่างอริยสาวกผู้ได้สดับกับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ฯ

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นมูล มีพระผู้มีพระภาคเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาคเป็นที่พึ่งอาศัย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอเนื้อความแห่งภาษิตนี้แจ่มแจ้งกะพระผู้มีพระภาคเถิด ภิกษุทั้งหลายได้สดับต่อพระผู้มีพระภาคแล้ว จักทรงจำไว้ ฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคแล้วพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลภย่อมเกิดขึ้นแก่ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับเขาไม่ตระหนักชัด ไม่ทราบชัดตามความเป็นจริงว่า ลภนี้เกิดขึ้นแล้วแก่เรากี่แล้ว ลภนั้นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ความเสื่อมลภ ... ยศ ... ความเสื่อมยศ ... นินทา ... สรรเสริญ ... สุข ... ทุกข์ย่อมเกิดขึ้นแก่ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ เขาไม่ตระหนักชัด ไม่ทราบชัดตามความเป็นจริงว่า ทุกข์นี้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็แต่ว่า ทุกข์นั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แม้ลภย่อมครอบงำจิตของเขาได้ แม้ความเสื่อมลภ ... แม้ยศ ... แม้ความเสื่อมยศ ... แม้ นินทา ... แม้ สรรเสริญ ... แม้ สุข ... แม้ ทุกข์ย่อมครอบงำจิตของเขาได้ เขาย่อมยินดีลภที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมยินร้ายในความเสื่อมลภ ย่อมยินดียศที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมยินดี สรรเสริญที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมยินร้ายในนินทา ย่อมยินดีสุขที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมยินร้ายในทุกข์เขาประกอบด้วยความยินดียินร้ายอย่างนี้ ย่อมไม่พ้นไปจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส เรากล่าวว่า ไม่พ้นไปจากทุกข์

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลภย่อมเกิดแก่อริยสาวกผู้ได้สดับ อริยสาวกนั้น ย่อมตระหนักชัดทราบชัดตามความเป็นจริงว่า ลภเกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็แต่ว่า ลภนั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรปรวนเป็น

ธรรมตา ความเสื่อมลาภ ... ยศ ... ความเสื่อมยศ ... นิินทา ... สรรเสริญ ... สุข ... ทุกข์ย่อมเกิดขึ้นแก่อริยสาวกผู้ได้สดับ อริยสาวกนั้นย่อมตระหนักชัด ทราบชัดตามความจริงว่า ทุกข์นี้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็แต่ว่าทุกข์นั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดาแม้ลาภย่อมครอบงำจิตของท่านไม่ได้ แม้ความเสื่อมลาภ ... แม้ยศ ... แม้ความเสื่อมยศ ... แม้นิินทา ... แม้สรรเสริญ ... แม้สุข ... แม้ทุกข์ย่อมครอบงำจิตของท่านไม่ได้ ท่านย่อมไม่ยินดีลาภที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่ยินร้ายในความเสื่อมลาภไม่ยินดียศที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่ยินร้ายในความเสื่อมยศ ไม่ยินดีความสรรเสริญที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่ยินร้ายในนิินทา ไม่ยินดีสุขที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่ยินร้ายในทุกข์ท่านละความยินดียินร้ายได้แล้วเด็ดขาดอย่างนี้ ย่อมพ้นไปจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เรากล่าวว่า ย่อมพ้นไปจากทุกข์ ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่แลเป็นความแปลกกัน ผิดกัน แตกต่างกัน ระหว่างอริยสาวกผู้ได้สดับกับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ

ธรรมในหมู่มนุษย์เหล่านี้ คือ ลาภ 1 ความเสื่อมลาภ 1 ยศ 1 ความเสื่อมยศ 1 นิินทา 1 สรรเสริญ 1 สุข 1 ทุกข์ 1 เป็นสภาพไม่เที่ยง ไม่แน่นอน มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แต่ท่านผู้เป็นนักปราชญ์ มีสติ ทราบธรรมเหล่านั้นแล้ว พิจารณาเห็นว่า มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ธรรมอันน่าปรารถนา ย่อมย้ายิจิตของท่านไม่ได้ ท่านย่อมไม่ยินร้ายต่ออนิฏฐารมณ์ ท่านขจัดความยินดีและยินร้ายเสียได้จนไม่เหลืออยู่ อนึ่ง ท่านทราบทางนิพพานอันปราศจากธุลี ไม่มีความเศร้าโศก เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ ย่อมทราบได้อย่างถูกต้อง

เทวทัตตสูตร

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาอิสิมกุฏใกล้พระนครราชคฤห์ เมื่อพระเทวทัตต์หลีกไปแล้วไม่นานนัก ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงปรารภถึงพระเทวทัตต์ ตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลายเป็นความดีแล้ว ที่ภิกษุพิจารณาความวิบัติของตนโดยกาลอันควร ดูกรภิกษุทั้งหลายเป็นความดีแล้ว ที่ภิกษุพิจารณาความวิบัติของผู้อื่นโดยกาลอันควรดูกรภิกษุทั้งหลาย เป็นความดีแล้ว ที่ภิกษุพิจารณาถึงสมบัติของตนโดยกาลอันควร ดูกรภิกษุทั้งหลาย เป็นความดีแล้ว ที่ภิกษุพิจารณาถึงสมบัติของผู้อื่นโดยกาลอันควร ดูกรภิกษุทั้งหลายพระเทวทัตต์มีจิตอันอสังฆธรรม 8 ประการครอบงำแล้วยัง ต้องไปบังเกิดในอบาย ในนรกอยู่ชั่วกัลป์ แก้ไขไม่ได้ อสังฆธรรม 8 ประการเป็นไฉน คือ ลาภ 1 ความเสื่อมลาภ 1 ยศ 1 ความเสื่อมยศ 1 สักการะ 1 ความเสื่อมสักการะ 1 ความปรารถนาลามก 1 ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตต์มีจิตอันอสังฆธรรม 8 ประการนี้แลครอบงำแล้วยังต้องไปบังเกิดในอบาย ในนรกอยู่ชั่วกัลป์ แก้ไขไม่ได้ ฯ (กรมการศาสนา, 2565: อง.ส. 23/95-96-97/122-125)

4. คู่ 4 ของโลกธรรม

เมื่อโลกธรรมที่เป็นฝ่ายอิฏฐารมณ์เข้าสัมผัสที่อายตนะส่วนใดส่วนหนึ่งของคนเราไม่ว่าทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ที่เรียกว่าอายตนะภายในแล้วก็จะประสบกับความสุขบันเทิงเป็นอย่างมาก ซึ่งสวนทางตรงกันข้าม หากว่าโลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ์เข้ามาสัมผัสอายตนะเหล่านั้นบ้าง ความทุกข์ ความโศก ความรำไรรำพัน ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจก็จะเกิดขึ้นทันที โดยโลกธรรมแบ่งออกเป็น 4 คู่ ดังนี้

คู่ที่ 1 มีลาภ กับ เสื่อมลาภ หมายถึง ได้ในสิ่งที่คนเราพอใจ หรือ ได้ในสิ่งที่คนเราบันเทิงใจเป็นอย่างยิ่ง ลาภนั้นใคร ๆ ก็ปรารถนา ลาภนั้น ได้มาด้วยความสามารถของตนเองก็มี ได้มาด้วยการไม่คาดหวังก็มี เมื่อได้ลาภเหล่านี้มาก็ย่อมทำให้คนเราจิตใจมีความสุขเป็นอย่างมาก ในขณะเดียวกัน หากปรารถนาลาภนั้นแล้วไม่ได้ลาภตามที่หวังเอาไว้ ก็ย่อมจะเกิดความทุกข์ใจเสียใจ หวังมากก็ทุกข์มาก หวังน้อยก็ทุกข์น้อย ไม่หวังก็ไม่ทุกข์เช่น การเล่นพนัน แม้เป็นเรื่องที่ไม่ถูกธรรม เมื่อถูกรางวัลดีใจ แต่เมื่อไม่ถูกรางวัลก็เสียใจ

การได้มาซึ่งสิ่งอันน่าพึงพอใจ คือ ต้องการปรารถนาสิ่งใด ครั้นได้สิ่งนั้นก็จัดว่าเป็นลาภหรือพูดอย่างชาวบ้านเราว่า ได้ลาภ การได้ที่จัดว่าเป็นลาภนั้น จำเพาะการได้สิ่งอันน่าพึงพอใจของผู้ได้เท่านั้น ถ้าได้สิ่งที่ไม่น่าพึงพอใจ คือได้ในสิ่งที่ไม่อยากจะ ก็ไม่จัดว่าเป็นลาภ แต่เรียกว่าเป็นกรรม ของสิ่งเดียวกันอาจเป็นลาภสำหรับอีกคนและอาจเป็นความช่วยสำหรับอีกคนก็ได้ เนื่องจากการดำรงชีวิตของคนเราต้องอาศัยเหตุวัตถุเป็นปัจจัยต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต เพราะฉะนั้น คนเราจึงมีความต้องการในลาภเหล่านี้ทุกคน เมื่อได้มา ก็ถือว่าเป็นลาภและรู้สึกหวนแหนไว้เพื่อตน ครั้นสิ่งที่ตนได้มามีอันที่จะต้องสูญเสียไป ซึ่งเรียกว่าเสื่อมลาภ จิตใจก็เป็นทุกข์ด้วยความเสียดาย แต่ไม่ว่าใครจะเสียดายหรือไม่ก็ตาม ทุกสิ่งทุกอย่างมันก็ย่อมเป็นไปตามวิถีทางของมัน คือเกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป ยากจนแล้วกลับร่ำรวย ร่ำรวยแล้วกลับยากจน มันเป็นไปได้ทั้งนั้น เพราะมันเป็นเรื่องของโลก ผู้ที่ศึกษาเรื่องโลกธรรม ย่อมเข้าใจความเป็นจริงว่าการได้มาซึ่งลาภที่ดี การเสื่อมจากลาภที่ดี เป็นธรรมดาของโลก สมบัติกับวิบัติมันเป็นของคู่กัน รู้ตัวอย่างนี้แล้ว ย่อมพยายามประคองใจของตนไม่ให้ทุกข์จนเกินเหตุ และไม่ให้เกิดไปในทางที่ผิด

คู่ที่ 2 มียศ กับ เสื่อมยศ หมายถึง ยศที่ได้มาจากการสั่งสมสร้างผลงาน สร้างคุณงามความดีจนเป็นผลประจักษ์แก่สายตาของผู้มีอำนาจในการแต่งตั้ง การได้มาซึ่งยศย่อมนำมาซึ่งความปาลิมใจทั้งแก่ตนเองและญาติพี่น้อง เพราะการที่จะได้ยศมาแต่ละขั้นนั้นก็ต้องใช้เวลาในการทำงานมานานมากพอสมควร การได้ยศมาแบบขาวสะอาดนั้น จะนั่งนอนที่ไหนก็สุขกายสบายใจ ถ้าไม่ได้ทำอะไรเลย ได้ยศมาด้วยการประจบสอพอยคนนั้นก็ไม่น่าภูมิใจ คนเราเมื่อมียศแล้วก็มี ความหึงพยองในยศนั้น ๆ อวดกล้า

อวดแบ่ง พอมียศใหญ่เข้าถ้าไม่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนไม่มีน้ำใจ หลงมัวเมาในยศ ตั้งตนไม่อยู่ในคุณธรรม แล้ว ความเสื่อมยศก็จะเข้ามาเยือนทันที จะทำให้ถูกติฉินนินทา หากผิดมาก ๆ เข้า อาจโดนถอดจากยศได้ ทำให้ได้รับความเสื่อมจากผู้ที่ให้ความเคารพนับถือ

ยศในทางพระพุทธศาสนานี้มีอยู่ 3 อย่าง ยศ คือ ความเป็นใหญ่และความยกย่องนับถือ ในภาษาไทย มักได้ยินว่า เกียรติยศ ซึ่งบางครั้งมากับ อีสริยยศ และอาจจะมีบริวารยศ หรือ บริวารยศ มาเข้าชุด รวมเป็น ยศ 3 ประเภท (พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, 2546) ได้แก่

1. อีสริยยศ หมายถึงความเป็นใหญ่ เช่น ยศทหาร ยศตำรวจ หรือตำแหน่งหน้าที่ปกครองคนอื่น ในทางพลเรือน สมณศักดิ์และฐานันดรตำแหน่งทางคณะสงฆ์ ความเป็นหัวหน้า ความเป็นประมุข หรือ แม้แต่ความเป็นผู้มีอิสระแก่ตัว รวมเรียกว่า อีสริยยศ

2. บริวารยศ หมายถึง ความมีพวกพ้อง คือ มีคนรักใคร่เคารพนับถือไม่ว่าจะอยู่ในสถานะไหน ฐานะเพื่อนฝูงหรือผู้ร่วมงานก็ตาม ถ้ามีความรักใคร่เคารพนับถือกัน ก็เรียกว่าเป็นบริวารของกัน ความเป็นคนมีบริวารมาก นับว่าเป็นความเด่นอย่างหนึ่งของคนเรา นี้เรียกว่าบริวารยศ

3. เกียรติยศ หมายถึง ความเป็นคนที่มีชื่อเสียง แต่สำหรับชื่อเสียงที่นับว่าเป็นเกียรติยศนั้น หมายถึงชื่อเสียงที่เกิดจากความดีสมเท่านั้น เช่น เราทำความดีประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่ หรือมีคุณงามความดีที่เป็นที่นิยมของคนทั้งหลาย แล้วผู้คนแซ่ซ้องสรรเสริญ อย่างนี้เรียกว่าเป็นผู้มีเกียรติยศ

ยศ เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งอยู่ภายใต้กฎของความเป็นสิ่งที่เป็นธรรมดา ๆ คือมีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ มีดับไป เพราะฉะนั้น ผู้มียศในวันนี้ อาจกลายเป็นผู้ที่ไร้ยศในวันหน้าก็เป็นไปได้ และโดยทำนองเดียวกันนี้ ผู้ไร้ยศในวันนี้ ถ้าทำความดีไว้มาก ๆ อาจเป็นผู้มียศในวันหน้าก็เป็นได้ คนที่ไม่ศึกษาเรื่องราวของยศตามความเป็นจริง มักจะกระทำผิดต่อยศได้หลายทาง เมื่อยังไม่มียศก็เร้าร้อนกระวนกระวายเพราะอยากได้ยศ ครั้นเสื่อมยศ ก็เศร้าใจ ประพฤติชั่วช้า ซักตัวออกห่างจากความดี การเข้าใจยศตามความเป็นจริง ย่อมทำให้จิตใจเป็นสุข ไม่เห่อเหิมเสริมตัวเมื่อได้ยศและไม่ต้องเดือดร้อนวุ่นวายจนเกินไปเมื่อเสื่อมยศ

คู่ที่ 3 สรรเสริญ กับ นินทา หมายถึง ตัวเราเองที่ได้แสดงกิริยามารยาทต่าง ๆ ออกมาให้ปรากฏแก่ผู้อื่น ถ้าเราทำดีมีความที่เป็นกันเอง มีน้ำใจ ไม่ถือตัว พุดจามีสัมมาคารวะ ผู้ที่มาพบเราก็ม่อมจะสรรเสริญเราทั้งต่อหน้าและลับหลัง ตรงกันข้าม ถ้าเรามีความประพฤติที่ไม่ดี ไม่เป็นที่น่าพอใจเขา ผู้คนเหล่านั้นย่อมจะนินทาเราให้ได้รับความเสียหาย บางครั้งเราทำดีแต่ไม่ถูกใจเขาก็จะได้รับคำนิทาเช่นกัน เพราะฉะนั้น ควรทำใจให้เป็นกลางไม่หวั่นไหว

สรรเสริญ ได้แก่ การกล่าวถึงความดี เรากล่าวถึงความดีของใคร จะต่อหน้าหรือลับหลังผู้นั้นก็ตาม เรียกว่าสรรเสริญ โดยทำนองเดียวกัน ถ้าใครกล่าวถึงความดีของเรา ก็เรียกว่าเขาสรรเสริญเรา การที่มีผู้สรรเสริญเช่นนี้ เรียกว่า ง่าย ๆ ว่า ได้รับสรรเสริญ

นินทา ได้แก่ การพูดถึงความไม่ดีของผู้อื่นในที่ลับหลัง เช่น การพูดถึงความผิดของใครในที่ลับหลังเขา เรียกว่านินทา และผู้นั้นเป็นผู้ถูกเรานินทา ถ้ามีใครพูดถึงความไม่ดีของเราในที่ลับหลังเรา ผู้นั้นก็เรียกว่าเขานินทาเรา และเราเป็นผู้ถูกเขานินทา ทั้งนี้ ต้องเข้าใจด้วยว่า การพูดที่เป็นการนินทานั้น หมายถึง การพูดด้วยเจตนาจะประจานความไม่ดีของเขา แต่ถ้าพูดเพื่อการอย่างอื่น การสรรเสริญเป็นที่พอใจของผู้ได้รับ เพราะทำให้ใจเขาเบิกบานมีความสุข ส่วนการนินทาไม่มีใครชอบ คือ ไม่มีใครอยากจะให้คนอื่นมานินทาตัวเอง แต่เป็นธรรมชาติของโลกอีกเหมือนกันที่คนเราทุกคนจะต้องถูกโลกธรรมทั้งสองอย่างมากระทบใจ ไม่มีใครเลยที่ได้รับแต่สรรเสริญอย่างเดียว และก็ไม่มีใครอีกเหมือนกันที่ถูกนินทาโดยส่วนเดียว แม้แต่พระพุทธเจ้าผู้สิ้นกิเลสแล้ว ก็ยังไม่พ้นจากคนนินทา

คนที่ไม่ศึกษาเรื่องโลกธรรม เมื่อได้รับสรรเสริญย่อมมัวเมาประมาทในการใช้ชีวิต และเมื่อถูกนินทาย่อมทุกข์ขำระกำใจ แต่ผู้ที่ได้ศึกษาโลกธรรมเข้าใจตามความจริงย่อมเป็นผู้มีสติ คอยดักเตือนตนไม่ให้หวนไหว ในเมื่อถูกนินทา หรือได้รับการสรรเสริญ

คู่ที่ 4 ความสุข กับ ความทุกข์ ได้แก่ ความทุกข์ คือ สภาวะที่ร่างกายและจิตใจทนได้โดยยาก เพราะเมื่อความทุกข์เข้ามากระทบแล้ว ย่อมได้รับความเดือดร้อนใจ จริงแล้วในโลกนี้ไม่มีความสุขเลย เพราะทุกอย่างในโลกล้วนเป็นตัวยุข ที่เราเรียกว่า ความสุข ๆ นั้น เป็นเพราะว่า ความทุกข์ที่เกิดขึ้นนั้น มันลดน้อยถอยลงไปนั่นเอง ความทุกข์ที่คนเราประสบกันมาก ๆ ได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศก ความร่ำไรรำพัน ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ความประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รักที่พอใจ ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก ประการใดไม่ได้สิ่งนั้นความทุกข์ก็เกิดขึ้น ถ้าหากสิ่งเหล่านี้ไม่เกิดกับตัวเรา เราก็จะเข้าใจว่านั่นเองคือความสุข หากวางได้แล้วความสุขก็จะเกิดมีเช่นกัน ท่านจึงไม่ให้หลงกับความสุขจนเกินไป เพราะเมื่อประสบกับความทุกข์แล้วจิตใจจะไม่สามารถทนได้

โลกธรรมคู่นี้เป็นคู่รวมของโลกธรรมเข้าด้วยกันทั้งหมด คือ ความเป็นอยู่ของคนเรานั้น มีอยู่ 2 อย่าง คือ มีความสุขกับมีความทุกข์ แม้โลกธรรม 3 คู่ข้างต้น ถ้าจะว่าถึงผลกันแล้วนั้น ก็รวมลงในข้อนี้ทั้งหมดด้วยเช่นกัน การที่คนเราอยากได้ลาภ อยากได้ยศ อยากได้รับสรรเสริญ ที่แท้ก็คืออยากได้ความสุข และที่พากันไม่ชอบความเสื่อมลาภ ความเสื่อมยศ และการถูกนินทา ที่แท้ก็คือการไม่ชอบประสบความทุกข์

ความสุข และ ความทุกข์ ในโลกธรรมข้อนี้ หมายถึง ความสุขและความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากเหตุ สรรพัต เหตุที่ทำให้เกิดสุข เช่น สุขภาพแข็งแรง ไม่เจ็บไข้ ร่ำรวย สบได้ ได้เลื่อนขั้น มีคู่ครองที่ดี เป็นต้น ส่วนเหตุที่ทำให้เกิดความสุข เช่น เจ็บป่วย ถูกจับกุม ถูกฟ้องร้อง สบตก ถูกด่า พลัดพรากจากของรัก สูญเสียคนรัก ทุกคนชอบความสุข แต่กลับไม่ชอบความทุกข์ ธรรมดาของโลกบังคับการดำรงชีวิตต้อง ประสบกับความทุกข์บ้างความสุขบ้าง ปะปนกันไป แตกต่างกันว่าใครจะประสบอย่างไรมากอย่างไร น้อย และอย่างไรจะมาถึงก่อนหรือหลังเท่านั้นเอง สิ่งที่แน่นอนที่สุด คือ ความสุขกับความทุกข์จะ เกิดขึ้นแก่เราสลับกันไปเรื่อย ๆ เมื่อเรามีความสุขก็พึงทราบเสียเถิดว่า หมดความสุขนั้นแล้วความทุกข์ก็ จะเข้ามาแทนที่ และเมื่อเราอยู่ในความทุกข์ก็พึงระลึกผู้มีสติปลอบใจตนเอง ต่อจากความทุกข์นั้นก็จะเป็น ความสุข เช่นเดียวกันกับกลางวันกลางคืนที่เกิดขึ้นสลับกันไปมา เมื่อเราเห็นกลางวันก็รู้ว่าต่อจากกลางวันก็ จะเป็นกลางคืน และเมื่อกลางคืนมาก็รู้ว่ากลางวันก็จะตามหลังกลางคืน ผู้ที่ไม่รับรู้ในโลกธรรมตามความ เป็นจริง ย่อมเกิดความหลงใหลเมื่อได้รับความสุข และเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจเสียใจเผชิญกับความทุกข์

5. โลกธรรมกับการสนองตอบในสังคมปัจจุบัน

โลกธรรมในส่วนของฝ่ายที่เป็นที่น่าชอบใจนั้น คือ มีลาภ มียศ สรรเสริญ และสุข ได้แก่ ประโยชน์ อย่างที่เห็นๆ กันอยู่ เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต การเป็นอยู่ที่ปรากฏทางวัตถุที่เห็นกันได้ เช่น การมี ปัจจัย 4 มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย มีฐานะ มีลาภ มีเกียรติ มียศ มีสรรเสริญ มีชีวิตคู่ครอง ความมี มิตรไมตรี อะไรต่าง ๆ ในชีวิตปัจจุบันนี้ นี่เป็นประโยชน์ปัจจุบัน ซึ่งพระพุทธศาสนาสอนว่าเป็นจุดหมาย อย่างหนึ่งในการดำเนินชีวิตของคนเราหรือการปฏิบัติตามธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีความสำคัญ แต่ มิใช่จุดหมายเดียวเท่านั้นของการมีชีวิต สิ่งที่เป็นหลักประกันชีวิตในเบื้องต้น หมายถึงสิ่งที่ลึกเข้าไปทาง จิตใจ คือ พ้นจากเรื่องทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การมีฐานะ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ขึ้นภายนอก แล้วก็มาถึงเรื่องจิตใจ คือคุณธรรมต่างๆ การที่จะมีจิตใจที่สุขสบาย มีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ มีศรัทธา มีความ ประพฤติซึ่งทำให้มั่นใจตนเอง มีศีล มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความรู้ได้เล่าเรียนศึกษา และมีปัญญา มี ความเข้าใจรู้จักสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ความมีจิตหลุดพ้นจากการถูกบังคับบงการชีวิตด้วยอำนาจ ของความอยากได้ อยากมี อยากเป็น จึงมีจิตใจปลอดโปร่งผ่องใสเบิกบานอยู่เป็นพื้นฐาน เพราะปราศจาก กิเลส

จากการประสบกับโลกธรรมทั้งฝ่ายอิฏฐารมณ์ซึ่งทำให้จิตใจเกิดความรู้สึกยินดี และฝ่าย อนิฏฐารมณ์ อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ได้แก่ ความเครียด โรคความวิตกกังวลทางสังคม โรคซึมเศร้า สภาพที่เกิดขึ้นนี้ล้วนมีเหตุปัจจัยมาจากสิ่งแวดล้อมในการดำเนินชีวิต ปัจจุบันด้านทางกายภาพ สังคม

สภาวะการณ์ที่เลวร้าย คือ การก่อให้เกิดความชื่นชมยินดี สภาพการเปลี่ยนแปลงของชีวิต ที่กลัวสถานการณ์ทางสังคม กลัวการถูกจับตามองจากคนในสังคม เป็นความกลัวที่เกิดขึ้นเมื่อต้องเผชิญหรือแสดงพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งในสถานการณ์ทางสังคมการใช้ชีวิตประจำวัน การทำงาน การเรียน เป็นต้น (จันทร์ธิดา แสงทรัพย์ และคณะ, 2560)

สาเหตุหลักก็คือความรู้สึกของแต่ละคนที่ต้องประสบกับโลกธรรมฝ่ายอิฏฐารมณ์ และฝ่ายอนิฏฐารมณ์ที่เกิดขึ้นนั้น เพราะเมื่อฝ่ายอิฏฐารมณ์เกิดขึ้น คนส่วนมากก็มักมีความยินดีปล่อยใจยึดติดเพลินอยู่ในอิฏฐารมณ์ ไม่ได้พิจารณาตามความเป็นจริงว่า ทุกสิ่งมีเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป ไม่ได้เตรียมใจไว้กับการเปลี่ยนแปลง และต้องเข้าใจความหมายของโลกธรรม ว่ามีลาภเสื่อมลาภ ฯ ไม่ใช่ว่าแค่นั้น ต้องเข้าใจว่าไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ เกิดขึ้นได้ทุกกาลเทศะ เกิดกับบุคคลทุกเพศทุกวัยไม่ว่ายุคไหนสมัยไหนก็ตามชาติไหน ศาสนาไหนประสบด้วยกันทั้งนั้น (พระพรหมคุณาภรณ์, 2552)

เมื่อถูกโลกธรรมมากระทบทั้งฝ่ายอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ การใช้สติ ใช้สมาธิความอดทนอดกลั้นต่อสิ่งที่มากระทบมีทางเดียว คือต้องใช้สติกลับทบทวน ใช้ปัญญาไตร่ตรองในที่สุดเราก็ชนะตัวเองได้ อยู่ในโลกธรรมได้อย่างไม่ทุกข์ต่อไปการมีชีวิตในโลกใบนี้แน่นอนต้องพบเจอสิ่งที่ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2552)

พระพุทธองค์ทรงเน้น คือ การดำรงจิตตั้งมั่นไม่ให้หวั่นไหว โดยใช้โยนิโสมนสิการในการพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงเกี่ยวกับโลกธรรมนั้นโดยมีพระพุทธองค์ทรงใช้ปรโตโฆสะ ในส่วนของการเป็นกัลยาณมิตรคอยให้คำแนะนำแก่พระสาวก อุบาสกอุบาสิกา แต่ในสังคมปัจจุบันปัญหามีมากขึ้น มีความละเอียดอ่อนต่อสภาพจิตใจคนในทุกวันนี้มากขึ้น บริบทของคนในยุคปัจจุบันแตกต่างจากยุคปัจจุบันอย่างสิ้นเชิง การที่คนจะเข้าถึงธรรมเพื่อน้อมนำไป จงใช้สติปัญญาหมั่นพิจารณาอยู่เนือง ๆ ว่า สิ่งใดมีสิ่งใดเกิดขึ้น ก็ต้องมีเสื่อมไปเป็นของธรรมดา เหมือนโลกธรรมทั้ง 8 ประการ เราเกิดมาเป็นมนุษย์ ทุกคนจะต้องตกอยู่ในโลกธรรม 8 กันถ้วนหน้า จะได้ไม่ต้องเศร้าโศกเสียใจเป็นทุกข์ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้อย่างเป็นสุข (พระพรหมคุณาภรณ์, 2552)

6. สรุป

ทุกคนในโลกเรานี้ ล้วนหนีความจริงไม่พ้น ไม่ว่าจะหลบไปอยู่ที่ไหน ๆ ก็ตาม โลกธรรม 8 ประการ เป็นสังขธรรมที่ทุกคนจะต้องพบบ่อยอย่างแน่นอน ไม่ว่าจะมียศฐานะมีตำแหน่งใหญ่โตเพียงใดก็ตาม เมื่อเราผิดหวังไม่สมหวังในชีวิตหน้าที่การงาน แม้จะสู้ทำดีอย่างที่สุดแล้วก็ตาม เราก็ควรจะนำเอาความเสียใจนั้นมาเป็นกระสายยารักษาใจของเรา ตามหลักของโลกธรรม 8 คือภาพที่ทุกคนในโลกนี้จะต้องพบ

เจอ เมื่อมีลาภคนเราก็จะพอใจเพลิดเพลินจนขาดสติปัญญา เราต้องไม่ขาดสติ และหมั่นพิจารณาว่ามันไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืนสักวันหนึ่งมันก็จะจากเราไป คนเราพอมียศมีตำแหน่งก็มักจะหลง หยิ่งผยอง เราต้องมีสติพิจารณาตามความเป็นจริงว่าที่เขาให้ตำแหน่งเรามา ก็เพราะเขาเห็น ว่าเรามีประโยชน์ เมื่อวันหนึ่งข้างหน้ามีคนที่ยกกว่าเรา หรือเราหมดประโยชน์ เขาก็จะปลดเราออก คนเราส่วนมากบ้ายอ พอมีคนยกย่องสรรเสริญเข้ามักจะหลง หลงตัวเอง คิดเข้าข้างตัวเอง เราต้องใช้สติพิจารณาว่าที่เขายกย่องสรรเสริญเราวันนี้ เพราะเขาได้ประโยชน์จากเราแต่วันหนึ่งข้างหน้าเราก็จะไม่มีประโยชน์สำหรับเขา ในยามมีความสุข คนเรามักจะประมาท เพลินในสุข เราต้องใช้สติปัญญาพิจารณาให้ถ่องแท้ถึงเหตุปัจจัยว่า วันหนึ่งข้างหน้าความสุขที่เราได้รับอยู่นี้ อาจจะกลายเป็นความทุกข์หรือเมื่อปัจจัยที่ทำให้สุขหมดไป เราก็จะพบกับความทุกข์ เมื่อขัดสนคนเรานั้นจะโทษโชคความสน แต่ทางที่ถูกเราต้องพิจารณาให้ถ่องแท้ว่าที่เราขัดสนไม่มีลาภนี้เพราะอะไร เราทำดีที่สุดแล้วหรือยัง เมื่อมียศมีคตินับหน้าถือตา พอเสื่อมยศก็หมดคนที่จะนับหน้าถือตา เราก็ไม่ควรจะโศกเศร้าเสียใจ ควรจะพิจารณาด้วยสติปัญญาตามความเป็นจริงว่า เมื่อมีประโยชน์ กับเขาอยู่เขาก็ นับหน้าถือตา พอหมดราคา เขาก็ย้ายนิมิตาทุกคนในโลกนี้ไม่มีใครต้องการให้คนอื่นนิมิตา แต่ก็ไม่มีใครไม่ถูกนิมิตา แม้แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังถูกนิมิตา เราควรทำให้สงบว่า การนิมิตาเป็นโลกธรรม คนไม่ถูกนิมิตาไม่มีในโลกนี้ เขา นิมิตาเราตัวเขาก็ถูกคนอื่นนิมิตาเช่นกัน ไม่มีใครในโลกนี้ที่ต้องการความทุกข์ ทุกคนต่างก็ปรารถนาความสุข แต่สุขทุกข์เป็นโลกธรรมที่ทุกคนจะต้องพบ เมื่อความทุกข์วิ่งเข้ามาหา เราต้องใช้สติปัญญาพิจารณาให้เห็น จริงตามเหตุปัจจัยของมันว่า เพราะเราทำได้อะไรไม่ดีพอจึงมีความทุกข์เกิดขึ้น เพราะเรายังไม่เก่งพอจึงมีความทุกข์ตามมา เมื่อเรากำจัดต้นตอความทุกข์ได้ ความสุขก็จะเกิดขึ้น

การพิจารณาโลกธรรมตามความจริง ย่อมเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับจิตใจ เมื่อเกิดความเศร้า ความผิดหวังขึ้น ก็ย่อมจะช่วยบรรเทาความเศร้าเสียใจได้ และสามารถฝ่าปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ สร้างสรรค์ชีวิตให้มีความสุขได้ ดังนั้น เมื่อใดก็ตามที่เราผิดหวังไม่สมหวัง เราควรพิจารณาตามหลักของ "โลกธรรม 8" แล้วยึดเอาความเป็นจริง เป็นปัจจัยเยี่ยวยารักษาใจของเราให้หายทุกข์เหมือน "หนามยอกเอาหนามบ่ง" หากทำได้เช่นนี้แล้วเราก็จะสามารถนำ นาวาชีวิตฝ่าคลื่นฝ่ามรสุมไปได้อย่างแน่นอน (กัลยาณมิตรเพื่อแท้สำหรับคุณ, 2565)

7. อ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2525). พระไตรปิฎก ไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 25 สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ-
ธรรมบท-อุทาน-อติวุตตกะ-สุตตนิบาต. สืบค้นข้อมูล 11/09/2565. เข้าถึงได้จาก
<https://etipitaka.com>
- กรมการศาสนา. (2564). พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. โลกธรรม 8. สืบค้นข้อมูล 11/09/2565. เข้าถึงได้
จาก <https://th.wikipedia.org>.
- กรมการศาสนา. (2565). พระไตรปิฎกไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 23 สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตก-
อัฐก-นวกนิบาต ข้อที่ 95-96-97 หน้าที่ 122-125. สืบค้นข้อมูล 11/09/2565. เข้าถึงได้จาก
<https://etipitaka.com>
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 34.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พจนานุกรมแปล ไทย-ไทย ราชบัณฑิตยสถาน. 2554. สืบค้นข้อมูล 11/09/2565. เข้าถึงได้จาก
<https://dictionary.orst.go.th/>
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย 45 เล่ม. ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ราช
วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ 10. พ.ศ. 2546. สืบค้นข้อมูล 11/09/2565. เข้าถึง
ได้จาก http://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%C2%C8_
- จันทร์ธิดา แสงทรัพย์ และคณะ. (2560). แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกับโลกธรรมใน
พระพุทธศาสนาเถรวาท. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 6 (2), 585-600.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร:
พลีพิมพ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). พิมพ์ครั้งที่ 11.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- กัลยาณมิตรเพื่อแท้สำหรับคุณ. โลกธรรม 8. สืบค้นข้อมูล 11/09/2565. เข้าถึงได้จาก
https://kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=15432

พระพุทธศาสนากับความคาดหวังของสังคม

Buddhism and Expectations of the Society

พระมหาวิริวิชญ์ ปทีปธมฺโม (ราชโคตร)*

Received: 11/12/2022

วัดอาสาสงคราม สมุทรปราการ

Revised: 19/12/2022

Phramaha Werawit Padipathammo (Rajcote)*

Accepted: 29/12/2022

Asaongkram Monastery, Samut Prakan, Thailand

Corresponding Author Email: werawit.pad@gmail.com*

Cite: Rajcote. P. W. P., (2022). Buddhism and Expectations of the Society. *Journal of Dhamma for Life*, 28(4), 28-39.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพระพุทธศาสนากับความคาดหวังของสังคม ธรรมชาติของสังคมนั้นมีปัญหาอยู่มากมาย ในสังคมจึงเกิดความคาดหวังที่จะพัฒนาและแก้ไขปัญหาทั้งหลายขึ้น รวมเรียกว่าความคาดหวังของสังคมเพื่อที่จะตอบสนองวัตถุประสงค์ดังกล่าวได้นั้น จึงเกิดการตั้งเป้าหมายอันเป็นสากลของโลกร่วมกันขึ้นที่เรียกว่า เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) 17 เป้าหมาย โดยมีวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหาในด้านบุคคลในสังคม ความมั่งคั่งที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมของโลก สันติภาพ ความสามัคคี และพัฒนาสังคมโลกให้มีความเจริญมากยิ่งขึ้น ซึ่งพระพุทธศาสนานั้นมีหลักธรรมอยู่มากมายที่จะสามารถช่วยให้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นสามารถก้าวไปสู่ความสำเร็จได้ง่ายยิ่งขึ้น การศึกษาครั้งนี้ได้เสนอหลักอริยสัจ 4 และหลักไตรสิกขา ไว้เป็นหลักการในการประกอบการวิเคราะห์และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ เพื่อที่จะก้าวไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในสังคมตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึงระดับสังคมโลก

หลักอริยสัจ 4 และหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนานั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาในด้านความประพฤติทางกาย วาจา และใจ ของบุคคลเป็นสำคัญ เมื่อบุคคลได้รับการแก้ไข ปัญหาและพัฒนาตามหลักธรรมดังกล่าวแล้ว ย่อมเป็นจุดเริ่มต้นในการนำไปสู่การร่วมกันพัฒนาเรื่องของความมั่งคั่ง สิ่งแวดล้อม สันติภาพ และความสามัคคี ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังกล่าวมานี้ จึงควรนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาให้เป้าหมายและความคาดหวังของสังคมโลกประสบผลสำเร็จ

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา; ความคาดหวัง; สังคม

Abstract

This academic article aims to study Buddhism and expectations of the society. The nature of society has many problems. In society, the expectation to develop and solve problems is collectively called social expectation in order to meet these objectives. Therefore, a common global goal of the world was established called Sustainable Development Goals: SDGs. The objectives of the 17 goals are to resolve individual social problems, economic prosperity, global environment, peace, harmony, and develop a more prosperous global society. Buddhism has many principles that can help make the Sustainable Development Goals easier to achieve. This study proposes the Four Noble Truths and the Threefold Trisikkha as a principle for analyzing and can be applied to solve problems that arise, in order to advance sustainable development in society from the individual level to the global level.

The Four Noble Truths and the Threefold Training in Buddhism can be applied to solving problems in the physical, verbal and mental conduct of a person. When people have solved their problems and developed according to these principles, it is the starting point for the effective joint development of prosperity, environment, peace, and harmony. Therefore, Buddhist principles should be applied to solve problems and develop goals and expectations of the world society to be successful.

Keyword: Buddhism; Expectations; Society

1. บทนำ

พระพุทธศาสนา คือ “คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า” พระพุทธเจ้าในที่นี้ คือ บุคคลผู้ตรัสรู้หรือผู้รู้อย่างแจ่มแจ้ง ซึ่งพระองค์ทรงแนะนำให้ยกฐานะของมนุษยชาติขึ้นสู่ ความบริสุทธิ์ด้วยศีล ความสงบระงับด้วยสมาธิ และความเข้าใจแจ้งด้วยปัญญา ซึ่งคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นรวมเรียกว่า “พระธรรมวินัย” เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ พระพุทธศาสนาก็ยังไม่ถือกำเนิดขึ้น จนอีกสองเดือนต่อมาเมื่อทรงแสดงพระ

ธรรมเทศนาครั้งแรก อันมีชื่อว่า อัมมจักกัปปวัตตนสูตร และมีผู้รู้ตามธรรมที่พระองค์ทรงแสดงแล้ว ทำให้องค์ 3 ประการ คือ พระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ ในพระรัตนตรัยนั้นบริบูรณ์ จึงทำให้เกิดพระพุทธศาสนาขึ้น พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น ก็ได้มุ่งเน้นไปในสิ่งที่เป็นความจริง เป็นประโยชน์ และเหมาะสมต่อบุคคลนั้น ๆ และไม่สอนในสิ่งที่ไม่เป็นความจริง ไม่มีประโยชน์ และเป็นไปเพื่อการเบียดเบียน ต่อมาเมื่อมีผู้ฟังและผู้ประพาสปฏิบัติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมากขึ้นแล้ว ก็ได้มีการจัดตั้งเป็นกลุ่ม ชุมชน เป็นสถาบัน เป็นองค์กร เพื่อรับผิดชอบดูแลการเรียนรู้และการประพาสปฏิบัติ ตลอดจนมีศาสนพิธี ศาสนวัตถุ ศาสนสถาน และกิจการต่าง ๆ ตามมาในภายหลัง พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการพิจารณาในเหตุผลและการปฏิบัติเพื่อช่วยตัวเอง พึ่งพาตัวเอง และขยายความช่วยเหลือไปสู่ผู้อื่นด้วยความปรารถนาดี จากที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น พระพุทธศาสนาได้สอนในสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งสิ้น และสอนให้ทำประโยชน์ของตนเองให้บริบูรณ์ก่อน แล้วจึงช่วยเหลือเกื้อกูลให้ผู้อื่นดังข้อความในพระสูตรต้นตปิฎกที่ว่า “อตตทตถํ ปตฺถเนน พุทฺธาปิ น หยาเป อตตทตถมภิญญา สทถถปสุโต สียาฯ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: ขุ.ธ. (บาลี) 25/23/37) แปลความว่า บุคคลไม่พึงทำประโยชน์ของตนให้เสื่อมเพราะประโยชน์ของผู้อื่นถึงแม้จะมีมาก บุคคลรู้จักประโยชน์ของตนแล้วก็พึงชวนช่วยในประโยชน์ของตน แต่พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้สอนให้เป็นคนเห็นแก่ตัวแต่อย่างใด แต่สอนให้เรียงลำดับความสำคัญของประโยชน์เสียก่อน ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่เริ่มสอนในระดับปัจเจกบุคคลให้ได้ประโยชน์เสียก่อน เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นได้ไปสร้างประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติเป็นลำดับไป

ในสถานการณ์ปัจจุบันของโลก มีความคาดหวังหรือความต้องการหลากหลาย จนเกิดการตั้งเป้าหมายร่วมกันที่เรียกว่า เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ปัจจุบันทั่วโลกได้ให้ความสำคัญกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นเป้าหมายที่องค์กรสหประชาชาติได้กำหนดขึ้น และเป็นเป้าหมายที่จะขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมให้อยู่ระดับสากลและเป็นแนวทางเดียวกัน (วัชรชัย จิระจินดากุล, 2562: 85) เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในเป้าหมายทั้งหลายเหล่านั้นก็ได้มีความคาดหวังหลายๆ ประการที่การประพาสปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาจะสามารถทำให้ก้าวไปสู่ความสำเร็จในความคาดหวังนั้นได้

2. เป้าหมายและความคาดหวังเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ความคาดหวังของสังคมโลกนั้น มีหลากหลายและมีมุมมองที่กว้างมาก หากจะวิเคราะห์ความคาดหวังที่เป็นสากลแล้วนั้น ก็ต้องมองไปถึงเป้าหมายของสังคมโลกที่เรียกว่า “เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน” ในอดีตที่ผ่านมา นั้น แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น เป็นเพียงแนวคิดการพัฒนาในกระแสรองหรือ

กระแสนทางเลือก (Alternative Approach) แต่ในปัจจุบันได้กลายเป็นแนวคิดที่ทวีความสำคัญมากขึ้นในเวทีโลก จนกระทั่งถูกใช้เป็นวาระการพัฒนาหลักขององค์การสหประชาชาติ ในการประชุมสุดยอดสหประชาชาติสมัยสามัญ (UN General Assembly) ครั้งที่ 70 ณ กรุงนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 25 กันยายน ค.ศ. 2015 ผู้นำประเทศกว่า 193 ประเทศได้รับรองเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ. 2030 ภายใต้หัวข้อ “การเปลี่ยนแปลงโลกของเรา: ปี ค.ศ. 2030 วาระสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน” (Transformation our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development) มีการกำหนดเป้าหมาย SDGs ซึ่งประกอบด้วย 17 เป้าหมาย (Goals) ได้แก่ 1) ขจัดความยากจน 2) ขจัดความหิวโหย 3) การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี 4) การศึกษาที่เท่าเทียม 5) ความเท่าเทียมทางเพศ 6) การจัดการน้ำและสุขาภิบาล 7) พลังงานสะอาดที่ทุกคนเข้าถึงได้ 8) การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ 9) อุตสาหกรรม นวัตกรรม โครงสร้างพื้นฐาน 10) ลดความเหลื่อมล้ำ 11) เมืองและถิ่นฐานมนุษย์ที่ยั่งยืน 12) แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน 13) การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ 14) การใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเล 15) การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบก 16) สังคมสงบสุขและยุติธรรม 17) ความเป็นหุ้นส่วน

โดยเป้าหมาย SDGs นี้ จะใช้เป็นวาระการพัฒนาต่อเนื่องไปอีก 15 ปี ระหว่างปี ค.ศ. 2016 - 2030 วาระการพัฒนาตามเป้าหมาย SDGs อยู่บนพื้นฐานองค์ประกอบของการพัฒนา 5 ด้าน หรือที่เรียกว่า 5P's ได้แก่ ผู้คน (People) เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านสังคม ความมั่งคั่ง (Prosperity) เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านเศรษฐกิจ โลก (Planet) เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม สันติภาพ (Peace) และความเป็นหุ้นส่วน (Partnership) (เกษร เกษมขันธ์, 2563: 21-22) พื้นฐานองค์ประกอบของการพัฒนาทั้ง 5 ด้านก็นับเป็นการสรุปยอดของเป้าหมายทั้ง 17 ประการ แต่ทั้งหมดทั้งมวลนี้หากพิจารณาตามหลักการทางพระพุทธศาสนาแล้ว ก็นับได้ว่าเป็นความปรารถนาในเรื่องของความสุข ที่จะสามารถกระทำให้สำเร็จได้ด้วยการฝึกในเรื่องของ กาย วาจา และจิตใจ (Thepa, 2022) ซึ่งจะได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาใช้วิเคราะห์ในเรื่องนี้เป็นลำดับไป

3. หลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

หลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้นมีมากมาย แต่ในที่นี้ได้เรียก “หลักปฏิบัติ” เพราะว่า หลักธรรมทั้งหลายหากไม่ประกอบด้วยการปฏิบัติก็ไม่อาจส่งผลได้ ซึ่งความคาดหวังของสังคมโลกที่ได้ระบุไว้แล้วข้างต้น (เป้าหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน 17 ประการ) ก็ได้ประมวลรวมลงเป็น 5 มิติดังนี้ คือ ด้านผู้คน ด้านความมั่งคั่ง ด้านโลก ด้านสันติภาพ และด้านความเป็นหุ้นส่วน การพัฒนานั้น หมายถึง การทำให้เจริญ ส่วนคำว่ายั่งยืน หมายถึง ยาวนานหรือคงทน หากรวมคำว่าพัฒนาที่ยั่งยืนในที่นี้แล้ว ก็กล่าว

ได้ว่า เป็นการกระทำสิ่งต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ให้มีความเจริญอย่างยาวนานและคงทน ซึ่งนับเป็นจุดประสงค์หรือเป้าหมายหลักของความคาดหวังที่มีในมนุษย์ หรือกล่าวได้ว่าการพัฒนาในด้านต่าง ๆ นั้น เป็นความคาดหวังของสังคมโลกหากวิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมแล้วก็สามารถนำหลักธรรมมาปฏิบัติให้ตอบโจทยกับความคาดหวังดังกล่าวได้ ซึ่งในที่นี้จะยกหลักอริยสัจและหลักไตรสิกขามาพอเป็นหลักการในการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

4. หลักอริยสัจ

อริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมสำคัญที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนาเนื้อความทั้งหมดที่ได้แสดงออกมาคือความจริงอันประเสริฐ อริยสัจ 4 เป็นความจริงเกี่ยวกับชีวิตและสรรพสิ่งและเป็นไปตามเหตุปัจจัยเป็นความจริงแท้มีทั้งด้านเกิดทุกข์และความดับทุกข์ หลักอริยสัจเป็นการให้มองเห็นภัยของชีวิตและมองเห็นทางปลอดภัยพร้อมแนะวิธีการหลีกเลี่ยงเอาไว้ โดยในอริยสัจ 4 ประกอบด้วย

ทุกข์ แปลว่า ความทุกข์หรือสภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ ปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์กล่าวให้ลึกไปอีกหมายถึงสภาวะของสิ่งทั้งหลายที่ตกอยู่ในกฎธรรมดาแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ซึ่งประกอบด้วยภาวะบีบคั้น กดดัน ชัดแย้ง มีความบกพร่องไม่สมบูรณ์ในตัวเอง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้

สมุทัย แปลว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์หรือสาเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ได้แก่ ความอยากที่ยึดถือเอาตัวตนเป็นที่ตั้งโดยอาการที่มีเราซึ่งจะเสพเสวยที่จะได้จะเป็นจะไม่ใช่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้หรือโดยสรุปเรียกว่า “ตัณหา”

นิโรธ แปลว่า ความดับทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุดตามคำสอนของพระพุทธเจ้า การดับทุกข์นั้น คือการดับความอยาก การตัดเยื่อใยในความรัก ความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ สลัดออก สิ้นตัณหาโดยสิ้นเชิงได้แก่ นิพพาน อันเป็นสภาวะที่ทำลายความอยากในกาม ความสงสัย และความไม่รู้ จึงเป็นความสงบอย่างยิ่งคุณน้ำในมหาสมุทรที่ลึกปราศจากคลื่นอิสระอย่างยิ่ง สุขอย่างยิ่ง สามารถบรรลุได้ในชาตินี้ ไม่ใช่สิ่งที่ไกลเกินเอื้อมถ้าปฏิบัติตามมรรค 8

มรรค แปลว่า ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์หรือทางปฏิบัติในการออกจากทุกข์ เป็นการแสดงให้เห็นขั้นตอนหรือวิธีการออกจากความทุกข์ พระองค์เรียกว่าทางสายกลางมี 8 องค์ประกอบ ใครก็ตามที่ปฏิบัติตามมรรค 8 ก็สามารถถอนตนจากทุกข์ได้นี้คือตัวแก่นสารที่เป็นหลักปฏิบัติของศาสนาพุทธ เพราะพระองค์ไม่ได้ต้องการจะสอนแต่เพียงภาคทฤษฎีต้องให้ลงมือ (ชนาธิป ศรีโท, 2563: 61)

จากที่กล่าวมาข้างต้นก็สามารถยืนยันได้ว่า หลักอริยสัจทั้ง 4 ประการ เป็นหลักที่สำคัญมากในการแก้ปัญหาตั้งแต่ปัญหาขนาดเล็กที่กล่าวถึงปัญหาทั่วไปในสังคม ไปจนกระทั่งปัญหาขนาดใหญ่คือการ

ดับทุกข์มุ่งสู่พระนิพพาน ดังที่พุทธพจน์ตอนหนึ่งเกี่ยวกับอริยสัจว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดความรู้เห็นตามเป็นจริงของเราในอริยสัจ 4 เหล่านี้ 3 รอบ 12 อาการอย่างนี้หมดจดดีแล้ว เมื่อนั้นเราจึงยืนยันได้ว่า เป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลก กับทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ ญาณทัสสนะเกิดขึ้นแก่เราว่า ความหลุดพ้นของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก” เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสไวยากรณภาชิตนี้อยู่ ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากอริสัปปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแก่ท่านพระโกณฑัญญะว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวล มีความดับเป็นธรรมดา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: วิ.ม. ไทย 4/17/24) ซึ่งหากวิเคราะห์ให้ดีแล้วนั้น นอกจากจะสามารถนำมาแก้ไขปัญหาแล้วยังสามารถนำมาประยุกต์เพื่อการพัฒนาชีวิตได้ เพราะเมื่อสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ พัฒนาการในด้านต่าง ๆ ก็จะเกิดขึ้น

การประยุกต์ใช้อริยสัจเพื่อตอบสนองความคาดหวังของสังคมโลก

อริยสัจนั้นเป็นหลักธรรมที่สำคัญที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนไว้ ดังที่กล่าวไว้ในหลักของอริยสัจก็จะเห็นได้ว่า หลักอริยสัจสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้หลากหลาย จริงอยู่ว่าหลักธรรมของพระพุทธองค์นั้นประเสริฐอยู่แล้วไม่จำเป็นต้องนำมาประยุกต์ใด ๆ แต่หากนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อความคาดหวังและการพัฒนาของสังคมโลกได้ นั่นก็ยิ่งเป็นสิ่งที่ประเสริฐและมีคุณค่ายิ่งขึ้น ดังนั้นหากจะเจาะจงในการปรับใช้อริยสัจกับการพัฒนาที่ยั่งยืนที่จะตอบสนองความคาดหวังของสังคมโลกได้นั้น ก็ต้องแยกแยะให้เห็นชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังที่ทราบในอริยสัจนั้น แบ่งออกเป็น ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค

ทุกข์ สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้มนุษย์เกิดความคาดหวังที่จะขจัดปัญหานั้นไปให้ได้ ยกตัวอย่างความยากจน ความหิวโหย ความเป็นอยู่ที่ไม่ดี สภาวะทางภูมิอากาศที่ไม่พอดี และความวุ่นวายต่าง ๆ เป็นต้น

สมุทัย สาเหตุของปัญหาทั้งหลายเหล่านั้น มนุษย์ต้องทราบถึงปัญหาเสียก่อนจึงจะแก้ไขปัญหา นั้นได้ เปรียบเหมือนต้องมิขยะอยู่ จึงสามารถจะเก็บขยะไปทิ้งได้ ยกตัวอย่างปัญหาความยากจน ซึ่งอาจเกิดได้จากสาเหตุหลากหลายประการที่แตกต่างกันตามสภาพของบุคคล เช่น การมีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพต่ำ เนื่องจากการขาดโอกาสในการศึกษาและพัฒนาทักษะต่าง ๆ หรืออาจเกิดจากปัญหาความมั่นคงทางเศรษฐกิจ หรือปัญหาทางสภาพแวดล้อม ซึ่งอาจเกิดจากการแสวงหาสถานที่ทำกิน อันมีอยู่จำกัดจนทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติ และนำมาซึ่งปัญหาอื่น ๆ มีภาวะโลกร้อน เป็นต้น ซึ่งในทุกปัญหานั้นย่อมมีสาเหตุ อยู่ที่มนุษย์ผู้มุ่งแก้ปัญหาเหล่านั้นจะมองเห็นสาเหตุของปัญหาหรือไม่

นิโรธ ในทางพระพุทธศาสนานิโรธ คือ เป้าหมายสูงสุดอันได้แก่การดับกองทุกข์ทั้งสิ้น ดับต้นเหตุทั้งหลาย แต่หากจะเปรียบเทียบในการแก้ปัญหาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแล้วนั้น เมื่อใดมนุษย์สามารถแสวงหาหนทางในการแก้ปัญหาเหล่านั้นได้ เช่น แก้ปัญหาความยากจน ความอดอยาก ทำให้การเป็นอยู่มี

ความสุขได้ตามเป้าหมายหรือความคาดหวังที่ตนได้ตั้งไว้ สิ่งนี้ก็เรียกว่านิโรธได้เช่นกัน กล่าวคือเป็นสภาพดับของปัญหา

มรรค ในคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้น มรรคคือหนทางในการดับทุกข์ มี 8 ประการ มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น ซึ่งในทางพระพุทธศาสนานั้นจะมีรายละเอียดและความลึกซึ้ง เพื่อมุ่งสู่การแสวงหาทางดับทุกข์หรือมุ่งสู่พระนิพพาน หากนำมาประยุกต์ก็จะสามารถนำไปแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ การที่จะแก้ไขปัญหานั้นหลายตามวิธีแห่งมรรคนั้น ต้องเริ่มจากการปรับทัศนคติให้กว้างและเป็นเชิงบวก (สัมมาทิฐิ) นึกคิดในทางที่ดีในทางที่ไม่มีโทษ (สัมมาสังกัปปะ) ระมัดระวังวาจา (สัมมาวาจา) การกระทำ (สัมมากัมมันตะ) ประกอบอาชีพอย่างสุจริต (สัมมาอาชีวะ) มีความพยายาม (สัมมาวายามะ) มีสติ (สัมมาสติ) และมีความสงบ (สัมมาสมาธิ) ยกตัวอย่างในเป้าหมายเรื่องเพศเท่าเทียม หากบุคคลในสังคมโลกนี้มีทัศนคติที่เปิดกว้างและเป็นเชิงบวก หรือผู้นำในสังคมนั้นนำพาผู้คนในมีแนวความคิดไปในทางบวกแล้ว เรื่องเพศเท่าเทียมก็จะสามารถกระทำให้บรรลุเป้าหมายได้ง่ายขึ้น อีกตัวอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดปัญหาความยากจนขึ้น และเห็นสาเหตุของความยากจนแล้วว่า เกิดจากการที่บุคคลในสังคมขาดโอกาสทางการศึกษา เป็นต้น การแก้ปัญหาโดยการเสริมสร้างทัศนคติที่ไม่ย่อท้อแก่บุคคลเหล่านั้นด้วยวาจาที่จริงใจ เพื่อให้เขาเหล่านั้นค้นหาความสามารถของตนเอง และมุ่งหน้าแสวงหาโอกาสในหลาย ๆ ช่องทางให้มากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ทำให้บุคคลเหล่านั้นมีทัศนคติที่กว้างยิ่งขึ้น เป็นการแก้ปัญหาเชิงบุคคลประการแรก หากผู้ต้องการพัฒนาเป็นผู้นำในสังคมพึงเพิ่มช่องทางในการศึกษาที่เท่าเทียม โดยการอธิบายให้บุคคลในสังคมเล็งเห็นประโยชน์ส่วนรวมที่จะส่งผลต่อประโยชน์ส่วนตนมากยิ่งขึ้น ซึ่งหากบุคคลใดสามารถเข้าใจและมีปัญญาที่จะประยุกต์ใช้ องค์กรรณรงค์แก้ปัญหาได้อย่างชำนาญแล้ว ก็จะเห็นวิธีการในการแก้ปัญหาได้มากมายยิ่งขึ้น แต่ละวิธีในมรรคนั้นสามารถนำมาประยุกต์ในการแก้ปัญหาอย่างมากมายเพราะ ทุกสิ่งในมรรคนั้นเป็นสิ่งที่ดีไม่มีโทษ และเป็นประโยชน์ทั้งต่อตัวบุคคลและสังคม ซึ่งในมรรค 8 นี้ก็สามารถจัดเข้าในหลักไตรสิกขาที่จะกล่าวต่อไป โดยไตรสิกขานั้นประกอบไปด้วย ศีล จิต (สมาธิ) และปัญญา ส่วนมรรคในอริยสัจนี้ ท่านเริ่มต้นทุกหนทางดับทุกข์จากปัญญา กล่าวคือ สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ จัดเข้าในเรื่องของปัญญา (อริปัญญาสิกขา) สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ จัดเข้าในเรื่องของศีล (อริศีลสิกขา) ส่วนสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ จัดเข้าในเรื่องของจิต (อริจิตตสิกขา) กล่าวคือการมีความพยายามหรือการกระทำใด ๆ ก็พึงมีสติและสมาธิที่มั่นคง ดังนั้นการที่ได้วิเคราะห์หลักไตรสิกขาเพิ่มเติมเป็นลำดับต่อไปจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลในการมุ่งสู่เป้าหมายหรือความคาดหวังของสังคมโลกอย่างยิ่ง

5. หลักไตรสิกขา

ไตรสิกขามาจาก 2 คำคือ คำว่า “ไตร” แปลว่า สาม ส่วน “สิกขา” แปลว่า การศึกษา การสำเนียง เมื่อรวมกันแล้วแปลว่า สิกขาสาม หรือข้อที่จะต้องศึกษาสามประการ หรือข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับการศึกษาสามประการ กล่าวคือ ศึกษาในอริสัจ อริจิต และอริปัญญา ซึ่งเรียกง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ และปัญญา

หลักไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบผลสำเร็จและเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ มีหลักสำคัญ 3 ประการคือ 1) อริสัจสิกขา คือ ศึกษาเรื่องศีล อบรมปฏิบัติให้ถูกต้องดีงาม ให้ถูกต้องตามหลักจลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอดถึงปฏิบัติอยู่ในหลักอินทรีย์สังวร สติสัมปชัญญะ และสันโดษ เป็นการศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมี สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ให้เจริญงอกงามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมด้านความประพฤติ วินัย และความสัมพันธ์ทางสังคม ถึงมาตรฐานของอารยชน เป็นพื้นฐานแก่การสร้างเสริมคุณภาพจิตได้ดี 2) อริจิตตสิกขา คือ ศึกษาเรื่องจิต อบรมจิตให้สงบมั่นคงเป็นสมาธิ ได้แก่ การบำเพ็ญสมถกรรมฐานของผู้บริบูรณ์ด้วยอริยศีลชั้นจันได้บรรลุญาณ 4 การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมี สัมมาวายามะ และสัมมาสติ สัมมาสมาธิ เจริญงอกงามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทางคุณธรรม มีคุณภาพจิตสมรรถภาพจิตและสุภาพจิตพัฒนาถึงมาตรฐานของอารยชน เป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาปัญญาได้ดี 3) อริปัญญสิกขา คือ ศึกษาเรื่องปัญญาอบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้ง ได้แก่การบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานของผู้ได้ฌานแล้วจนได้บรรลุมรรค 8 คือเป็นพระอรหันต์ การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมี สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ เจริญงอกงามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทางปัญญาถึงมาตรฐานของอารยชน สามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นต่าง ๆ เป็นอิสระด้วยปัญญาอย่างแท้จริง (ขวัณฐา เอกจิตต์, 2559: 171)

การประยุกต์ใช้ไตรสิกขาเพื่อตอบสนองความคาดหวังของสังคมโลก

การที่จะตอบสนองความคาดหวังของสังคมโลกได้นั้น การพัฒนาในด้านต่าง ๆ เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง องค์ประกอบของการพัฒนา 5 ด้านหรือที่เรียกว่า 5P ได้แก่ ผู้คน (People) ความมั่งคั่ง (Prosperity) โลก (Planet) สันติภาพ (Peace) และความเป็นหุ้นส่วน (Partnership) ที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้น หากจะนำหลักไตรสิกขาเข้ามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา ในที่นี้จะแยกออกเป็นส่วน ๆ ดังนี้

อริสัจสิกขา หากศึกษาเรื่องศีลอย่างละเอียด และประพฤติปฏิบัติตามให้ถูกต้องดีงาม มีอินทรีย์สังวร ย่อมทำให้การพัฒนาทั้ง 5 ด้านนั้นเกิดขึ้นได้ ยกตัวอย่างศีล 5 บุคคลทั่วไปพึงรักษา พึงปฏิบัติ มีการเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉาจาร และมุสาวาท เป็นต้น เมื่อผู้คนไม่เบียดเบียนกัน ไม่ลักขโมย ให้เกียรติซึ่งกันและกัน ไม่เอาัดเอาเปรียบกัน สิ่งที่ได้รับการพัฒนาในเบื้องต้นนั้นคือ สุขภาพที่ดีทั้ง

กายและจิต เมื่อสุขภาพของผู้คนในสังคมนั้นดี ก็จะมีกำลังในการกระทำการงานต่าง ๆ ให้เป็นอย่างมีประสิทธิภาพการงานก็จะดำรงไปบนหนทางแห่งสุจริตธรรม เมื่องานมีประสิทธิภาพการจ้างงาน หรืองานด้านอุตสาหกรรม รวมถึงการผลิตและบริโภค ก็จะพัฒนาไปในอีกระดับได้ กล่าวได้ว่าการที่จะพัฒนาสิ่งรอบตัวทั้งหลาย มีการเป็นอยู่ของผู้คนทั้งหลาย โลก และสังคมนั้น ต้องย้อนกลับไปพัฒนาสุขภาพกายและใจของผู้คนเสียก่อน ดังนั้นการศึกษาและปฏิบัติในเรื่องศีล จึงเป็นหนทางประการหนึ่งในการพัฒนาที่ไม่อาจละเลยได้

อริจิตตศึกษา การศึกษาเรื่องจิตนั้น และเข้าใจในเรื่องนี้ เป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะการจะอบรมจิตให้มีประสิทธิภาพได้นั้น เบื้องต้นคือการทำให้จิตอยู่ในสภาวะสงบนิ่ง ที่เราทั้งหลายเรียกว่า สมาธิ (meditation) ซึ่งในปัจจุบันในสังคมโลกก็ได้สนใจศึกษาในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก เพราะสมาธินั้นมีผลทั้งต่อทางกายและจิตอย่างยิ่ง โดยได้มีงานวิจัยเรื่องสมาธิเกิดขึ้นมากมาย ยกตัวอย่าง การทำสมาธิบำบัดแบบ SKT (Somporn Kantaradusdi-Triamchair) ซึ่งมีงานวิจัยจากหลายมหาวิทยาลัยทางการแพทย์ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ว่าสมาธิบำบัดแบบ SKT ทำให้สุขภาพทางกายนั้นดีมากยิ่งขึ้น โดยหลักแล้วสามารถช่วยลดระดับน้ำตาลในกลุ่มเสี่ยงโรคเบาหวาน และควบคุมความดันโลหิตได้ อ้างอิงจากงานวิจัยของมหาวิทยาลัยสยาม ที่ได้วิจัยประสิทธิผลของโปรแกรมสมาธิบำบัด (SKT) ต่อการลดระดับน้ำตาลในเลือดและลดระดับความดันโลหิตในพระสงฆ์ ซึ่งได้ผลลัพธ์ว่า

ผลการวิจัยพบว่าหลังเข้าร่วมโปรแกรมสมาธิบำบัด (SKT) 8 สัปดาห์ประเมินผลหลังดำเนินโปรแกรม พระสงฆ์มีระดับน้ำตาลในเลือดเฉลี่ยลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.008$) และพระสงฆ์มีระดับความดันโลหิต Systolic เฉลี่ยลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.001$) รวมถึงพระสงฆ์มีระดับความดันโลหิต Diastolic เฉลี่ยลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.001$) เมื่อเทียบกับก่อนเข้าโปรแกรมสมาธิบำบัด (SKT) (สมฤดี ชื่นกิตติยานนท์, 2561: 2) และยังมีการวิจัยอีกหลายต่อหลายแห่งในเรื่องสมาธิบำบัด

ในทางพระพุทธศาสนาก็ได้กล่าวถึงประโยชน์ของสมาธิไว้ในสมาธิสูตรว่า 1) สมาธิภาวนาที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน 2) สมาธิภาวนาที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อได้ญาณทัสสนะ 3) สมาธิภาวนาที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ 4) สมาธิภาวนาที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: อง.จตุกก. ไทย 21/41/68) กล่าวโดยสรุปคือ สมาธิทำให้เป็นสุขในปัจจุบัน มีมุมมองที่ชัดเจนแจ่มชัด มีสติและเป็นไปเพื่อทางสิ้นทุกข์

ดังนั้นในอริจิตตศึกษานี้จึงมุ่งที่การฝึกจิตด้วยสมาธิ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างมาก เพราะเป็นการพัฒนาที่เริ่มต้นมาจากความคิดอันมาจากจิต ก่อนที่จะส่งผลออกมาทางพฤติกรรมทาง

กายและวาจา ซึ่งหากจิตใจของบุคคลทั้งหลายมีความสงบ การคิดสิ่งใดก็จะเป็นเหตุเป็นผลตามไปด้วย ใน อธิจิตตสิกขานี้จึงแทบที่จะไม่ต้องมีการประยุกต์ใดขึ้นเลย แต่เป็นสิ่งที่พึงศึกษาเรียนรู้และนำไปปฏิบัติให้เกิดผล หากเกิดผลลัพธ์คือความสงบขึ้นแล้วนั้น เป้าหมายและความคาดหวังทั้งหลาย มีการพัฒนาสุขภาพ และความสันติสุขยุติธรรม และปัญหาต่าง ๆ ที่ต้องวิเคราะห์เพื่อแก้ไข เป็นต้น ก็จะสามารถพัฒนาไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อธิปัญญาสิกขา การศึกษาในอธิปัญญานั้น มีลักษณะคล้ายกับอธิจิตตสิกขา แต่เป็นการเน้นหรือเจาะจงไปที่การพิจารณาอย่างเด่นชัด กล่าวคือ นอกจากจิตที่สงบแล้วนั้น การศึกษาเรื่องปัญญานั้นต้องมุ่งพิจารณาในหนทางการแก้ปัญหาต่าง ๆ เป็นการฝึกด้านความคิด ความเห็น และการตัดสินใจต่าง ๆ ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ในทางพระพุทธศาสนานี้ อธิปัญญานี้จะมุ่งเน้นไปในปัญญาของอริยสัจ คือ พิจารณารู้ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ซึ่งจะนำไปสู่หนทางในการกำจัดอาสวะทั้งหลาย ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกข์ นิโรธคามินีปฏิปทา” นี้เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: องค์.ตัก.ไทย 20/90/319) แต่หากจะพิจารณาและประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเพื่อนำไปสู่ความคาดหวังของสังคมโลกได้นั้น อธิปัญญาสิกขานี้เป็นสิ่งที่ตอบโจทยอย่างยิ่ง เพราะการจะไปถึงเป้าหมายที่มุ่งหวังได้นั้นสิ่งแรกที่พึงมี คือ การวางแผนการจัดการก่อนลงมือปฏิบัติและวัดผล ดังนั้นในการวางแผนต้องประกอบไปด้วยปัญญา ยิ่งหากปัญญานั้นเป็นทางที่ดีทางที่ถูกต้อง จะยิ่งส่งผลดีเป็นอย่างยิ่ง ยกตัวอย่าง เป้าหมายที่สังคมโลกนั้นคาดหวังไว้ 17 หรือ 5 ด้าน มีการขจัดความยากจน ขจัดความหิวโหย มีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี การศึกษาที่เท่าเทียม การพัฒนางานพัฒนาสิ่งแวดล้อม จนไปถึงความสงบสุข เป็นต้นนั้น ก็ล้วนแต่ต้องอาศัยการวางแผนและพินิจพิจารณาอย่างรอบคอบ ซึ่งในอธิปัญญานั้นก็สอนตามแนวแห่งอริยสัจ ที่ต้องมุ่งเน้นในการมองให้เห็นปัญหา แสวงหาต้นเหตุ ชี้นำวิธีแก้ทั้งทางทัศนคติ ความคิด การกระทำ คำพูด ความพยายามจนไปถึงการประกอบอาชีพ ซึ่งหากกล่าวโดยรวมก็คือ วิธีการพิจารณาโดยย้อนกลับมาแก้ที่กาย วาจา และใจ ของบุคคล โดยเริ่มใช้ปัญญาเช่นนี้จากตัวบุคคลให้ประสบผล แล้วก้าวไปสู่สังคมครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติ และเมื่อแก้ปัญหาได้ด้วยปัญญาเหล่านี้แล้ว การพัฒนาไปสู่เป้าหมายของสังคมโลกย่อมเกิดขึ้นได้

การประยุกต์ใช้ไตรสิกขาเพื่อตอบสนองความคาดหวังของสังคมโลกหรือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น หากต้องการให้เกิดผลสูงสุดได้นั้น ต้องอาศัยทั้ง อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา พึงศึกษาและปฏิบัติทั้ง 3 ประการ คือ รักษาศีล เพื่อระงับโทษทั้งหลายทางกายและวาจาอันไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม เจริญสมาธิเพื่อสร้างความสงบต่อจิตใจ ทำให้สมองปลอดโปร่ง ลดความเครียดที่คอยขวางกั้นทางเดินของความคิด และพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยปัญญา วางแผน

พัฒนาตนเองและองค์กรที่ตนกระทำอยู่ด้วยปัญญาอันแนบคาย ซึ่งทั้ง 3 ประการนี้จะมุ่งเพื่อมาพัฒนาสุขภาพทางกายและจิตใจเสียก่อน เพื่อเตรียมพร้อมในการมุ่งสู่เป้าหมายและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น หากสามารถแก้ไขปัญหามีอยู่ในตนเองได้แล้วก็จะมีปัญหาที่จะสามารถนำไปพัฒนาสังคม เมื่อสังคมทั้งหลายนั้นพัฒนาแล้ว เป้าหมายการพัฒนาของประเทศชาติก็ย่อมไม่ไกลเกินเอื้อม ไตรสิกขานี้จึงเป็นหลักธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งต่อ “ความคาดหวังของสังคมโลก” และยังสามารถประยุกต์ใช้ได้อีกมากมาย

6. สรุป

ปัจจุบันในสังคมโลกนั้น ได้เกิดความคาดหวังและความต้องการขึ้นมากมาย จึงได้ตั้งเป้าหมายร่วมกันอันเป็นสากลที่รวมเรียกว่า เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ซึ่งประกอบด้วย 17 เป้าหมาย (Goals) มีการแก้ไขปัญหาคายกจน มีการเป็นอยู่ที่ดี มีความเท่าเทียม เป็นต้น โดยประมวลไว้ใน 5 ด้าน คือ ผู้คน ความมั่งคั่ง โลก สันติภาพ และความเป็นหุ้นส่วน ซึ่งสรุปแล้วสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ก็คือความต้องการความสุขต่อสภาพการเป็นอยู่ในชีวิต การที่เราจะพัฒนาเป้าหมายเหล่านี้ให้ยั่งยืน จึงหมายถึงการสร้างความสุขให้มั่นคงยืนยาว ดังนั้นการจะสร้างความสุขให้เกิดขึ้นได้นั้นก็ต้องอาศัยการรักษากาย วาจา และใจ ให้เป็นไปตามความเหมาะสมเพื่อเป้าหมายที่ตนเองต้องการ หากความประพฤติทางกาย วาจา และการนึกคิดทางใจนั้น เป็นไปในทางที่ไม่เหมาะสม คือ มีความคิดในเชิงลบ มีอคติในใจ แล้วแสดงสิ่งเหล่านั้นออกมาทางกายและวาจา การพัฒนาให้ถึงจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายก็จะสำเร็จได้ยาก

เพราะฉะนั้นการจะฝึกความประพฤติทั้ง 3 ให้ดีได้ในที่นี้ จึงควรอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีหลักอริยสัจ 4 และไตรสิกขา ที่ยกมาในเบื้องต้นเป็นต้น การที่จะนำหลักธรรมทั้ง 2 นี้มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาที่ยั่งยืนได้นั้น จำเป็นต้องมีความเข้าใจในตัวหลักธรรมให้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น หากเมื่อเข้าใจได้อย่างทะลุปรุโปร่งแล้ว การประยุกต์ใช้หลักธรรมเหล่านี้กับการพัฒนาที่ยั่งยืนในสังคมโลกก็จะมีประสิทธิภาพสูงขึ้นตามความเข้าใจนั้น ๆ หากเปรียบเทียบความเข้าใจและการประพฤติปฏิบัติในหลักธรรมดังกล่าวนี้กับการปลูกต้นไม้ก็คงจะสามารถเปรียบเทียบได้ว่า การทำความเข้าใจในหลักไตรสิกขาและอริยสัจนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาคือเป็นการเริ่มปลูกต้นไม้ หากสามารถปฏิบัติตามและประยุกต์ใช้หลักธรรมเหล่านี้ได้ก็เปรียบดังต้นไม้ที่กำลังเจริญเติบโตได้ด้วยการรดน้ำพรวนดินและการดูแลรักษา และเมื่อการประยุกต์นั้นนำมาซึ่งประโยชน์สุขอันเป็นเป้าหมายของสังคมโลกได้แล้วเปรียบดังต้นไม้ที่บุคคลได้ขยันหมั่นเพียรเพาะปลูกดูแล ได้เจริญงอกงามอย่างเต็มที่ จนต้นไม้ได้เป็นร่มเงาที่พึงที่อาศัยของผู้คนทั้งหลาย โดยสรุปทั้งหมดแล้วนั้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามี อริยสัจ 4 ไตรสิกขา และหลักธรรมอีก

มากมาย ได้มุ่งเน้นไปที่การย้อนกลับมาปรับปรุงที่ตัวปัจเจกบุคคล ก่อนที่จะส่งต่อไปสู่ระดับครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และสังคมโลก

7. เอกสารอ้างอิง

- เกษร เกษมชื่นยศ. (2563). การพัฒนาของไทยตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน. *วารสารจันทร์เกษมสาร*, 26 (1), 16-30.
- ขวัญษา เอกจิตต์ และอุทัย สติมัน. (2559). หลักไตรสิกขากับการพัฒนาตน. *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์*, 3 (2), 170-179.
- ชนาธิป ศรีโท. (2563). ความเข้าใจเรื่องอริยสัจ 4 ในพระพุทธศาสนา. *วารสารวิชาการพระพุทธศาสนาเขตลุ่มแม่น้ำโขง*, 3 (2), 56-69.
- วัชรชัย จิระจินดากุล และปานวาด ทับทัง. (2563). เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) กับปัญหาการคุ้มครองแรงงานเด็กเคลื่อนย้ายถิ่นฐานในอุตสาหกรรมก่อสร้างของประเทศไทย. *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ*, 11 (1), 83-99.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมฤดี ชื่นกิตติฐานนท์ และวราภรณ์ คำரச. (2561). *ประสิทธิภาพของโปรแกรมสมาธิบำบัด (SKT) ต่อการลดระดับน้ำตาลในเลือดและลดระดับความดันโลหิตในพระสงฆ์ ในเขตภาคีเจริญกรุงเทพมหานคร*. สืบค้น 3 กันยายน 2565, เข้าถึงได้จาก <https://e-research.siam.edu/wp-content/uploads/2021/02/Nursing-2020>
- Etipitaka. *พระไตรปิฎกออนไลน์ (สยามรัฐ)*. สืบค้น 3 กันยายน 2565, เข้าถึงได้จาก <https://etipitaka.com/read/pali/25/37/>
- Thepa, P. C. A. (2022). *Mindfulness: A Buddhism Dialogue of Sustainability Wellbeing. In 2022 International Webinar Conference on the World Chinese Religions*. Nanhua University. Taiwan. <https://urlcc. cc/sysek>.

อุเบกขาธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทต่อความสำคัญของการพัฒนาชีวิต

Upekkhadhamma in Theravada Buddhist Philosophy towards the Importance of Life Development

พรสวรรค์ ครองบุญ*

Received: 11/12/2022

บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Revised: 19/12/2022

Phomsawan Krongboon*

Accepted: 29/12/2022

Graduate school, Mahamakut Buddhist University, Thailand

Corresponding Author Email: phomsawan.krongboon@gmail.com *

Cite: Krongboon, P. (2022). Upekkhadhamma in Theravada Buddhist Philosophy towards the Importance of Life Development. *Journal of Dhamma for Life*, 28(4), 40-51.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอุเบกขาธรรมในพุทธศาสนาเถรวาทต่อความสำคัญของการพัฒนาชีวิต ความวางใจเป็นกลางที่ไม่เอนเอียงด้วยความชอบหรือไม่ชอบและไม่ยินดียินร้ายการใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผลอันเกิดขึ้นโดยสมควรแก่เหตุพึงปฏิบัติต่อไปตามควรแก่เหตุด้วยความไม่สุขไม่ทุกข์ เรียกว่า “อุเบกขากาวนา” โดยทั่วไปอุเบกขามีความหมายถึงความวางเฉย หรือความมีจิตสม่ำเสมอการทำให้สมาธิให้สมอารมณ์มีความรู้เท่าทันอารมณ์ที่เป็นกุศลและอกุศลได้ด้วยปัญญา การควบคุมจิตไม่ให้หวั่นไหวไปตามอารมณ์นั้นๆ มีความสำคัญต่อผู้มีอุเบกขาเพราะเป็นผู้ดำรงอยู่ในสถานะที่เป็นกลางและมีปกติภาวะไม่ดีใจไม่เสียใจในรูป เสียง, กลิ่น, รส, สัมผัส และธรรมารมณ์ที่ได้ประสบบุคคลนั้นย่อมไม่รู้สึกรับรู้ทุกข์หรือสุข พิจารณาเห็นว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นไปตามอำนาจของกรรมจึงรักษาความเป็นกลางไว้ได้แม้จะมีจิตประกอบด้วยความเมตตากรุณาและมุทิตาอย่างสมบูรณ์แต่เมื่อพิจารณาว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นไปตามอำนาจของกรรมย่อมละความขวนขวายที่จะช่วยเหลือในเหตุสุดวิสัยของกรรมที่เป็นตัวกำหนด การเข้าถึงความเป็นกลางไม่สุขไม่ทุกข์เป็นสถานะจิตที่ไม่หวั่นไหว การมีความตั้งมั่นและไม่ถูกชักจูงให้เกิดการปรุงแต่งจนเกิดกิเลสเป็นลักษณะสำคัญของอุเบกขาธรรมและเป็นหลักคำสอนที่มีความลึกซึ้งที่มีความจำเป็นต่อมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันซึ่งทำให้สังคมเกิดความสงบสุขโดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการหลุดพ้นจากวงจรแห่งทุกข์ทั้งปวง

คำสำคัญ: อุเบกขาธรรม; พุทธปรัชญาเถรวาท; การพัฒนาชีวิต

Abstract

This academic article aims to study Upekkhadhamma in Theravada Buddhist Philosophy towards the Importance of Life Development. Neutral trust that is not inclined to likes or dislikes and is not intolerant. The use of discernment to consider results that are reasonable to a cause and to continue to act according to that cause, without happiness or suffering, is called “Upekkha Bhavana”. In general, equanimity means passivity. Or having a consistent mind, equalizing the state of mind, having the knowledge and ability to keep up with the emotions that are good and bad with wisdom. The control of one's mind not to be moved by that particular emotion is important to the equanimity because it maintains a neutral state and has a normal state of discontent and no regret in form sounds, smells, tastes, touches and dharmas that have been experienced. That person would not feel suffering or happiness. Considering that all beings are subject to the power of karma, they are able to maintain their neutrality even though they have a mind full of compassion and compassion. Will help in the force majeure of the karma that determines. Reaching neutrality without suffering is an unshakable state of mind. Being determined and not being influenced by defilement is an essential characteristic of equanimity and a profound doctrine necessary for human coexistence. Which makes the society peaceful with the ultimate goal of liberation from the cycle of suffering.

Keywords: Human Being; Perspective; Buddhist Philosophy

1. บทนำ

อุเบกขาเป็นธรรมที่สำคัญในการนำมาปรับใช้ในการพัฒนาตนเอง การมีอุเบกขาหรือปล่อยวางในเวลา สถานการณ์ที่ควรปล่อยวาง เป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันในสังคม ไม่ดีใจหรือเสียใจด้วยเหตุสุดวิสัยที่จะช่วยไม่ได้ เมื่อมีเมตตา กรุณา มุทิตาแล้วต่อบุคคลและสัตว์ทั้งหลาย ในบางกรณีที่จะช่วยอะไรไม่ได้จริงๆ ถ้าไม่วางใจเป็นกลาง ก็จะถูกใจใจไร้ประโยชน์ การปล่อยวาง มีอุเบกขาด้วยความรู้เข้าใจ ไม่ใช่การวางเฉย แต่เป็นการปล่อยวางด้วยความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง มีปัญญาเป็นองค์ประกอบอยู่เสมอ บทความนี้

ผู้เขียน ได้มุ่งเน้นไปที่หลักคำสอนอุเบกขา ที่ปรากฏใน “อัปมัญญา” หรือ “พรหมวิหาร 4” และ “ทศบารมี” คือ ปฏิปทาอันยวดยิ่ง คุณธรรมที่ประเสริฐปฏิบัติ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นมหาสาวก อุเบกขาบารมีใน ทศชาติชาดกที่รู้จักกันโดยทั่วไป ปรากฏในตอนพระนารทพรหมชาดก มีอิทธิพลของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลังพุทธกาล พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินต่างๆ สมณทูตได้ใช้พระนารทพรหมชาดกเป็นแนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้น เป็นตัวอย่างในการแสดงธรรมให้ประชาชนในมหาอาณาจักรรับฟังผลให้พระพุทธศาสนาดำรงตั้งมั่นในมหาอาณาจักร มีอิทธิพลต่อการเผยแผ่ธรรมจนมาถึงปัจจุบัน ในรูปแบบของพระธรรมเทศนา จารึกไว้เป็น จิตรกรรมฝาผนังตามสถานที่สำคัญต่างๆ เช่น โบสถ์ วิหาร เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้มองเห็น และนำหลักธรรมนั้นไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของตน อุเบกขาเชิงกระบวนการตรัสรู้ธรรม มีบทบาทสำคัญในฐานะต่อการพัฒนาชีวิตให้หลุดพ้น จาก อวิชชา ตัณหา อุปาทาน โดยมีปัญญาเป็นองค์ประกอบ สำคัญในกระบวนการพัฒนา สรุปรวมเข้าในหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา การฝึกอบรมตามลำดับจากพื้นฐานไปสู่จุดสูงสุด คือ ความหลุดพ้น ปัจจัยเบื้องต้นที่จะทำความเห็นของบุคคลให้ถูกต้องนั้น คือ การกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย หรือ โยนิโสมนสิการเป็นเหตุ ให้เกิดอริยมรรค เกิดสัมมาทิฐิ เป็นทางนำไปสู่ การพัฒนาที่สูงขึ้นไป

2. อัปมัญญา 4

อัปมัญญา 4 คือ ธรรมที่พึงแผ่ไปในมนุษย์ สัตว์ทั้งหลาย อย่างสม่ำเสมอทั่วกันไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต โดยมากเรียกกันว่า พรหมวิหาร 4 คือ เมตตา ความปรารถนาดี มีไมตรีโยกให้แก่มนุษย์ สัตว์ทั้งหลาย มีความสุขทั่วหน้า กรุณา อภัยช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ มุทิตา พลอยมีใจแช่มชื่นบาน (พระพุทธโฆษาจารย์, 2562) เมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุขเจริญงอกงาม และประสบความสำเร็จ อุเบกขา วางจิตเรียบสงบ สม่ำเสมอ มองเห็นมนุษย์ สัตว์ทั้งหลาย ได้รับผลดีร้าย ตามเหตุปัจจัย ไม่เอนเอียงไปด้วยชอบหรือชัง “อัปมัญญา” แปลว่า ไม่มีประมาณ ไม่มีขอบเขต หมายเอาธรรมคือ พรหมวิหาร ทั้ง 4 ประการ แต่แผ่ไปในสรรพสัตว์โดยไม่มีประมาณ ไม่มีจำกัดขอบเขต ไม่จำกัดตัวบุคคล มี 4 ประการ เช่นเดียวกับพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดี ต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายทุกตัวตน ไม่จำกัดว่าเป็นใคร ปรารถนาให้สัตว์โลกทั้งปวงมีความสุขความเจริญ ปรารถนาให้สรรพสัตว์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข กรุณา คือ ความสงสาร ความปรารถนาให้สรรพสัตว์ทุกตัวตนพ้นจากความทุกข์ โดยไม่จำกัดว่าเป็นใคร ปรารถนาให้มนุษย์ทุกคนและสัตว์โลกทุกตัวตนพ้นจากทุกข์ทั้งหลายที่ประสบอยู่ หากแม้

มีความสามารถพอที่จะช่วยบุคคลหรือสัตว์เหล่านั้นให้พ้นจากทุกข์นั้น ๆ ได้ ก็ยินดีช่วยอย่างเต็มกำลัง มุทิตา ความพลอยยินดีไปกับสรรพสัตว์ทั้งหลายที่มีความสุข ประสบความสำเร็จ ไม่เลือกว่ารู้จักหรือไม่รู้จัก ไม่เลือกว่าเป็นบุคคลที่รักหรือมิตรศัตรู ผู้ใดได้มีสุขก็พลอยยินดีไปกับเขาทั้งหมด ไม่จำกัดบุคคล ไม่มีขอบเขต ไม่ปล่อยให้ความริษยาครอบงำจิตใจ ไม่ริษยาใครทั้งสิ้น อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง หมายถึงความวางใจเป็นกลางในสรรพสัตว์ทั้งหลาย คือถึงแม้จะมีเมตตา คือปรารถนาให้เขามีความสุข มีกรุณา คืออยากให้เขาพ้นจากความทุกข์ แต่หากตนเองไม่มีกำลังพอที่จะช่วยเหลือได้ ก็รู้จักวางใจให้เป็นกลาง ๆ โดยพิจารณาถึงภาวะที่สรรพสัตว์เป็นผู้มีกรรมเป็นของตน ผู้ใดทำกรรมใดไว้อย่อมได้รับผลของกรรมนั้น ๆ ประคับประคองจิตใจของตนไม่ให้เป็นทุกข์จนเกินเหตุ “อปัมฺมณฺญา” กับ “พรหมวิหาร” ต่างกันที่ พรหมวิหาร แฝ่ไปในบุคคลผู้เป็นที่รัก เช่น บิดา มารดา บุตร ธิดา ญาติ มิตร เป็นต้น ส่วน อปัมฺมณฺญานั้น แฝ่ไปในบุคคลและสรรพสัตว์ทุกตัวตนอย่างไม่จำกัด อีกอย่างหนึ่งคือ พรหมวิหาร ใช้สำหรับบำเพ็ญในการใช้ชีวิตประจำวัน ส่วน อปัมฺมณฺญานั้น เป็นธรรมที่เป็นอารมณ์ของกรรมฐาน

พรหมวิหาร 4 ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นกรรมฐานที่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วยนำ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาเป็นอารมณ์ เมตตาภาวนา (พระมหาเกษม ปญญาโวโร, 2017) คือ กรรมฐานที่มีความรักเป็นอารมณ์พัฒนาจิตด้วยน้อมนำเมตตาไปให้แก่คนหรือสัตว์ กรุณาภาวนา คือ กรรมฐานที่มีความสงสารเป็นอารมณ์พัฒนาจิตด้วยความกรุณาน้อมจิตไปให้แก่คนที่เลือกเป็นอารมณ์ มุทิตาภาวนาคือ กรรมฐานที่มีความพลอยยินดีเป็นอารมณ์ อุเบกขาภาวนา คือ กรรมฐานที่มีความวางเฉยเป็นอารมณ์ วางใจเป็นกลาง ละความสุขความทุกข์ความยินดีในคนอื่น ความรู้สึกที่วางเฉย เป็นอารมณ์กรรมฐานพัฒนาจิตด้วยการแผ่ความวางเฉยต่อความทุกข์ความสุขของผู้อื่น ละอารมณ์ที่มีต่อสุขหรือทุกข์

3. การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในพระนารทพรหมชาดก

คติความเชื่อในชาดกก่อให้เกิดวัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิตที่งดงาม หลักคำสอนในพระพุทธศาสนามุ่งเน้นให้ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท มีสติเป็นเครื่องควบคุมและประกอบคุณงามความดี ชาดกเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อนๆ ความเป็นมาของมหานารทกัสสปชาดก เป็นเรื่องที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าขณะประทับ ณ กัปาสีกวันาสถนธ์ ก่อนเสด็จต่อไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อโปรดชฎิล 3 พี่น้องมหานารทกัสสปชาดกเป็นชาดกเรื่องที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพรหมปลดปล่อยพระเจ้าอังคตราชจากมิถิลาภิกษุได้และทรงสอนมิให้ประมาท พระเจ้าอังคตราชทรงเชื่อฟัง โอวาทของมหานารทกัสสปะและทรงบำเพ็ญกุศลต่างๆ เป็นอันมาก ครั้นสวรรคตแล้วได้ไปอุบัติในเทวโลก หลักธรรมที่ได้จากการปรากฏในมหานารทกัสสปชาดก คือ อุเบกขา ซึ่งหมายถึงการวางจิตเป็นกลาง ประเภทของอุเบกขา มี 10 ประเภท ได้แก่ ฉฬงคุเบกขา พรหมวิหารอุเบกขา โพชฌังคุเบกขา วิริ

อุเบกขา สังขารุเบกขา เวทนุเบกขา วิปัสสนุเบกขา ตัตถมัมมัตตุเบกขา ฌานุเบกขา และปริสุทฺธุเบกขา การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในนารทชาดก คือความวางใจเป็นกลาง นารทชาดกเป็นพระชาติหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมีอย่างยิ่งยวดทรงเอาชีวิตเป็นเดิมพัน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า พระองค์ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมีเพียงอย่างเดียว ทรงบำเพ็ญบารมีทั้ง 10 ประการ ไปพร้อมๆ กัน เพียงแต่ในพระชาตินี้ ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมีอย่างเด่นชัด เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายอันสูงสุด คือการมีความเข้าใจโลกตามความเป็นจริง คือ ทรงความยุติธรรมไม่ลำเอียง ต่อผู้ใดผู้หนึ่งที่จะต้องได้รับทุกข์หรือรับสุข พร้อมกันนั้นก็มีการมณเฑียรประกอบด้วยความเมตตา ปราณี พร้อมทั้งจะสงเคราะห์เมื่อมีโอกาส ครั้นเมื่อพระนางรจจาซึ่งเป็นพระราชธิดาของ พระเจ้าอังคต แห่งกรุงมิลลา ประราณาที่จะพยายามเปลี่ยน ความเชื่อของพระบิดาที่เห็นผิด ในวันนั้น ท่านตรวจดูโลกเห็นพระนางรจจาราชธิดากำลังนมัสการเหล่า เทวดาปรารถนาผู้ที่มีบารมีเพื่อจะปลดเปลื้องความเป็นมิฉฉาภิภูมิจนของพระบิดา จึงดำริว่าคนอื่นเว้นจาก ท่านเสียแล้วย่อมไม่มีบุคคลใดสามารถที่จะปลดเปลื้องมิฉฉาภิภูมิจนของพระเจ้าอังคตได้ จึงได้จำแลงกาย เป็นพระฤๅษีเหาะมา แล้วหยุดอยู่ในปราสาทต่อหน้าพระพักตร์ของพระเจ้าอังคต และได้ ตรัสสอนแก่พระเจ้าอังคต ให้ทรงละมิฉฉาภิภูมิจนให้ตั้งอยู่ในศีลละปาป เข้าไปใกล้ กัลยาณมิตร อย่าทรงประมาทเป็นนิตย์ พรรณนาคุณของพระนางรจจาราชธิดาให้ทรงทราบ จนเกิดความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม การบำเพ็ญบารมีนั้นมิใช่จะบำเพ็ญบารมีใดบารมีหนึ่งในชาติหนึ่งๆ เพียง อย่างเดียวหรือชาติเดียวเท่านั้นแต่ ได้บำเพ็ญบารมีครบทั้ง 10 ประการได้แก่ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา และครบทั้ง 3 ชั้นด้วยคือ บารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี โดยปฏิบัติต่อเนื่องหลายสิบชาติจนครบ บริบูรณ์เหมาะสมจะบรรลุคุณธรรม “ชาดก” มาจากคำบาลีว่า “ชาตก” แปลว่า เรื่องที่พระองค์แปลง หรือกล่าวถึงจริยาที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นเครื่องมือสำหรับเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้วเกี่ยวกับจริยา (ความประพฤติ) ของพระพุทธเจ้าในครั้ง อดีตชาติก่อนที่จะตรัสรู้ เป็นพระโพธิสัตว์เวียนว่ายตายเกิด ถือกำเนิด ในชาติต่าง ๆ ได้พบปะผจญกับ เหตุการณ์ดีบ้างร้ายบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกันมาบ้างน้อย บ้างตลอดมา (มูลนิธิธรรมทานกุศลจิตและพิพิธภัณฑภรณ์โรงพระพุทธรศาสนา, 2564)

ในชาติสุดท้าย เป็นชาติที่สำคัญเป็นการบำเพ็ญบารมีอันยิ่งใหญ่ คือ เวสสันดรชาดก เป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ที่ได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นพระชาติสุดท้ายก่อนจะตรัสรู้เป็นพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า เวสสันดรชาดกนี้เป็นเรื่องใหญ่จัดรวมไว้ในมหานิบาตชาดกรวมเรื่องใหญ่ 10 เรื่องที่ เรียกกันว่า ทศชาติ แต่อีก 9 เรื่อง ไม่เรียกว่ามหาชาติ คงเรียกแต่เวสสันดรชาดกเรื่องเดียวว่า มหาชาติ พุทธศาสนิกชนชาวไทยตลอดจนประเทศใกล้เคียงนับถือกันมาแต่โบราณว่าเรื่องมหาเวสสันดรชาดก สำคัญกว่าชาดกอื่น ๆ ด้วยปรากฏบารมีของพระโพธิสัตว์บริบูรณ์ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกทั้ง 10 บารมี อาานิสงส์การฟังเทศน์มหาชาติ การตั้งใจฟังเทศน์มหาชาติให้จบเพียงวันเดียวครบบริบูรณ์ ทั้ง 13 กัณฑ์จะ

เป็นเหตุให้สำเร็จความปรารถนาทุกประการ (ปฐมพงศ์ บูชาบุตร, 2022) เมื่อจากโลกนี้แล้ว จะมีโอกาสได้พบพระพุทธเจ้า พระนามว่า ศรียเมตตไทย ในอนาคตเมื่อดับขันธไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ จะเสวยทิพย์สมบัติมหาพรหมเมื่อตายไปแล้วจะไม่ตกนรกเมื่อถึงยุคพระพุทธเจ้าพระนามว่า ศรียเมตตไทย จะได้จุติไปเกิดเป็นมนุษย์ได้ฟังธรรมต่อหน้าพระพักตร์ของพระพุทธองค์ มีดวงตาเห็นธรรมเป็นพระอริยบุคคล ในบรรพพุทธศาสนา มหาเวสสันดรชาดก เป็นชาดกที่มีความสำคัญมากกว่าชาดกอื่น ๆ เพราะพระบารมีของพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบริบูรณ์ในพระชาตินี้ มหาเวสสันดรชาดกทั้ง 10 บารมี คือ ทานบารมี ทรงบริจาคทรัพย์สิน ช้าง ม้า ราชนคร พระกุมารทั้งสองและพระมเหสี ศีลบารมี ทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัดระหว่างทรงผนวชอยู่ ณ เขาวงกต เนกขัมมบารมี ทรงครองเพศบรรพชิตตลอดเวลาที่ประทับ ณ เขาวงกต ปัญญาบารมี ทรงบำเพ็ญภาวนามัยปัญญาตลอดเวลาที่ทรงผนวช วิริยะบารมี ทรงปฏิบัติมิได้ย่อหย่อน สัจจบารมี ทรงล้นพระวาจายกุมารให้ชูชก เมื่อพระกุมารหลบหนีก็ทรงติดตามให้ ชนติบารมี ทรงอดทนต่อความยากลำบากต่าง ๆ ขณะที่เดินทางมายังเขาวงกต และตลอดเวลาที่ประทับ ณ ที่นั้น แม้แต่ตอนที่ทอดพระเนตรเห็นชูชกเสียนติพระกุมารอย่างทารุณพระองค์ก็ทรงข่มพระทัยไว้ได้ เมตตาบารมี เมื่อพราหมณ์เมืองกลิงคราชภูร์ มาทูลขอช้างปัจจัยนาคน เนื่องจากเมืองกลิงคราชภูร์ฝนแล้ง ก็ทรงพระเมตตาประทานให้ และเมื่อชูชกมาทูลขอสองกุมาร อ้างว่าตนได้รับความลำบากต่าง ๆ พระองค์ก็มีเมตตาประทานให้ด้วย อุเบกขาบารมี เมื่อทรงเห็นสองกุมารถูกชูชกเสียนติ วิงวอนให้พระองค์ช่วยเหลือ ทรงบำเพ็ญอุเบกขา คือทรงวางเฉย เพราะทรงเห็นว่าได้ประทานเป็นสิทธิ์ขาดแก่ชูชกไปแล้ว อธิษฐานบารมี คือทรงตั้งมั่นที่จะบำเพ็ญบารมีเพื่อให้สำเร็จโพธิญาณเบื้องหน้าก็ได้ทรงย่อท้อ จนพระอินทร์ต้องประทานความช่วยเหลือต่าง ๆ เพราะพระทัยอันแน่วแน่ของพระองค์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดงกฎของการปลดอาภรณ์แห่งความทุกข์ สร้างอารมณ์ความสุขให้เกิดขึ้นกับใจ ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น ทรงวางจิตพร้อมในการให้ทานเป็นทานบารมี วางจิตพร้อมในการทรงศีลเป็นศีลบารมี วางจิตพร้อมในการถือบวชเป็นเนกขัมมบารมี ในที่นี้หมายถึงบวชใจ วางจิตพร้อมที่จะใช้ปัญญาเป็นเครื่องประหารอุปาทานให้พังพินาศไปเป็นปัญญาบารมี มีความเพียรในทุกขณะ ควบคุมใจไว้เสมอเป็นวิริยะบารมี มีความอดทน อดกลั้นต่อสิ่งอันเป็นปฏิปักษ์เป็น ชนติบารมี มีความตั้งใจไว้ว่าจะทำจริงทุกอย่าง ไม่มีคำไม่จริงเป็นสัจจะบารมี ตั้งใจไว้ให้ตรงโดยเฉพาะเป็นอธิษฐานบารมี สร้างอารมณ์ความดี ไม่เป็นศัตรูกับใคร มีความรักตนเสมอด้วยบุคคลอื่นเป็นเมตตาบารมี วางเฉยเมื่อมีสิ่งใดมาสนั่นคลอนความตั้งใจหรือเป้าหมายที่วางไว้เป็นอุเบกขาบารมี บารมี 10 หรือ ทศบารมี คือ ปฏิปทา คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยั่งยืนยวด เป็นความดีที่บำเพ็ญเพียรบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นมหาสาวก เป็นต้น (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2539)

บารมีในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทมี 10 อย่าง จึงเรียกว่า ทศบารมี คือ กำลังใจที่ต้องทำให้เต็ม ด้วย ทาน การให้ ศีลการรักษาศีล เนกขัมมะการออกจากกาม ปัญญาความรอบรู้ วิริยะความเพียร ขันติความอดทนอดกลั้น สัจจะความตั้งใจจริงเอาจริง อธิษฐานความตั้งใจมั่น ไม่เปลี่ยนแปลง เมตตา ความรักความปรานี อุเบกขาความวางเฉย ทานบารมี (พระพุทธโฆษาจารย์, 2563) สมบูรณ์ได้ด้วย ศีลบารมี คือทานที่ให้โดยผู้มีศีลย่อมสมบูรณ์ยิ่ง ศีลบารมี สมบูรณ์ได้ด้วย เนกขัมมะบารมี คือศีลสมบูรณ์ได้ด้วยการการสำรวมอินทรีย์ เนกขัมมะบารมี สมบูรณ์ได้ด้วย ปัญญาบารมี คือการสำรวมในกามสมบูรณ์ด้วยการพิจารณาตามจริงด้วยปัญญา ปัญญาบารมี สมบูรณ์ได้ด้วย วิริยะบารมี คือปัญญาจะฉลาดลึกซึ้งกว้างขวางด้วยการหมั่นพิจารณาหมั่นตั้งคำถามหมั่นศึกษา วิริยะบารมี สมบูรณ์ได้ด้วย ขันติบารมี คือความเพียรพยายามจะต่อเนื่องได้เพราะอาศัยความอดทน ขันติบารมี สมบูรณ์ได้ด้วย สัจจะบารมี คือความอดทนจะมั่นคงได้ด้วยความตั้งใจจริง สัจจะบารมี สมบูรณ์ได้ด้วย อธิษฐานบารมี คือความตั้งใจจริงมุ่งมั่นอยู่ได้ด้วยการมีเป้าหมายในชีวิตที่ชัดเจนอธิษฐานบารมี สมบูรณ์ได้ด้วย เมตตาบารมี คือทุกๆ เป้าหมายในชีวิตต้องประกอบด้วยเมตตาธรรมไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้ใด เมตตาบารมี สมบูรณ์ได้ด้วย อุเบกขาบารมี คือความมีเมตตาต้องมีการให้อภัยละวางความอิจฉาปราศจากอคติยอมรับผลแห่งเหตุ อุเบกขาบารมี สมบูรณ์ได้ด้วย ทานบารมี คือความมีอุเบกขาไม่ใช้ความวางเฉยแบบไม่สนใจแต่ต้องรู้จักเสียสละ บารมี แปลว่า "เต็ม" ซึ่งหมายถึง การทำให้กำลังใจเต็ม ครบถ้วนบริบูรณ์ไม่บกพร่องทั้ง 10 ประการ ในแนวคิดบารมีของเถรวาท บารมีทั้ง 10 ประการ บารมีแต่ละอย่างย่อมส่งเสริมเพิ่มอำนาจให้กันและกัน จนทวีคูณจนหาประมาณมิได้ สามารถทำปุณฺณคนธรรมาให้กลายเป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคำว่า บารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท ถูก ใช้อย่างแพร่หลายในแง่มุมที่แตกต่างกัน จนบางครั้งทำให้เกิดความสับสนทั้งในด้านความหมาย และความเข้าใจ โดยทั่วไปคำว่า บารมี หมายถึง ธรรมที่บำเพ็ญเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า หรือ เรียกว่าบารมีธรรม 10 (ทศบารมี) เช่น ทานบารมี การบำเพ็ญเน้นหนักในเรื่องการบริจาคทาน ศีลบารมี การบำเพ็ญรักษาศีล เป็นต้น การทำความเข้าใจให้กระจ่างชัดและลุ่มลึกถูกต้อง เพื่อให้เกิดเป็นประโยชน์นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเอง การบำเพ็ญบารมีในแต่ละขั้นนั้นมีประโยชน์และคุณค่าอยู่ในตัวเอง อันผู้ปฏิบัติจะพึง เห็นได้เอง การบำเพ็ญบารมีในแต่ละประการจะเกิดผลได้ดั่งนั้นผู้ปฏิบัติควรมีความเข้าใจอย่าง ลึกซึ้ง มีความจริงใจ ตั้งใจจริง และมีเป้าหมายในการปฏิบัติ เพื่อเป็นการสร้างความ เข้มแข็ง ทางจิตใจ เป็นกำลังใจในการต่อสู้ และสามารถแก้ปัญหาชีวิตได้ การบำเพ็ญ บารมีของพระโพธิสัตว์ตั้งแต่อดีตชาติจนพระบารมีมาเต็มเปี่ยมในชาติสุดท้าย คือ เวสสันดรชาดก คาถาย่อเพื่อเรียกพระชาติทั้ง 10 เพื่อง่ายต่อการจดจำว่า “เต ช สุ เน ม ภู จ นา วิ เว” พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเทมีย์ บำเพ็ญเนกขัมมะบารมี เสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก บำเพ็ญวิริยะบารมี เสวยพระชาติเป็นพระสุวรรณสาม บำเพ็ญเมตตาบารมี เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเนมิราช

บำเพ็ญอธิษฐานบารมี เสวยพระชาติเป็นพระมหาสีหะ บำเพ็ญปัญญาบารมี เสวยพระชาติเป็นพญานาค
กัณฐก บำเพ็ญศีลบารมี เสวยพระชาติเป็นพระจันทรกุมาร บำเพ็ญขันติบารมี เสวยพระชาติเป็นพรหมนา
รท บำเพ็ญอุเบกขาบารมี เสวยพระชาติเป็นพระวิรูปกัณฐก บำเพ็ญสัจจะบารมี เสวยพระชาติเป็นพระ
เวสสันดร บำเพ็ญทานบารมี การบำเพ็ญบารมีของพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตมีความยากลำบาก
กว่าจะได้ตรัสรู้ พระอรหันตสัมมาสัมโพธิญาณ 10 ชาตินี้เป็นเพียงแบบย่อเพื่อให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจ ถึง
ความเป็นมาของพระศาสดา แต่แท้จริงแล้วการบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้านั้นไม่สามารถ นับ
จำนวนชาติได้เลยเนื่องจากต้องใช้เวลาเป็นจำนวนมากเป็น จำนวนอสงไขย

5. อุเบกขาองค์ประกอบในกระบวนการตรัสรู้ธรรมความสำคัญต่อการพัฒนาชีวิต

บารมี หมายถึงความเป็นเลิศในคุณความดีที่ควรบำเพ็ญเพื่อสร้างอุปนิสัยส่งเสริมทำให้เห็นโทษ
อันเป็นปฏิปักษ์ต่อบารมีนั้น โทษเหล่านั้นเป็นตัวขวางกั้นทำให้ไม่เกิดปัญญา การมีใจเสมอธรรมทั้งปวง
เรียกอีกอย่างว่า ทศบารมี มี 3 ระดับตามความยากของการบำเพ็ญ คือ บารมี (การให้สิ่งของ) อุปบารมี
(การให้อวัยวะ) ปรมาตบารมี (การให้ชีวิต) ประโยชน์ของบารมี มี 3 อย่าง คือ เพื่อการตรัสรู้เป็น
พระพุทธเจ้า การตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า และการบรรลุธรรมเป็นพระอริยสาวก การตรัสรู้พระ
โพธิญาณของพระพุทธเจ้านั้นไม่ใช่เรื่องที่จะกระทำได้ในระยะสั้นหรือการบรรลุธรรมของพระอริยสาวก
ทั้งหลายไม่มีเรื่องใดเป็นเรื่องบังเอิญ บารมีจึงเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมให้มีอัธยาศัยในการบรรลุธรรม

อุเบกขาธรรม มีความสำคัญในฐานะเป็น องค์ประกอบในการตรัสรู้กล่าวคือ เป็นกระบวนการ
ตรัสรู้ธรรม และภาวการณ์ตรัสรู้ อุเบกขา เป็น ทั้งกระบวนการตรัสรู้ธรรมและภาวการณ์ตรัสรู้กระบวนการ
ปรากฏการณ์ธรรมชาติดีๆ (พระมหาเกษม ญาณวโร, 2017) เปลี่ยนแปลงอย่างมีระเบียบนำไปสู่ผล
อย่างใดอย่างหนึ่ง การตรัสรู้ธรรม คือการรู้แจ้งในธรรมด้วยตนเอง การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระพุทธ
องค์ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง กระบวนการตรัสรู้ หมายถึง ปรากฏการณ์ธรรมชาติของจิตที่ รู้แจ้งธรรม
อย่างเป็นระบบ อุเบกขาที่เป็นกระบวนการตรัสรู้ มุ่งถึงอุเบกขาในเชิง กระบวนการที่เป็นปัจจัย เกื้อหนุน
แก่การตรัสรู้ธรรม โดยมีเป้าหมายที่สมบูรณ์คือ ความหลุดพ้น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในพุทธประวัติตอนที่
เรียกว่า “มารผจญ” เมื่อพระมหาบุรุษ เสวยข้าวมธุปายาส ถวายโดยนางสุชาดาแล้ว ได้ทรงอธิษฐาน ลอย
ถาดทองในแม่น้ำเนรัญชรา เวลาสาย แดดเริ่มจัด จึงเสด็จเข้าไปยังดงไม้สาละ ประทับอยู่จนเวลาบ่าย
เกือบเย็น จึงข้ามแม่น้ำเนรัญชรา มายังฝั่งพุทธคยา รับการถวายหญ้าคา จากโสดิยะพราหมณ์ นำไปปู
ลาดใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ ประทับนั่งขัดสมาธิ ตั้งพระทัยเป็นสัจจะแน่วแน่ว่า “หากยังไม่ได้บรรลุพระสัมมา
สัมโพธิญาณตราบใด จะไม่ยอมลุกขึ้นตราบนั้น แม้ว่าเนื้อและเลือดจะเหือดแห้งไป เหลือแต่หนังเอ็น
กระดูกก็ตาม” ทรงนั่งเจริญจิตภาวนา ตั้งแต่หัวค่ำจนใกล้รุ่ง ต่อกับกระแสความนึกคิด ที่โน้มนำไปทาง

โลกียสุขอย่างรุนแรง แต่ไม่ทรงยอมหมั่นกลับจากสิ่งที่ทรงมุ่งหมายไว้ ปฐมสมโพธิกถาได้พรรณานาหน้าภาพ พลมารตอนนี้ไว้ว่า บางจำพวกก็หน้าแดงกายเขียว บางจำพวกก็หน้าเขียวกายแดง บางเหล่าจำแลงกายขาวหน้าเหลือง บางหมู่กายลายพริ้วหน้าดำ บางพวกกายท่อนล่างเป็นนาคกายท่อนต่าหลากหลายเป็นมนุษย์ ส่วนตัวพญามารเนรมิตพาหาคือแขนซ้ายและขวาข้างละหนึ่งพันแขนแต่ละแขนถืออาวุธต่างๆ เช่น ดาบ หอก ธนู ศร โดมร (หอกขัด) จักรสังข์ อังกีส (ของจ้าว เหล็ก) คทา ก้อนศิลา หลาวเหล็ก ครกเหล็ก ขวานถาก ขวานผ่า ตรีศูล (หลาวสามง่าม) ฯลฯ สถานที่ที่พระองค์ประทับนั่งเพื่อทรงบำเพ็ญเพียรแสวงหาทางตรัสรู้ซึ่งอยู่ที่โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้นเรียกว่า “โพธิบัลลังก์” พญามารกล่าวตู่ว่าเป็นสมบัติของตน ส่วนพระมหาบุรุษทรงกล่าวแก้ว่าบังเกิดขึ้นด้วยผลแห่งบุญบารมีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมาแต่ชาติปางก่อนแล้วทรงอ้างพระนางธรณีเป็นพยาน พระแม่ธรณีก็มีอาจดำรงกายอยู่ใต้กัณฐิบันดาลเป็นรูปนาริผุดขึ้นจากพื้นปฐพีแล้วกล่าวเป็นพยานพร้อมกับบิณฑบาตออกจากมวยผมมน้ำนั้นเรียกว่า “ทักษิณาทก” อันได้แก่น้ำที่พระมหาบุรุษทรงกรวดทุกครั้งทีรับบำเพ็ญบุญบารมีแต่ชาติปางก่อน เป็นลำดับมาซึ่งแม่พระธรณีเก็บไว้ที่มวยผมเมื่อนางบิณฑบาตก็หลั่งไหลออกมา เป็นธารามหามหรณพนองท่วมไปทั้งปฐพีประดุจห้วงมหาสมุทร หมู่เสนามารทั้งหลายมีอาจดำรงกายอยู่ได้ลอยไปตามกระแสน้ำ หายไปหมดสิ้น ส่วนช้างคิริเมฆลที่นั่งทรงองค์พระยาสวรรค์มีอาจตั้งกายตรงอยู่ได้ลอยตามน้ำไปพญามารพ่ายแพ้ไปในที่สุด บารมีนั้นคือความดีที่ทำไว้นั้นย่อมไม่หายไปไหน ฟาติดย่อมเห็น ดินคือแม่พระธรณีสมีชื่อจริงว่า “สุนธรวินดา” เมื่อพระมหาบุรุษทรงชนะมาร คือการ เอาชนะต่อกระแสความคิดที่มวนเวียนน้อมนำไปในทางโลกียสุข เปรียบเสมือนมารที่มากอดขัดขวาง พระอาทิตย์กำลังจะอัสดงราตรีเริ่มย่างเข้ามาพระองค์ยังคงประทับนั่งไม่หวั่นไหวที่โพธิบัลลังก์ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ทรงเริ่มบำเพ็ญสมาธิ ด้วยวิธีที่เรียกว่าเข้าฌาน แล้วทรงบรรลุนิยาม “ฌาน” คือวิธีทำจิตให้เป็นสมาธิคือให้จิตแน่วแน่ไม่ฟุ้งซ่าน ส่วน “ญาณ” คือปัญญาความรู้แจ้ง ทรงบรรลุนิยามที่หนึ่งในตอนปฐมยาม ประมาณสามทุ่ม เรียกว่า “บุพเพนิวาสานุสติญาณ” ความรู้แจ้งถึงอดีตชาติหนหลังทั้งของพระองค์เองและของผู้อื่น พอถึงมัชฌิมยาม ประมาณเที่ยงคืน ทรงบรรลุนิยามที่สองเรียกว่า “จุตูปปาตญาณ” ความรู้แจ้งถึงความจุติคือดับและเกิดของสัตว์โลกตลอดถึงความแตกต่างกันที่เรียกว่ากรรม พอถึงปัจฉิมยามหลังเที่ยงคืนล่วงแล้ว ทรงบรรลุนิยามที่สามคือ “อาสวักขยญาณ” ความรู้แจ้งถึงความสิ้นไปของกิเลสและอริยสัจ 4 คือความทุกข์ เหตุเกิดของความทุกข์ ความดับทุกข์ และวิธีดับทุกข์ การได้บรรลุนิยามทั้งสามนั้นเรียกว่า ตรัสรู้ความเป็น “อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า” แปลว่า พระผู้ตรัสรู้ธรรมเครื่องหลุดพ้นจากกิเลสโดยชอบด้วยพระองค์เองเหตุการณ์ครั้งนี้ซึ่งเกิดขึ้นในคืนวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2503)

ถ้าเปรียบเทียบการตรัสรู้ของพระพุทธองค์คือการประสบความสำเร็จขั้นสูงสุดในชีวิตของมนุษย์แล้ว การศึกษาเส้นทางหรือแนวทางกว่าที่พระพุทธองค์จะทรงประสบความสำเร็จคือการบรรลุซึ่งพระธรรมอัน

สูงสุดในพระชาติสุดท้าย ได้ตรัสรู้เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เปรียบเสมือนการศึกษาเส้นทางหรือแนวทางแห่งความสำเร็จในชีวิตมนุษย์ จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงใช้เวลาบำเพ็ญบารมีมาหลายอสงไขยนับไม่ถ้วน แต่ละชาติล้วนแล้วต้องฝ่าฟันอุปสรรคความยากลำบากนานัปการ การที่คนเรานั้นจะประสบความสำเร็จในสิ่งใดในชีวิตก็เช่นเดียวกัน ย่อมต้องเจอกับอุปสรรค เป็นบททดสอบเพื่อพัฒนาศักยภาพของตนให้บรรลุในเป้าหมายหรือความสำเร็จที่ต้องการ เมื่อมีความตั้งใจ มีความเพียรพยายาม วิริยะอุตสาหะ ไม่ท้อถอย ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ย่อมถึงซึ่งความสำเร็จตามความมุ่งหมาย ก่อนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงตรัสรู้พระพุทธร่องค์ทรงเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏมาหลายภพหลายชาติ พระองค์ทรงเป็นบุคคลหนึ่งซึ่งเป็นไปตามกรรมที่ได้กระทำไว้ การเกิดมาแต่ละชาตินั้นมีทั้งกรรมดีและไม่ดีเข้ามาในชีวิตปะปนกันไป แต่พระองค์ก็ทรงที่จะเรียนรู้ แก้ปัญหาฝึกฝนพัฒนาศักยภาพของพระองค์ในฐานะมนุษย์คนหนึ่งจะทำได้ เห็นได้ว่าคุณสมบัติแห่งการบำเพ็ญเพียร หรือการสร้างบารมีนั้นล้วนแล้วแต่ต้องเอาชนะ ต่อความยากลำบากทุกรูปแบบในชีวิตที่ผ่านเข้ามา การดำเนินรอยตามทางพระพุทธร่องค์ด้วย มีปัญญา เข้าใจสถานะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง มีจิตใจเข้มแข็ง สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจเหตุผล ควบคุมความประะพฤติ เพื่อจุดหมายอันชอบที่ตั้งไว้ไม่ลู่ออกแกกเถียง วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้นอย่างแน่วแน่ วางใจให้สงบ ไม่เอนเอียงไปด้วยความยินดียินร้ายหรือแรงชั่วใดๆ สิ่งทีกล่าวนี้นี้เป็นการวางจิตให้อยู่ในฝ่ายที่เป็นกุศล หรือความคิดในทางบวก การคิดและการกระทำในสิ่งที่ดีย่อมนำมาซึ่งแรงดึงดูดสิ่งดีงามที่มุ่งหมายที่ปรารถนาให้เข้ามาในชีวิต ความคิดและการกระทำ แรงดึงดูดนั้นคือกฎแห่งกรรมว่าด้วยความคิดและการกระทำที่ดีย่อมส่งผลดีต่อชีวิต ดึงดูดสิ่งดีๆ หรือได้รับแต่ผลแห่งกรรมดีเข้ามาในชีวิต ดังกฎแห่งการขอ เชื่อและรับ หลักธรรมในบารมีทั้ง 10 เป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้เกิดพลังใจ นำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน การเจริญอุเบกขาในชีวิตประจำวัน มิใช่มีเฉพาะในเวลา ที่ไม่มีเรื่องอะไรมากระทบ จิตเท่านั้น แม้มีเรื่องมา กระทบจิตให้ยินดียินร้ายก็ระงับได้ ทำใจให้สงบเป็นอุเบกขาได้ด้วยความรู้ (ญาณ) การเจริญ อุเบกขาในชีวิตประจำวัน ยังสามารถกระทำได้โดยการระมัดระวังใจมิให้ขึ้นลงด้วยความยินดียินร้าย ทั้งในคราวประสบสมบัติ ทั้งในคราวประสบวิบัติ เมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้น พยายามระงับใจ คิดถึงกรรมและผลของกรรม อุเบกขา มีหน้าที่ในการขจัดอคติ ออกจากจิต ควรจะทำใจให้เป็นอุเบกขา คือ รู้จักวางเฉย ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ ถ้าดีใจก็แสดงว่าถูกอำนาจ ของความยินดี (ปฏิฆะ) ครอบงำ ถ้าเราเสียใจก็แสดงว่าถูกอำนาจของความยินดี (ราคะ) ครอบงำไว้

6. สรุป

จิตใจที่เข้มแข็งเป็นจิตใจที่ ควรแก่งานเหมาะแก่การใช้งาน ประกอบไปด้วยปัญญา คือ ความรู้ เข้าใจ รู้เหตุผล และทำตามความรู้เหตุผลนั้น เมื่อมีกุศลเกิดขึ้นในจิตใจ จะมองเห็นอะไรถูกต้องตามความเป็นจริง สิ่งที่เป็นกุศลจะต้องเกื้อกูล จิตใจให้มีความแข็งแรงสมบูรณ์ มีปัญญา รู้เหตุผล รู้ดีชั่ว รู้คุณรู้โทษ มีสุขเป็นผล ในทางตรงข้าม ถ้ามีความทุกข์ เดือดร้อนใจ เป็นลักษณะของอกุศล เป็นบาปมีโทษให้ผลเป็นทุกข์เป็นจิตที่ไม่รู้ คือไม่สามารถรู้เหตุผลตามความเป็นจริงของ สภาวธรรมได้พระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติ ในรูปแบบที่หลากหลาย ในทุกชาตินั้นพระองค์ตั้งจิตอธิษฐานอยู่เสมอ การตั้งจิตอธิษฐาน หากนำมา พิจารณาเพื่อปรับใช้ในชีวิตจริง คือ การตั้งจิตขอให้ชีวิตได้เป็นไปตามนั้น แต่ไม่ได้เป็นการวิงวอนร้องขอต่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่หากเป็นการ ตั้งความปรารถนาไว้ เพื่อลงมือทำด้วยตนเอง มีความมุ่งมั่น เชื่อว่าสิ่งที่ขอนั้น จะเป็นจริง โดยที่ไม่มีอะไรจะมาสั่นคลอนให้ล้มเลิกความตั้งใจนั้นไปได้ ถึงแม้จะต้องเผชิญกับอุปสรรค ความยากลำบากหากสามารถข่มใจ วางใจ เอาชนะใจตนได้นั้น ย่อมได้รับซึ่งความสำเร็จที่ปรารถนา ใน บารมีทั้งหมดที่พระโพธิสัตว์ได้ทรงกระทำเพื่อให้ความปรารถนาของพระองค์ประสบความสำเร็จ หากได้ พิจารณาอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) คิดตามถึงเหตุและผลแล้วน้อมนำมาปรับใช้ในชีวิต การตั้งความ ปรารถนาและมีความตั้งใจจริงที่จะกระทำให้สำเร็จ ไม่ว่าสิ่งใดๆ สิ่งนั้นย่อมที่จะบรรลุซึ่งผลสำเร็จแม้ อาจจะต้องใช้เวลายาวนาน ความเชื่อมั่นความวางใจ ไม่หวั่นไหวต่อเป้าหมายที่วางไว้ แล้วกระทำตาม แนวทางที่ได้กำหนดไว้ ย่อมเป็นการเดินทางใกล้ถึงความสำเร็จเข้ามาเรื่อยๆ เมื่อลงมือสร้างเหตุก็ย่อมที่จะ ได้รับผลแห่งความสำเร็จที่ปรารถนา การมีเมตตา กรุณา มุทิตา เป็นสิ่งที่ดี แต่ควรประกอบด้วยการวาง อุเบกขา และพิจารณาว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรมที่ได้กระทำไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม กรรมนั้นย่อม ส่งผลอย่างยุติธรรมตามที่เขายืนยันได้กระทำไว้ หากได้สร้างเหตุแห่งความสำเร็จไว้ฉับใด ย่อมได้รับผลแห่ง ความสำเร็จฉับนั้น การน้อมนำหลักธรรมคำสอน เรื่อง อุเบกขา มาปรับใช้ในชีวิต พระพุทธองค์ทรงเป็น แบบอย่างในการดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ ใช้สติปัญญาควบคุมความประะพหุติดนให้อยู่ในอำนาจ เหตุผล เพื่อจุดหมายอันชอบไม่ลุอำนาจกิเลส วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอน และดำเนิน ตามนั้นอย่างแน่วแน่ มีเมตตา ความรักความปรารถนาดี มีไมตรี คิดดีเกื้อกูล ปรารถนาให้ผู้อื่นรวมทั้ง สรรพสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงมีความสุขความเจริญ มีอุเบกขาวางใจเป็นกลางสงบราบเรียบสม่ำเสมอ เทียง ธรรม ไม่เอนเอียงไปด้วยความยินดียินร้ายหรือแรงยั่วใดๆ วางจิตให้อยู่ในฝ่ายที่เป็นกุศล หรือความคิดใน ทางบวก การคิดและการกระทำในสิ่งที่ดีย่อมนำมาซึ่งแรงดึงดูดหรือกฎแห่งกรรมว่าด้วยความคิดและการ กระทำที่ดีย่อมส่งผลดีต่อชีวิต ดึงดูดสิ่งดีๆ หรือได้รับแต่ผลแห่งกรรมดีเข้ามาในชีวิต

7. เอกสารอ้างอิง

- ปฐมพงศ์ บุชาบุตร. (2022). ศึกษาวิเคราะห์สุนทรียธรรมในทศชาติชาดกของพระโพธิสัตว์. วารสารมหาจุฬาริชาการ. วันที่สืบค้น 15/10/2022 จาก <https://so04.tcithaijo.org/index.php/JMA/article/view/255310>.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส. (2503). ปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- พระนิพนธ์ ฐานวโร (คำภาสี). (2022). พรหมวิหาร 4 ในฐานะการเจริญภาวนาในคัมภีร์วิสุทธิมรรค. วารสารวิจัยวิชาการ, 5(3), 15-22. สืบค้นวันที่ 15/11/2022 จาก, <https://doi.org/10.14456/jra.2022.54>.
- พระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2562). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย. พิมพ์ครั้งที่ 51. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2563). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 34. กรุงเทพฯ: ผลิธัมม์.
- พระมหาเกษม ปญญาวโร. (2017). การเจริญพรหมวิหาร 4 ในชีวิตประจำวัน. วารสารปรัชญาปริทรรศน์, 22(1), 63-71. สืบค้นวันที่ 15/11/2022 จาก <https://so05.tci-thaijo.org>.
- พระราชปริยัติกวี. (2018). การศึกษาวิเคราะห์แก่นธรรมจากชาดก. วารสารมหาจุฬาริชาการ, 5(2), 1-17. <https://so04.tci-thaijo.org>.
- มูลนิธิธรรมทานกุศลจิตและพิพิธภัณฑ์จรรโลงพระพุทธศาสนา. (2564). พระพุทธประวัติ 29 พระพุทธเจ้าและสรุปหลักธรรมในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: ผลิธัมม์.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2539). สารานุกรมพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ความรักตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

Love in Theravada Buddhism Approach

พระปิยพงษ์ ธมฺมรโต*

วัดนาครุฑ, กรุงเทพมหานคร

Phra Piyapong Dhammarato

Watnakprok, Bangkok, Thailand

Corresponding Author Email: piya.1995@gmail.com*

Received: 24/12/2022

Revised: 29/12/2022

Accepted: 29/12/2022

Cite: Dhammarato, P. P. (2022). Love in Theravada Buddhism Approach. *Journal of Dhamma for Life*, 28(4), 52-62.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอความรักตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ในการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ความรักนั้นมีพลังมากซึ่งจะแสดงออกมาได้ทั้งทางลบและทางบวก ในทางพระพุทธศาสนานั้นความรักกับพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออกระหว่างพระพุทธศาสนากับพุทธศาสนิกชน ความรักในพระพุทธศาสนาเป็นความรักระดับสากลความรักในทางพระพุทธศาสนาเป็นการอนุวัตรตามความเป็นไปในสังคัมมนุษย์ซึ่ง คือ ความเมตตา ความปรารถนาดีความเห็นอกเห็นใจเป็นความรักที่หวังดีปรารถนาดีต่อบุคคลอื่นอย่างจริงใจ มองทุกคนเป็นเพื่อน และไม่ต้องการสิ่งตอบแทนซึ่งเป็นความรักที่เสมอในสรรพสัตว์ทั้งหลายความรักในพระรัตนตรัยทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเมตตา ความปรารถนาดีของบุคคลที่มีต่อผู้อื่น ความเห็นอกเห็นใจ ความเข้าใจดีต่อกัน ความใส่ใจหรือต้องการสร้างเสริมหลักธรรมเกี่ยวกับความรักและประโยชน์สุขให้แก่เพื่อนมนุษย์ซึ่งในบทความนี้นำเสนอไว้ 4 ประการสำคัญได้แก่ เสนหา เปมะ เมตตา และเมตตาอัปมัณฺญา

คำสำคัญ: ความรัก; พระพุทธศาสนา; เถรวาท

Abstract

This academic article aims to present love according to Theravada Buddhism. In human existence, love is very powerful and can be expressed both negatively and

positively in Buddhism. That love and Buddhism are inseparable between Buddhism and Buddhists. Love in Buddhism is universal love. Love in Buddhism is implemented according to the way in human society, which is kindness, good-will, and compassion. See everyone as your friend and don't want anything in return. Which is the love that is equal among all beings. Love in the Buddhist viewpoint means kindness, a person's goodwill toward others, compassion, and understanding. The interest or desire to promote the principles concerning love and benefit to fellow human beings, which in this article presents 4 significant values, namely Sanheha, Pema, Metta, and Metta-apamanya.

Keywords: Love; Buddhism; Theravada

1. บทนำ

คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานิยามของความรักมีทั้งในแง่ลบ และในแง่บวกซึ่งสะท้อนให้เห็นพลังและอำนาจของความรักว่ามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของสรรพสัตว์ธรรมดาและสิ่งแวดล้อมเพียงไร นิยามของ “ความรัก” มีหลายแง่มุม เป็นการบ่งบอกถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์สัตว์สิ่งแวดล้อม และธรรมชาตินอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าธรรมชาติของความรักนั้นเป็นอย่างไร นิยามของคำว่า “ความรัก” ได้แก่ สีนหะ เปมะ ฉันทะ เมตตา และ เมตตาอัปมัญญา

1. สีนหะ (สีนหะ) เป็นความรักที่เกิดจากตัณหา เป็นการสนองความต้องการของตนเอง และแยกได้เป็นทวิภูมิจีนหะ คือความรักที่เกิดจากการเห็นผิด

2. เปมะ หมายถึง เป็นความรักแบบอกุศลที่เป็นความรักที่เป็นกลาง ๆ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เคหะสิตเปมะ” เป็นความรักที่เป็นความพอใจเกี่ยวเนื่องกัน เช่น พี่รักน้อง

3. เมตตา เป็นความปรารถนาดีอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อ เพื่อแผ่ความไม่ปองร้ายกันและกัน

4. เมตตาอัปมัญญา เป็นความรักที่ไม่มีขอบเขต และไม่มีประมาณ ไม่จำกัด มีจิตแผ่ไปทั้งมนุษย์และสัตว์

2. สีนหะ

สีนหะ เป็นความรักฝ่ายอกุศล หรือความรักที่เป็นฝ่าย กิเลสเศร้าหมองจิตใจ จัดอยู่ในกิเลสกลุ่ม โสกะ๗ เป็นไวพจน์คำหนึ่งของตัณหา 8 จัดเป็นตัณหาที่มี กำลังอ่อนเฉพาะอารมณ์ที่ผูกพัน คือมีความรัก

ความเอื้อยเฉพาะบุคคลที่เกี่ยวข้อง สนิทสนม ผูกพัน เป็นญาติมิตรองค์ธรรมของเสนาหาคือโลกเจตสิก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535: ชุ.ชา (ไทย) 27/19/324) เสนหานั้นเป็นความรักฝ่ายอกุศลที่ตรงข้าม กับเมตตา เป็นไวพจน์คำหนึ่งของตัณหา คือความรักที่เจือตัณหาดังนั้นความรักแบบสเนหะจึงหมายถึง ความรักใคร่เอื้อยเฉพาะบุคคล ความพอใจโปรดปรานส่วนตัว มุ่งแสวงหาความสุขและเกี่ยวกับการป้องกันรักษาตัวตน (พระพรหมคุณาภรณ์, 2552: 507) เสนหาเป็นความรัก ที่เจือด้วยตัณหาความรักด้วยอำนาจของตัณหา มีลักษณะอาการยึดมั่น ยึดถือด้วยความปรารถนาที่แรงกล้าต่อสิ่งอันเป็นที่รัก สิ่งที่ปรารถนาทำให้บุคคลมีความสุข เพราะการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรสการได้สัมผัส และการนึกคิดเรื่องราวต่าง ๆ หรือการยึดถือว่าเป็นของเรา เช่น บุตรของเรา เงินของเรา บ้านของเรา เป็นต้น การที่บุคคลให้ความสำคัญต่อการยึดมั่นในสิ่งดังกล่าวเหล่านี้ นั้น เรียกว่าเป็นไปด้วยอำนาจแห่งตัณหา (พระพิพิธธรรมสุนทร, 2546: 109) ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาปรากฏเรื่องราวของความเสนาหา (ตัณหา) ในครั้งพุทธกาล มีหญิงงามเมืองชื่อ นางสิริมา เป็นผู้มียูบงามหน้าตางดงามเป็นที่เลื่องลือพระภิกษุรูปหนึ่งได้ฟังถ้อยคำที่พรรณนาถึงความงามของนาง ก็เกิดความรัก โดยที่ไม่ได้เห็นรูปโฉมของนางเลย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535: ชุ.ธ.อ. (ไทย) 1/2/149) ความรักแบบนี้เป็นความรักด้วยอำนาจของตัณหา เพราะการได้ยินได้ฟังความงามของนางสิริมา ต่อมา พระภิกษุรูปนี้ได้รับภัตจากการบิณฑบาตที่บ้านของนางสิริมาในขณะนั้นนางกำลังป่วย พระภิกษุรูปนี้คิดว่า ขณะนางป่วยอยู่แล้วยังสวยงามขนาดนี้หากนางไม่เจ็บป่วยคงสวยงามกว่านี้มากนัก พระภิกษุรูปนี้จึงมีจิตใจจดจ่อแต่เฉพาะนางสิริมาเท่านั้น^{๓๕} ความรักแบบนี้เป็นความรักด้วยอำนาจของตัณหาเพราะการได้เห็นจะเห็นได้ว่า “เสนาหา” มีความสำคัญต่อความยินดีติดใจทางการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การได้สัมผัส และการนึกคิดเรื่องราวต่าง ๆ

3. เปมะ

เปมะ เป็นคำไวพจน์ของตัณหาดังที่ปรากฏในคัมภีร์สารัตถปกาสินีว่า “เพราะฉะนั้นตัณหาแล ท่านเรียกว่า ราคะเพราะกำหนดว่าฉันทะเพราะพอใจ ว่าเปมะเพราะประพฤติน่ารักใคร่” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535: ส.ช.อ. (ไทย) 3/26) ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาปรากฏเกี่ยวกับความรักแบบเปมะว่าสิ่งอันเป็นที่รักประกอบด้วยพี่ชายน้องชาย ... พี่สาวน้องสาว ... บุตร ... ธิดา ... สามี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535: ม.ม. (ไทย) 15/13/436-438) เคหสิตเปมะ หมายถึง ความรักอันอาศัยเรือน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535: วิ.ม.อ. (ไทย) 1/3/114-115) ได้แก่ ความรักฉันพ่อแม่ลูก ญาติพี่น้องและสามีภรรยา มีความเกี่ยวเนื่องเป็นคนร่วมเรือนเดียวกันเป็นความรักใคร่ชื่นชมด้วยยึดถือในความสัมพันธ์ฉันญาติมิตรดังกล่าวและแยกจากกันไม่ได้องค์ธรรมของเปมะนั้นคือโลกเจตสิก (สุเขาว์พลอยชุม, 2527: 349) ความรักแบบเปมะเป็นความรักที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่อยู่ในครอบครัวเดียวกัน

หรือ มีปฏิสัมพันธ์กัน เช่นมารดาบิดา บุตร ธิดา พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว สามิ ภรรยา และมิตรสหาย ความสำคัญของเปมะ จากความหมายของคำที่กล่าวแล้วว่าเปมะเป็นความรักที่อาศัยเรือน เป็นความรักที่สืบเนื่องกัน เป็นญาติกัน เป็นคนร่วมเรือนในพระสูตรตปิฎก ขุททกนิกายปรกฏความรักแบบเปมะดังนี้ สิ่งอันเป็นที่รักได้แก่ มารดา บิดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว บุตร ธิดามิตร อำมาตย์ญาติหรือผู้ร่วมสายโลหิต๓๖ และการแสดงธรรมที่ทรงสอนก็ให้ความสำคัญเกี่ยวกับความรักแบบเปมะ โดยทรงตรัสสอนผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด คือพระราชามหาอำมาตย์ของพระราชามิตร อำมาตย์ญาติสายโลหิต (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535: ส.สพ. (ไทย) 38/244/254) แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความรักแบบเปมะ ว่าเป็นความรักที่เกี่ยวข้องกันได้แก่ มารดา บิดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว บุตร ธิดามิตร อำมาตย์ญาติหรือผู้ร่วมสายโลหิต

ในพระพุทธศาสนานั้นความรักคือความโศกเศร้า ความขัดข้องใจ ความทุกข์อย่างใดก็ตามก็สามารถนำความรักมาเอาชนะความโกรธแม้ว่าทั้งสองสิ่งจะขัดแย้งกันก็ตาม แต่ในความเป็นจริง และเพื่อความกระจำของทั้งสองสิ่งนั้นให้ไปศึกษาในพระไตรปิฎก ๖๘ แม้ว่าสมศรีทรัพย์ประมัย จะกล่าวว่า ให้นำความรักมาเอาชนะความโกรธก็ตาม แต่ผู้วิจัยมองว่าสิ่งที่ต้องการสื่อให้เห็นโทษของความรักก็คือ ความโศกเศร้า ความขัดข้องใจความทุกข์นั้นเองสรุปว่าความรักผู้อื่น (เปมะ) เป็นความรักที่ประกอบด้วยตัณหา แต่สูงส่งกว่าความรักตนเอง (เสน่หะ) เพราะมีคุณธรรมกำกับซึ่งมีอิทธิพลอยู่เหนือตัณหา เป็นความรักของบุคคลผู้ครองเรือน เช่นมารดาบิดา และบุตร สามิภรรยา และบุตร หรือบุคคลใกล้ชิด เช่นเพื่อนเป็นต้นความรักผู้อื่นสามารถแบ่งเป็น 3 อย่าง คือ ความรักระหว่างพ่อแม่และลูก ความรักแบบนี้ถือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกพระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงบุคคลที่หาได้ยาก 2 ประเภท คือ

1. บุพพการีคือ ผู้ที่อุปการะเลี้ยงดูเรามาก่อน หมายถึง พ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูเราเพราะถือเป็นผู้ลำบากมาเพื่อเรา มอบความรักไม่หวังผลตอบแทนใดๆ

2. กตัญญูทเวทีกคือ ผู้ที่สำนึกในคุณของบุพพการีและพยายามตอบแทน ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ เกื้อหนุนบำรุงให้ท่านมีความสุข เป็นการตอบแทนท่าน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535: อง.ทุก. (ไทย) 20/364)

ในแง่ของความกตัญญูทเวทีกกับพ่อแม่ปรากฏในมาตุโปสกสูตรว่าครั้งนั้นในเมืองสาวัตถีมาตุโปสกพราหมณ์ได้ทูลถามเรื่องการที่มาตุโปสกพราหมณ์หาอาหารมาเลี้ยงดูมารดาบิดาโดยสุจริตนั้นถูกต้อง

หรือไม่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสตอบว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้วที่นำอาหารมาเลี้ยงดูมารดาบิดาด้วยการหาทรัพย์มาจากความสุจริต และผู้ทำเช่นนี้จะได้บุญมาก พระองค์ยังประพันธ์เป็นพระคาถาว่า

“บุคคลใดเลี้ยงมารดาและบิดาโดยชอบธรรม
เพราะการบำรุงเลี้ยงมารดาและบิดาเช่นนี้
บัณฑิตย่อมสรรเสริญบุคคลนั้นขณะที่ยังอยู่ในโลก
ครั้นจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์”

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535: ส.ส. (ไทย) 15/205/257)

จะเห็นได้ว่าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้อรรถาธิบายเรื่องความกตัญญูตเวทีว่าเป็นความถูกต้องที่เลี้ยงดูมารดาบิดาด้วยอาหารที่ได้มาจากความสุจริต ผู้ที่มีความกตัญญูตเวทีได้บุญมาก

4. ฉันทะ

ในพระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ปรากฏความหมายของ “ฉันทะ” ดังนี้คือ “ความ พอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ประสพจะทำได้ ความฉลาด (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535: อภิ.วิ. (ไทย) 35/392/329) ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสสอนเหล่าภิกษุว่า “ฉันทะ” นั้นจะเป็นกุศลก็ไม่ใช่ เป็นอกุศลก็ไม่ใช่ จึงกล่าวได้ว่า “ฉันทะ” เป็นคำกลาง ๆ หมายถึง ภาวะที่มีความยินดีความพอใจ เป็นกุศล หรืออกุศลก็ได้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535: อภิ.วิ. (ไทย) 35/643/427) กล่าวได้ว่า “ฉันทะ” เป็นคำกลาง ๆ ไม่เป็นทั้งกุศล และอกุศล หมายถึงความพอใจ “ความรัก” เป็นความดีในตัวเอง เป็นความรู้สึกเป็นอารมณ์เป็นกิจของจิตมนุษย์รักแท้เกิดขึ้นที่ใจ เพราะเป็นคุณสมบัติของจิต คือรักเป็นหนึ่งในเจตสิก (ฉันทเจตสิก) สารของความรักรมีหนึ่งเดียว คือ ฉันทะ ความพอใจซึ่งดังกล่าวนี้นี้เป็นรูปแบบของความรัก (พระมหาสมจินต์ วังจันทร์, 2548: 11)

ฉันทะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ในส่วนพระวินัยนี้ ได้แสดงไว้มากมายในประการที่สำคัญและง่ายต่อการศึกษาเรียนรู้และนำไปปฏิบัติ มีดังนี้

ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ปาจิตตยิกัณฑ์ สหธรรมิกวรรค กัมมปฏิพาหนสิกขาบทนันทานวัตถุ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงฉันทะ (การยินยอม พร้อมใจ) นี้กับภิกษุทั้งหลายที่พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ประพฤติน่าสมควร เมื่อสงฆ์มาลงทาสกรรมแก่ภิกษุแต่ละรูป ได้พากันคัดค้าน ครั้งนั้น สงฆ์ประชุมกันด้วยกรณีกิจบางอย่าง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์

ศิษย์มัดต๊ะเย็บจีวรอยู่ จึงได้มอบฉันทะให้ภิกษุรูปหนึ่งไปที่นั่น สงฆ์กล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย ภิกษุนี้อยู่ในกลุ่ม ภิกษุฉัพพัคคีย์มาเพียงรูปเดียว พวกเราจะท ำกรรมแก่เธอ” แล้วได้ทำกรรมแก่ภิกษุฉัพพัคคีย์รูปนั้น ต่อมา ภิกษุนั้นเข้าไปหาพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ถึงที่อยู่ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ได้กล่าวกับภิกษุนั้นดังนี้ว่า “ท่าน สงฆ์ท ำอะไร” ภิกษุนั้นตอบว่า “สงฆ์ทำกรรมแก่กระผมขอรับ” พวกภิกษุฉัพพัคคีย์กล่าวว่า “ท่าน พวกเราไม่ได้ ให้ฉันทะเพื่อจะให้สงฆ์ทำกรรมแก่ท่าน ถ้าพวกเราทราบว่สงฆ์จะทำกรรมแก่ท่าน ก็จะไม่ยอมให้ฉันทะ ไป” บรรดาภิกษุผู้มกน้อย พากันดำหนิ ประณาม โพนทะนาวว่า “โฉนพวกภิกษุฉัพพัคคีย์เมื่อให้ฉันทะเพื่อ กรรมที่ท ำถูกต้องแล้วกลับติเตียนในภายหลังเล่า” ครั้นภิกษุทั้งหลายดำหนิพวกภิกษุฉัพพัคคีย์โดย ประการต่างๆ แล้วจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535: วิ.มหา. (ไทย) 2/474/571-572) ฉันทะ จากพระวินัยข้างต้นนี้ หมายถึง การยินยอม มอบหมายให้ ทำด้วยความ เต็มใจ ถ้าผู้รับมอบนั้นไม่ได้รับมอบฉันทะมา ก็อาจจะทำอย่างไม่เต็มใจ ก็อยู่ในฐานะผู้ถูก บังคับ ผิด ใจทำ จำใจทำ ตัวอย่าง พระบัญญัติแสดงไว้ว่า ก็ภิกษุใดให้ฉันทะเพื่อกรรมที่ท ำถูกต้องแล้ว กลับติ เตียนในภายหลังต้องอาบัติปาจิตตีย์ทรงประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบท ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับ สั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทราบว่ พวกเธอให้ฉันทะเพื่อกรรมที่ท ำถูกต้องแล้วกลับติเตียนในภายหลังจริงหรือ” พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทูลรับว่ “จริงพระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงต ำหนิว่า “โมฆะบุรุษทั้งหลาย โฉนพวกเธอให้ฉันทะ เพื่อกรรมที่ท ำถูกต้องแล้ว กลับติเตียนในภายหลังเล่าโมฆะบุรุษทั้งหลาย การกระท ำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใสหรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย ฯลฯ” แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุ ทั้งหลายยกสิกขาบทขึ้นแสดง ดังนี้ โทษของพระบัญญัติแสดงไว้ว่ ก็ภิกษุใดให้ฉันทะเพื่อกรรมที่ท ำ ถูกต้องแล้ว กลับติเตียนในภายหลังต้องอาบัติปาจิตตีย์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535: วิ.มหา. (ไทย) 2/474/573) ในอภิธรรมภาชนีย ได้อธิบายฉันทิทธิบาท ว่ ภิกษุเจริญฉันทิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันท สมานีและปหานสังขาร เจริญฉันทที่เป็นโลกุตตระซึ่งเป็นเหตุนำออกจากวัฏฏทุกข์ให้ถึงนิพพาน เพื่อ ละกิเลส เพื่อบรรลุมิเบื้องต้น สัจจจากาม บรรลุปฐมฉันทที่เป็นทุกขาปฏิบัติท ำตามท ำตาม ท ำตาม อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญฉันทิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมานีและปหานสังขาร บรรดาสภาวรรณ เหล่านั้น ฉันทะ ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ประสงค์จะท ำ ความฉลาด ความพอใจในธรรม นี้เรียกว่า ฉันทะ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535: อภิ.วิ. (ไทย) 35/445/348) ฉันทะ ในพระ อภิธรรมนั้น เป็นลักษณะกระบวนการสร้างความมุ่งมั่นเป็นปธาน สังขาร เข้าสู่ภาวนานิพพาน ดังคำว่ ภิกษุสร้างฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประครองจิต มุ่งมั่น เพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิชโย ภาพ ไพบูลย์เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดแล้ว

5. เมตตา

เมตตา เป็นความรักที่ปรารถนาเกื้อกูลกัน ความอนุเคราะห์ ความไม่ พยาบาท ความไม่ปองร้าย กุศลมูลคืออโหสะในหมู่สัตว์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535: ชุ.ม. (ไทย) 29/202/590) จากที่กล่าว มาเมตตาจึงเป็นความปรารถนา ให้ผู้อื่นมีความสุข เมตตามีความหมายที่เป็นไปในทางความรัก ความเยื่อ ใย ความปรารถนาดีจึงสามารถ แบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

1) เมตตาอโหสะ หมายถึง ความใคร่ปรารถนาดีไม่ยัดเยียดเป็นมารดาบิดา บุตรสามีภรรยาพี่น้อง หรือเพื่อนฝูง แม้ต้องพลัดพรากจากกันก็ไม่ร้อนใจเพราะมีองค์ธรรมกำกับคืออโหสะเจตสิก จึงเรียกอีก อย่างหนึ่งว่าเมตตาแท้

2) ตัณหาเปมะ หมายถึงเมตตาที่เจือด้วยความรักใคร่ ความปรารถนาดีโดยยึดถือความเป็น มารดาบิดา บุตรธิดา สามีภรรยา พี่น้องหรือเพื่อนฝูงที่มีความผูกพันอันเป็นความใคร่ชื่นชมผูกพันไว้ด้วย อำนาจตัณหาเปมะ มีองค์ธรรมคือ โลภเจตสิก จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเมตตาเทียม

ในเรื่องของความสม่ำเสมอในความรัก (เมตตา) นั้นพระอานนท์ทูลถามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเรื่อง ที่พระเทวทัตเคยคิดร้ายกับพระองค์ในหลายประการ เช่นกลิ้งหินใส่พระองค์จนหื้อพระโลหิตจางนายขมัง ธนูปาลงพระชนม์ใส่ช้างธบาลเพื่อปลงพระชนม์พระองค์และองค์สิมมาลที่เคียดจะปลงพระชนม์ พระองค์ตอบว่าทรงมีพระทัยสม่ำเสมอในสัตว์ทั้งปวง คือ ในพระเทวทัต นายขมังธนู โจรองค์สิมมาล พระ ราหุล และช้างธบาล๗๘ เพราะพระองค์ไม่ทรงโกรธทรงมีความเมตตาเท่า ๆ กัน แม้ว่าพระเทวทัต องค์สิม มาล นายขมังธนูและช้างธบาลจะเคียดปลงพระชนม์พระองค์แต่พระองค์ก็ทรงรักเท่ากับพระราหุลที่ เป็นพระโอรสของพระองค์เอง ความเมตตา (ความรัก) คือ ความปรารถนาดีไม่มีตรีตองการช่วยเหลือให้ ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข คำว่า กรุณา คือ ความสงสาร คือ อยากจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ใจ ที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง (พระธรรมปิฎก, 2545 : 20) ความ เมตตากรุณา มีพื้นฐานจากการที่บุคคลมีความเห็นอกเห็นใจต่อกัน ซึ่งความเห็นอกเห็นใจต่อผู้อื่นนี้เกิดขึ้น ได้คือประการแรก เกิดขึ้นตั้งแต่เด็ก เกิดจากการถ้อยคำความรู้สึก อันเนื่องมาจากความตึงเครียดทางกาย ที่ได้รับการเลี้ยงดูและประการสุดท้ายคือ เกิดจากประสบการณ์ในอดีตของบุคคล เมื่อบุคคลเคยได้รับ ความทุกข์มาก่อน ต่อมาเมื่อพบเห็นคนอื่นมีความทุกข์ก็จะเกิดความเห็นอกเห็นใจขึ้น (Kanal. 1956: 171-179)

หลักการเจริญเมตตาที่ปรากฏในเมตตาสูตรผลจากการศึกษาเมตตาสูตรนั้นนอกจากจะเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยการแผ่เมตตา แต่จากการศึกษาสาระสำคัญพบว่า เป็นพระสูตรที่แสดงแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนของพระโยคี ผู้มุ่งหวังสันตบพ คือ นิพพาน ด้วยการบำเพ็ญกรณียกิจ คือ ศีลสมาธิ และปัญญา ต้องมีคุณสมบัติของบุคคลทั้ง 14 ประการ และต้องเจริญเมตตาตามมีฐานในเบื้องต้นของพระคานานันได้แสดงให้เห็นว่าผู้ฉลาดในประโยชน์ควรบำเพ็ญกรณียกิจที่ควรแก่การทำและควรแก่การปฏิบัติในประโยชน์ที่เกื้อกูลอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสเรียก ประโยชน์นั้นว่า เป็นประโยชน์ที่กุลบุตรควรได้รับ และพึงเข้าถึงได้เพราะสันตบพ เป็นธรรมที่กุลบุตรพึงบรรลุ ด้วยเหตุนี้การบรรลุได้แก่ถึงพร้อมเฉพาะแล้ว ในอรรถกถาปรมัตถโชติกาภาษาไทยเล่มที่ 1 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556: 343-344) ด้วยเหตุนี้หลักการเจริญเมตตาในเมตตาสูตรนี้ จึงมีแนวทางปฏิบัติต่อไปนี้ 1) เป็นผู้อาจหาญคือผู้สามารถเป็นผู้อาจ 2) ประกอบด้วยความซื่อตรง 3) เป็นผู้เคร่งครัด 4) ว่ากล่าวได้ง่าย 5) มีความอ่อนโยน 6) ไม่เย่อหยิ่ง 7) เป็นผู้สันโดษเพราะความสันโดษแสดงถึงความกตัญญู ยินดีด้วยปัจจัยที่มีอยู่ 8) เป็นผู้เลี้ยงง่าย 9) เป็นผู้มึนงน้อยไม่ชวนชวายนในกิจหลายอย่าง 10) เป็นผู้มีความประพฤติเบา 11) มีอินทรีย์สงบ มีอินทรีย์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอ นานาการะ 12) มีปัญญารักษาตน ได้แก่เป็นผู้รู้แจ่มแจ้ง ผู้มีปัญญา 13) เป็นผู้ไม่ค่นอง เว้นจากความค่นองทางกาย ทางวาจา และทางใจ 14) ไม่ยึดติดในตระกูลทั้งหลาย ด้วยการอยากได้ปัจจัย หรือการคลุกคลีกับคนที่ไม่สมควร (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556: 348-353)

เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดีให้เขามีความสุข (พระพุทธโฆษาจารย์, 2561) เป็นหลักธรรมหนึ่งในพรหมวิหาร ธรรมประจำใจของท่านผู้มีคุณความดียิ่งใหญ่ ได้แก่เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาในเมตตาสูตรแสดงให้เห็นลักษณะของเมตตาพรหมวิหารไว้ดังนี้เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงการเจริญเมตตาในสัตว์ทั้งหลายแล้ว ด้วยอ นานาแห่งการปรารถนาเพื่อให้ได้รับประโยชน์เกื้อกูลและความสุข และด้วยอ นานาแห่งการปรารถนาเพื่อไม่ให้ประสบสิ่งที่ไม่ใช่ประโยชน์เกื้อกูลและความทุกข์ จึงตรัสว่า คนหนึ่งไม่ควรข่มเหงอีกคนหนึ่ง ได้แก่ ไม่ควรเหยียดหยัน ไม่ควรดูหมิ่น ในทุกโอกาสทุกสถานที่เพราะความโกรธและความแค้น พึงเจริญฉันทะที่มีในใจที่เรียกว่าเมตตา นี้ไปในสัตว์ทั้งปวง คือ พึงยังเมตตาให้เกิด พึงเจริญบ่อยๆ และพึงเจริญเมตตาอย่างไม่มีประมาณด้วยอำนาจมีสัตว์อย่างไม่มีประมาณเป็นอารมณ์ หรือด้วยอ นานาแห่งการแผ่ไปอย่างไม่มีส่วนเหลือในสัตว์ประเภทเดียว การเจริญเมตตาจิตนี้จึงเป็นเมตตาจิตต่อสัตว์โลกทั่วทั้งหมด เปรียบเหมือนกับมิตร ที่ยอมห่วงใยเพราะความมีอหยาตย์มุ่งประโยชน์เกื้อกูล ที่ยอมรักษาไม่ให้ประสบสิ่งที่ไม่ใช่ประโยชน์เกื้อกูล ด้วยความเป็นแห่งมิตรที่ชื่อว่า เมตตาเมื่อเจริญเมตตาอยู่อย่างนี้ก็ควรแผ่เมตตาจิตไปท ำให้ไม่มีความคับแคบ ด้วยเมตตาจิตที่กว้างขวาง ไม่มีเวรเพราะกำจัดความอาฆาตของตนในสัตว์เหล่าอื่นได้และไม่มีศัตรูเพราะกำจัดความอาฆาตของสัตว์เหล่าอื่นในตนเสียได้

และการอยู่ด้วยเมตตา นี่ ควรตั้งสติที่มีเมตตาตามเป็นอารมณ์ไว้ด้วยอิริยาบถ คือ ตลอดเวลาที่ตนพึงปรารถนาที่จะตั้งสติที่มีเมตตาตามเป็นอารมณ์นี้ไว้ซึ่งพระผู้มีพระภาคสรรเสริญเรียกการอยู่ด้วยเมตตานี้ว่า การอยู่อย่างพรหม เป็นการอยู่อย่างประเสริฐสุดในพระธรรมวินัยของพระอริยะนี้ เพราะไม่มีโทษในการอยู่ 4 ประการ คือ 1) การอยู่อย่างทิพย์ 2) การอยู่อย่างพรหม 3) การอยู่อย่างพระอริยะ 4) การอยู่ด้วยอิริยาบถ และเพราะ การอยู่ด้วยเมตตานี้ ท ำประโยชน์ให้แม่แก่ตนและแม่แก่ชนเหล่าอื่น เพราะเหตุที่ความสงบที่ติดต่อกัน ใคร ๆ ก็แทรกแซงไม่ได้

6. เมตตาอัปมัญญา

เมตตาอัปมัญญา เป็นความรักที่ไม่มีขอบเขต และไม่มีประมาณ ไม่จำกัด มีจิตแผ่ไปทั้งมนุษย์และสัตว์ธรรมที่แผ่ไปแบบไม่มีประมาณ หมายถึง เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่แผ่ไปในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายไม่มีขอบเขต กว้างขวางสม่ำเสมอ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2551: 534) “เมตตาอัปมัญญานิเทศ” หมายถึง มีจิตสหระคตด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ภิกษุมีจิตสหระคตด้วยเมตตาแผ่ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เหมือนคนเห็นคนผู้หนึ่งผู้เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจแล้วพึงรักใคร่นั้น เมตตา หมายถึง ความรักใคร่เกียติที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติและยังเชื่อมโยงมาถึงคำว่า “จิต” ซึ่งหมายถึงมโน มานัสหทัย ปณฺหาระ มโน มนายตนะมโนหรือวิญญาณวิญญาณขันธและมโนวิญญาณธาตุที่เหมาะสมกัน จิตนี้เป็นธรรมชาติสหระคต เกิดพร้อม ระคน สัมปยุตด้วยเมตตานี้เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า มีจิตสหระคตด้วยเมตตา ให้น้อมจิตแผ่เมตตาไปทั่วทุกสารทิศในสัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่าในที่ทั้งปวง อธิบายว่า คำว่า สัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่าในที่ทั้งปวง นี่เป็นคำกล่าวกำหนดเอาสัตว์ทั้งหมด โดยประการทั้งปวงไม่มีส่วนเหลือ หาส่วนเหลือมิได้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: อภ.วิ. (ไทย) 35/643/427) การแผ่เมตตาจิตแบบ “อัปมัญญา 4” ดังนี้

1. มีจิตสหระคตด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ 2 ก็เช่นนั้น ทิศที่ 3.....ทิศเฉียง ก็เช่นเดียวกัน มีจิตสหระคตด้วยเมตตาอันไพศาลกว้างขวาง หาประมาณมิได้ไม่มีเวรไม่มีพยาบาท แผ่ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่าในที่ทั้งปวงอยู่

2. มีจิตสหระคตด้วยกรุณาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ 2 ก็เช่นนั้น ทิศที่ 3.....ทิศเฉียง ก็เช่นเดียวกัน มีจิตสหระคตด้วยเมตตาอันไพศาลกว้างขวาง หาประมาณมิได้ไม่มีเวรไม่มีพยาบาท แผ่ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่าในที่ทั้งปวงอยู่

3. มีจิตสหระคตด้วยมุทิตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ 2 ก็เช่นนั้น ทิศที่ 3.....ทิศเฉียง ก็เช่นเดียวกัน มีจิตสหระคตด้วยเมตตาอันไพบุลย์กว้างขวาง หาประมาณมิได้ไม่มีเวรไม่มีพยาบาท แผ่ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่าในที่ทั้งปวงอยู่

4. มีจิตสหระคตด้วยอุเบกขาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ 2 ก็เช่นนั้น ทิศที่ 3.....ทิศเฉียง ก็เช่นเดียวกัน มีจิตสหระคตด้วยเมตตาอันไพบุลย์กว้างขวาง หาประมาณมิได้ไม่มีเวรไม่มีพยาบาท แผ่ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่าในที่ทั้งปวงอยู่

การแผ่เมตตาจิตไปทิศเบื้องบนนั้นหมายถึง เทวโลก ทิศเบื้องล่างหมายถึง นรกและนาค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: วิสุทธิ. มหาฎีกา. (ไทย) 1/254/435) ทิศเฉียง หมายถึง ทิศย่อยของทิศใหญ่หรือทิศรอง ส่วนมหัคคตะ นั้นหมายถึงอารมณ์ที่ถึงความเป็นใหญ่ชั้นรูปาวจร และชั้นอรูปาจร เพราะมีผลที่สามารถข่มกิเลสได้และหมายถึงฉันทะ วิริยะ จิตตะ และปัญญาอันยิ่งใหญ่

7. สรุป

สรุปได้ว่าคำที่มีความหมายของความรักในพระพุทธศาสนาได้แก่ สีนหะ (เสนหา) เสนหะคือ สีนหา เป็นความรักฝ่ายอกุศล หรือความรักที่เป็นฝ่ายกิเลสเศร้าหมองแห่งจิตใจ จัดอยู่ในกิเลสกลุ่มโลภะ เป็นไวพจน์คำหนึ่งของตัณหา เปมะ เป็นไวพจน์หนึ่งของตัณหาด้วยเรียกอีกอย่างว่าตัณหาเปมะ หรือ เคหสิตเปมะ หมายถึง ความรักอันอาศัยเรือน ได้แก่ ความรักฉันพ่อแม่ลูก ญาติพี่น้องและสามีภรรยา มีความเกี่ยวเนื่องเป็นคนร่วมเรือนเดียวกัน ฉันทะหมายถึง ความพอใจ ความยินดีเป็นคำกลาง ๆ คือทั้งไม่เป็นกุศล และอกุศลความสำคัญของความรัก ความรักแบบสินหามีความสำคัญต่อทางการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การได้สัมผัส และการนึกคิดเรื่องราวต่าง ๆ ความรักแบบเปมะ มีความสำคัญต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องมารดาบิดา เป็นพี่ เป็นน้อง เป็นญาติเป็นเพื่อน ฯลฯ โดยอาศัยเหตุปัจจัย 2 ประการคือ เคยอยู่ร่วมกันแต่ชาติปางก่อน และช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชาติปัจจุบัน ความสำคัญของฉันทะ เพราะเป็นพื้นฐานของความรัก ความสำคัญของเมตตา มีความสำคัญต่อความรักตนเอง ผู้ใกล้ชิด รวมไปถึงคนที่เกลียดชังกัน และสรรพสัตว์ความรักสามารถแบ่งได้เป็น 3 ระดับคือ รักตนเอง รักผู้อื่น และรักแบบเมตตา

8. เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). อรรถกถาภาษาไทย พระสูตรต้นปิฎก ขุททกนิกายขุททกปาฐะ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมจินต์ วันจันทร์. (2548). ฉันเข้าใจสรรพสิ่งเพราะฉันรัก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ กัลปพฤกษ์.
- สุเชาว์พลอยชุม. (2527). ธรรมานุกรม: ประมวลจากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระสังฆราช กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ISSN: 2822-048X (Online)

มูลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม

ที่ตั้ง เลขที่ 5 ถนนอัษฎางค์ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200

<https://so08.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

Copyright © Journal of Dhamma for Life

Platform &
workflow by
OJS / PKP